

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

İBN SİNÂ FELSEFESİNDE DOKUNMA DUYUSU

Yüksek Lisans Tezi

Hümeyra Hacer Aksal

Temmuz 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

İBN SİNÂ FELSEFESİNDE DOKUNMA DUYUSU

Yüksek Lisans Tezi

Hümeyra Hacer Aksal

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi İlker Kömbe

Temmuz 2023

ONAY

Hümeýra Hacer Aksal tarafından hazırlanan “İbn Sinâ Felsefesinde Dokunma Duyusu” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Öğretim Üyesi İlker Kömbe
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç Dr. Mehmet Zahit Tiryaki
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Esat Burak Şaman

29 Mayıs Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 05.07.2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun Chicago kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi İlker Kömbe

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Hümeysra Hacer Aksal

ÖNSÖZ

Bu çalışma, canlı hayatının oldukça merkezinde duran ancak genellikle göz ardı edilen dokunma duyusunu İbn Sinâcî felsefe sisteminde incelemektedir. Konunun İbn Sinâ'daki tezahürlerini izlemeden önce, Aristoteles ve şarihlerinde konunun nasıl incelendiği de tezin işleyişine dahil edilmiştir. Böylece İbn Sinâ'da dokunma duyusu incelenirken bu alana dair problemlerin Aristoteles'ten beri nasıl ele alındığı ve İbn Sinâ'da nasıl dönüşüme uğradığı da gösterilmeye çalışılmıştır. İbn Sinâ sonrasında da dokunma duyusuna dair problemlerin tartışılmaya devam ettiği, hatta günümüze kadar konunun önemini koruduğu görülmüştür. Bugün hala dokunma duyusu hakkında keşifler devam ederken cevaplanmamış sorular araştırılmayı beklemektedir.

Tezin çoğu aşamasında bilgisi ve tecrübesiyle bana destek olan, önerdiği çalışma düzeniyle içinde olduğum imkan ve şartlara rağmen, kısıtlı vaktimde oldukça verimli çalışmamı sağlayan, yazdıklarımı incelikle okuyan, eleştirirken dahi, tez yazmak gibi zaman zaman bunaltıcı olabilen bir süreçte beni teşvik eden, konuya ilgimi ve merakımı devam ettirebilmem için beni daima destekleyen hocam Doç. Dr. Mehmet Zahit Tiryaki'ye ve son süreçlerde tezimle incelikle ilgilenen, sorduğum sorulara tek tek cevap veren, kıymetli vaktini ayıran danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi İlker Kömbe'ye ve katkılarından dolayı Dr. Öğretim Üyesi Esat Burak Şaman'a çok teşekkür ederim. Yine bu tez sürecinde bana yardımcı olacak bilgi ve donanıma sahip olmamı sağladıkları için İstanbul Medeniyet Üniversitesi İslam ve Türk Felsefesi bölümündeki tüm hocalarıma da minnettarım. Ayrıca hangi konuyu seçmem gerektiğine dair arayışımı varlığıyla sonlandıran, daha dünyaya gelmeden, dokunma duyusunun en içten haliyle kendisini bana hissettiren, her ne kadar doğduktan sonraki süreçte vaktimi planlamak benim için çok zorlaşsa da neşesiyle hayatımı büsbütün güzelleştiren oğlum Ahmet Esad'a ve onu bana lütfeden Rabbime sonsuz şükürler olsun. Son olarak benden maddi manevi desteğini esirgemeyen, okumanın ve düşünmenin değerini bana çok küçük yaşlarımda öğreten aileme, özellikle evini, vaktini ve sohbetini daima benimle paylaşan ablam Esmâ Betül Acar ile desteği ve duası hep yanımda olan ablam Ayşe Çelikaş'a teşekkür ederim.

07.2023

Beykoz

ÖZET

İBN SİNA FELSEFESİNDE DOKUNMA DUYUSU

Aksal, Hümeýra Hacer

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı, İslam ve Türk Felsefesi Programı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi İlker Kömbe

Temmuz, 2023. 101 Sayfa.

Canlının kendisiyle canlılığa kavuştuğu duyuların ilki olmasından dolayı dokunma duyusu oldukça önemli bir problemdir. Ancak bu konu İslam felsefesine dair yapılan çalışmalarda yeterince incelenmemiş bir problem olarak kalmıştır. Günümüzde daha çok dokunmatik ekran teknolojisi ile gündeme gelse de dokunma duyusu hakkında, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan cevaplanmayı bekleyen onlarca soru bulunmaktadır. Bununla birlikte İslam felsefesinde dokunma duyusunun nasıl ele alındığı da önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışma, dokunma duyusunu canlılar ve canlılık için dış duyuların birinci ve zorunlu gücü olarak kabul eden İbn Sinâ'nın, bu konuyu nasıl ele aldığını göstermeyi amaçlamıştır. Böylece bu çalışmada dokunma duyusunun ne olduğu, türleri, organı, nasıl çalıştığı, neyi algıladığı ve diğer duyularla ilişkisi açıklanmıştır. Araştırmanın asıl odağı İbn Sinâ'nın dokunma duyusunu nasıl incelediği olmakla birlikte, İbn Sinâ'dan önce dokunma duyusuna dair hangi soruların sorulduğuyla ilgili olarak sıklıkla Aristoteles, Philoponus ve Alexander Aphrodisias'ın eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca dokunma duyusuna dair problemlerin İbn Sinâ sonrasında da konu edildiğini göstermek amacıyla İbn Rüşd, Fahreddin Razi, Seyyid Şerif Cürcani gibi filozof ve kelimcilerin yazdıklarına başvurulmuş; hatta problemin modern dönemdeki izlerini takip edebilmek için Descartes, Weber ve Newton gibi isimlerin de dokunma duyusu hakkında söylediklerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Modern dönemde de dokunma duyusuna dair sorulan soruların temelde değişmediğine dikkat çekilmiştir. Fakat günümüzde dokunma ile ilgili yeni problemler de çözüme kavuşturulmayı beklemektedir. Sonuç olarak İbn Sinâ'nın nefis teorisi bağlamında, hayvani nefsin sahip olduğu müdrike gücünün içinde yer alan dokunma duyusunun, canlı için hayati öneme sahip olduğu, bu sebeple zorunlu ve en önemli duyusu olduğu, dokunma duyusunun bütün bedene yayılmasının yanında, yalnızca bedenin

dışında değil içinde de sinir sistemiyle birlikte çalıştığı anlaşılmıştır. Dokunma duyusu, doğumundan itibaren canlı için önemini koruyan, aynı zamanda canlının kendisine dair farkındalık sağlayan bir duyudur. İbn Sinâ'nın dokunma duyusunun haz ve acı gibi nitelikleri duyumsamasına dair düşünceleri de bugün hala dokunma duyusuna dair araştırmalara ışık tutmaktadır.

Anahtar kavramlar: Dokunma duyusu, İbn Sinâ, dış duyular, algı, dokunulur nitelikler.

ABSTRACT

THE SENSE OF TOUCH ON AVICENNAN PHILOSOPHY

Aksal, Hümeýra Hacer

Master Thesis, Department of Philosophy, The Program of Islamic and Turkish

Philosophy

Advisor: Assist. Prof. İlker Kömbe

July, 2023. 101 Pages.

The sense of touch is a very important problem since it is the first of the senses through which the living being comes to life. However, this issue has remained as a problem that has not been sufficiently analysed in studies on Islamic philosophy. Although it is mostly brought to the agenda with touch screen technology today, there are dozens of questions about the sense of touch that are waiting to be answered from biological, psychological and sociological perspectives. In addition, how the sense of touch is handled in Islamic philosophy is also an important research topic. This study aims to show how Avicenna, who regards the sense of touch as the first and necessary power of the external senses for living beings and vitality, deals with this issue. Thus, this study explains what the sense of touch is, its types, organ, how it works, what it perceives, and its relationship with other senses. Although the main focus of the study is on how Avicenna analysed the sense of touch, the works of Aristotle, Philoponus and Alexander Aphrodisias are frequently consulted to show what questions were asked about the sense of touch before Avicenna. In addition, the writings of philosophers and theologians such as Averroes, Fakhr al-Dīn Razi, Sayyid Sharif Jurjani were consulted in order to show that the problems related to the sense of touch were also discussed after Avicenna; and in order to follow the traces of the problem in the modern period, it was tried to reach the statements of names such as Descartes, Weber and Newton about the sense of touch. It has been pointed out that the questions about the sense of touch have not fundamentally changed in the modern period. However, new problems related to touch are waiting to be solved today. As a result, in the context of Avicennan theory of the soul, it is understood that the sense of touch, which is included in the mudrike power of the animal soul,

is of vital importance for the living being, for this reason, it is the most important and necessary sense, and that the sense of touch not only spreads throughout the whole body, but also works with the nervous system not only outside the body but also inside it. The sense of touch is a sense that maintains its importance for the living being from its birth and at the same time provides awareness of the living being itself. Avicenna's thoughts on the sense of touch's sensation of qualities such as pleasure and pain still shed light on research on the sense of touch today.

Key Words: Sense of touch, Avicenna, external senses, perception, tactile qualities.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: DOKUNMA DUYUSU	12
1.1. Dokunma Duyusu Nedir?.....	17
1.2. Dokunma Çeşitleri	24
1.2.1. Dokunma Duyusu ve Bedensel Farkındalık	24
1.2.2. Dokunma Duyusu ile Haz-Acı İlişkisi	29
1.3. Dokunma Duyusu Nerededir?	31
2. BÖLÜM: DOKUNULUR NİTELİKLER VE BU NİTELİKLERİN DUYUMSANMASI	40
2.1. Dokunma Duyusu Neyi Algılar?	42
2.1.1. Dokunulur Nitelikler	50
2.2. Dokunma Duyusu Nasıl Algılar?	59
3. BÖLÜM: DOKUNMA DUYUSUNUN DİĞER DUYULARLA İLİŞKİSİ	67
3.1. Dokunma Duyusunun Duyular Arasındaki Konumu	67
3.1.1. Dokunma ve Görme Duyusu Arasındaki İlişki ile Duyularda Mesafe Meselesi.....	71
3.1.2. Dokunma ve Tatma Duyusu ile Temas Yoluyla Duyumsama	77
3.1.3. Dokunma Duyusu ve İşitme Duyusu ile Hareketi Duyumsama.....	81
3.2. Dokunma Duyusunun Acı ve Hazzı Duyumsaması.....	85
3.3. Dokunma Duyusunun Çoklu Duyumsaması	86
3.4. Dokunma ve Hareket.....	87
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	97

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Derinin Yapısı	38
Şekil 2. Deri Üzerindeki Sıcaklık- Soğukluk, Ağrı ve Basınç Değerleri	57
Şekil 3. Somatosensöriyel Korteks	65

GİRİŞ

Bir canlının tecrübe ettiği ilk şey nedir? Canlılığının ilk anında, her nerede ve ne boyutta olursa olsun ilk kez hissettiği, deneyimlediği, hatırladığı şey ne olabilir? Belki de canlı olduğunun farkında bile değilken, yalnızca küçük bir hücreyken onun canlı olmasını sağlayan güç nedir? Bir hücre annesinin rahminde yavru olmaya ilk adımını attığında kendisinde var olan duyum nedir? Oracıkta tutunmasını ve annesinin sıcaklığını hissetmesini sağlayan şey ne olabilir?

Biyolojik olarak anlamlı bir hücrenin büyümesi için, ilk olarak onu büyütecek ve bölünmesini kolaylaştıracak yeterli besinin sağlanması gerekmektedir. Her hücrenin gen planında gelişebilmesi için nasıl bölüneceği ve hangi moleküllerin hangi DNA'ya gönderileceği bellidir. Bu gen planı sayesinde bu işleri yapan her hücre tipine özgü sinyal molekülleri de bulunmaktadır. Özellikle hücrenin büyüebilmesi için sinyal molekülleri önemli rol oynamaktadır.¹ Bir canlının her bir organında otomatik bir süreç ile bu moleküller üretilip depolanmaktadır. “Depolama alanlarının kapılarının açılıp sinyal moleküllerinin kan dolaşımına karışabilmesi ve böylece hedef hücrelere ulaşabilmesi için çok özel biyokimyasal sinyaller gereklidir. Bunun için ise depolama yerlerine gereken ihtiyaç mesajını gönderecek bir biyokimyasal çevre gereklidir.”² Kısacası canlıya ait ilk hücrenin oluşumunda ve büyümesinde dahi o hücrenin canlılığını sağlayacak belli özelliklerde bir çevrenin bulunması önemlidir. Hem çevresinin varlığı hem de tüm bu moleküler düzeydeki sinyaller, aslında hücrenin dokunma uyarıları sayesinde bahsedilen aşamaları geçtiğini göstermektedir. Bununla birlikte hücreler büyüyüp çoğaldıkça organizmaları gelişen canlının dokunma duyusu da gitgide gelişecek ve binlerce hassas reseptörle vücudun her yerinde var olacaktır.

Yalnızca hatırlayabildiği zamanlar değil, dünyada var olduğu zaman diliminin bile öncesinde; daha anne karnındayken canlı için bazı duyumlar önemlidir. Kendisini oluşturacak potansiyele sahip o ilk hücrenin temel ihtiyacı, büyümek ve beslenebilmek için dokunma duyusuna sahip olmasıdır. Çevresini algılaması, sınırlarını bilmesi, nereden hangi besinin geleceğini bilmesi için dokunma duyularını kullanan canlı, hayata ilk tutunmasını bu sayede gerçekleştiriyor

¹ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, trc. Yasemin Wöhler (İstanbul: Totem Yayınları, 2019), 60.

² Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 61.

gibidir. Nitekim rahme tutunamayan, dokunamayan canlı artık canlı olmak sıfatından vazgeçmiştir. O halde dokunmak, duyuların ve hatta var oluşun ilk hali değil midir?

Peki ya tam tersi olursa? Anne karnındaki süreci göz ardı etmek suretiyle doğumdan sonrası için, bir canlı tam da bu bahsedilen çevreden nispeten yoksun bırakılırsa ne olur? Bu soruyu cevaplayabilmek için doğumdan sonra canlının dokunma duyusuyla ilgili olarak meydana gelen süreçlere dair bazı izolasyon deneyleri yapılmıştır.³ Bu deneylerde bazı yavrular doğumdan hemen sonra annesinden ayrılmış ve izole bir odaya alınmış; bazıları da annesiyle bırakılmıştır. Anne tarafından bakılan hayvanlar normal gelişim gösterirken annesinden ayrılan ve yalnızca diğer ihtiyaçları karşılanan yavrular, bakıcıları tarafından temas edilmeden kısa süre yaşayabilmiştir. Ancak bazı yumuşak fırçalarla okşananlar da bazı gelişim özelliklerini gösterebilmiştir.

Yine bir başka deneyde annesinden ayrılmış yavrular iki farklı anne figürünü tercih etmek üzere bırakılmıştır. Figürlerden biri sert materyallerden yapılmış ve yanında besinlerin olduğu diğeri ise yumuşak bir örtü ile sarılmış ancak herhangi bir besin bulunmayan bir yapıdadır. Bu deneyde de besin olmamasına rağmen yavrular yumuşak dokulu figürü tercih etmişlerdir.⁴

Dolayısıyla dokunma duyusu yalnızca teması açıklamak için değil, biyolojik devamlılığı ve yaşamı sağlaması açısından da oldukça önemli gözükmektedir. Canlının ilk anlarından itibaren dokunma duyusuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu önemi, dokunma duyusuna dair yapılan deneyler ve bilimsel bulgular eşliğinde görmek mümkündür. Peki, dokunmanın önemi ne zamandan beri tartışılmaktadır? Dokunma duyusu canlılar için ne anlama geliyordu? Dokunma duyusu geçmişte nasıl tanımlanıyordu? Dokunma duyusunun nasıl bir yeri vardı ve diğer duyulardan farkı neydi?

Bu sorular yıllar öncesinde de sorulmuş olacak ki, Aristoteles'in *De Anima*'sından İbn Sinâ'nın *Kitabu'n-Nefs*'ine kadar ve sonrasında onları şerh eden farklı filozofların hatta bazı kelimcilerin eserlerinde dokunma duyusuna dair satırlara rastlamak mümkündür. Tıpkı bugün dokunma duyusunun önemine dair deneylerin

³ Bknz "the Forbidden Experiment of 44 Baby in 1944"; Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, trc. Yasemin Wöhler (İstanbul: Totem Yayınları, 2019), 62.

⁴ Bknz. Myron A. Hofer, "The Psychobiology of Early Attachment", *Clinical Neuroscience Research* 4,(2005): 291-300.

yapılması ve düşüncelerin geliştirilmesi gibi geçmişte de dokunma duyusuna dair çokça tartışma yapılmış, düşünceler üretilmiş ve dokunmanın nasıl gerçekleştiğine, neden ve ne kadar önemli olduğuna dair araştırmalar yapılmıştır.

Bu tezde de dokunma duyusunun Aristoteles'ten modern dönem araştırmalarına kadar nasıl ele alındığı belli başlıklar altında incelenecektir. Ancak odak noktası İbn Sinâ'nın dokunma duyusu hakkındaki görüşleri olacaktır. İbn Sinâ'nın etkilendiği isimlerden biri olarak Aristoteles'in dokunma hakkında söyledikleri ve onun ardından yazılanlarla beraber, konunun İbn Sinâ'ya geldiğinde nasıl işlendiği anlatılacaktır. İbn Sinâcı felsefe, kendisinden önceki düşünceleri sentezleyen ve konuya dair temel problemlerin neredeyse hepsine değindiği için, sonraki düşünörlere de kaynak teşkil eden bir yapıda olmasından dolayı merkezi bir konumda durmaktadır. İbn Sinâ sonrasında da yalnızca felsefe alanında değil, tıp, fizik, biyoloji ve hatta kelam ilimlerinde de dokunma duyusunun İbn Sinâ'nın görüşlerinden etkilenecek incelendiği görölecektir. Bu sebeple bu çalışmada İbn Sinâ sonrasında dokunma duyusu hakkında yazılanlara da yer verilecek ve ardından modern ve çağdaş dönem felsefesinde bu alanda araştırmaları olan filozofların görüşleriyle birleştirilmeye çalışılacaktır.

Tezin işleyişi problematik ilerleyecektir. Dokunma duyusuna dair problemler başlıklar halinde aktarılacak, her problem içinde filozofların görüşlerine kronolojik olarak yer verilmeye çalışılacaktır. Böylece Antik Çağ düşüncesinden İslam Düşüncesine ve oradan da konuyla ilgili modern çalışmalara geçiş yapılacaktır. Dokunma duyusunun önemine dikkat çeken ve Platoncu görüşün aksine görme duyusu yerine dokunmayı öne alan Aristoteles'in⁵ bu konudaki görüşleriyle başlamak için onun *De Anima*'sı, Philoponus'un (Yahya en-Nahvi) *De Anima* üzerine yazdığı şerhi ve Alexander Aphrodisias'ın (İskender Afrodisi) *De Sensu et Sensibilibus* üzerine yazdığı şerhi dikkate alınacaktır. Ardından İbn Sinâ'nın *Kitabu's-Sifa* eserinin fizik bilimlerinin nefsle ilgili altıncı kısmında (*Kitabu'n-Nefs*) yazdıkları incelenecek ve dokunma duyusunun bu kitaplarda nasıl ele alındığı anlatılacaktır. Bahsedilen eserlerin her birine kapsayıcı bir şekilde bakılacak olmakla birlikte İbn Sinâ'nın *Kitabu'n-Nefs*'i hem konunun çerçevesini ve problemlerini belirlemesi açısından hem de öncesinde yazılanları sentezlemiş ve farklılıklara da yer vermiş olması bakımından ana kaynak olarak

⁵ S. H. Rosen, "Thought and Touch: A Note on Aristotle's 'De Anima'", *Phronesis* 6, 2 (1961): 130.

kullanılacaktır. İbn Sinâ sonrasında da İbn Rüşd'ün *Kitabu'n-Nefs*'inde yer alan bilgilere yer verilecektir. Çünkü İbn Rüşd de Aristoteles'in eserini şerh ederek kendi eserini oluşturmuştur.

İbn Sinâ sonrasında, dokunma duyusu yalnızca felsefi bir konu olmamış aynı zamanda kelamcılarının ve Hristiyan din adamlarının da ilgisini çekmiştir. Bu sebeple ilk olarak İbn Sinâ'dan etkilenen iki kelamcının görüşlerine de zaman zaman başvurulmuştur. Fahreddin Razi'nin *el-Mebahisü'l-Meşrûkiyye fî İlmi'l-İlahiyyat ve't-Tabi'îyyat* eserinde doğa ilmi konuları da incelendiğinden, dokunma duyusuna dair bu eserde yer alan bilgiler de kullanılmıştır. Ayrıca Seyyid Şerif Cürçani'nin, Adudiddin el-İcî'nin *el-Mevakîf* eserine yazdığı şerhte de hem İbn Sinâ'dan etkiler hem de doğa ve fizik ilimlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu eser de yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Dokunma duyusuna dair modern kaynaklara geçişte bazı Hristiyan din adamlarının dokunma duyusuna dair değinileri kullanılmıştır. Aslında Batı felsefesinde çoğunlukla görme duyusu önemsenmiştir. Bunun sebebi Platonculuk etrafında şekillenen görüşlerdir. Ancak az da olsa dokunma duyusuna dair görüşlere yer verenler bulunmakla birlikte dokunma duyusuna dair çoğu metin 19-20. Yüzyılda ortaya çıkmıştır.⁶ Bu sebeple daha çok modern metinlerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada dokunma duyusuyla ilgili yeni fikirleri ve buluşları olan bazı modern filozofların görüşlerine kısaca yer verilmiştir. Descartes'in sinirbilimine dair düşünceleri, ruha ve bu vesileyle de insan doğasına dair düşünceleri, bahsedilen geçiş dönemini göstermek için yardımcı olmuştur. Sonrasında çağdaş dönemde dokunma duyusuyla ilgili çalışmaları bilinen üç önemli filozofun eser ve görüşlerine sıkça yer verilmiştir. Bu filozofların dokunma duyusuyla ilgili fikir ve buluşları İbn Sinâ'da yer alan problemlerle paralel bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Doğrudan dokunma duyusuna dair yazan Brian O'Shaughnessy'nin "The Sense of Touch" adlı makalesi, Almanya'daki Haptik Araştırma Enstitüsü'nün kurucusu olan ve dokunma duyusunun biyolojik ve sosyolojik yapısını incelemenin önemine vurgu yapan, ayrıca bu konuda eserleri bulunan Martin Grunwald'ın *Homo Hapticus* ve *Human Haptic Perception: Basics and Applications* kitapları ve son olarak hala dokunma duyusuna dair çalışmalarına devam eden Matthew Fulkerson'un *The First Sense*:

⁶ Richard Kearney, *Touch: Recovering Our Most Vital Sense*, (Columbia University Press, 2021): 33-34.

The Nature of Human Touch kitabı ile “The Unity of Haptic Touch” adlı makalesi temel kaynaklar arasındadır.

Böylece dokunma duyusunun Antik dönem filozoflarından İbn Sinâ’ya ve İbn Sinâ’dan modern döneme kadar nasıl ele alındığı kabaca gösterilecektir. Tezin kronolojik ilerleyişinin yanı sıra hem bölüm başlıkları hem de alt başlıkları filozoflar üzerinden değil problemler üzerinden oluşturulmuş ve problematik bir takip amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde dokunma duyusunun ne olduğu anlatılmıştır. Dokunma, tezde yer alan çoğu filozof için canlılığın kendisi aracılığıyla gerçekleştiği duyu olmuştur. Bu sebeple dokunma duyusu canlı için en önemli duyu olarak kabul edilmiştir. Tezde Platoncu görüşlerin aksine Aristoteles ve onu takip edenlerin görüşleri temel alınmıştır. Çünkü Aristoteles ve sonrasında benzer görüşleri benimseyen filozoflar için dokunma duyusunun hayati önemi bulunmaktadır. Dokunmanın nasıl ve neden en önemli duyu olduğunu açıklamak için de canlılık kavramının Aristoteles ve sonrasında nasıl açıklandığına değinilmiştir. Canlılığın bulunması için bedende nefsin güçlerinin var olması gerektiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine de nefsin türleri ve güçleri açıklanmış ve dokunma duyusunun hayvani nefsin duyumsama gücüne ait olduğu anlatılmıştır. Nitekim Aristoteles, hayvani nefsi bitkilere has nefsten ayıran gücün duyumsama gücü olduğunu söylemektedir.⁷ Bu düşünce aynı şekilde İbn Sinâ’da da karşılığını bulmuştur. Ona göre hayvani nefsin iki gücü bulunmaktadır. Bunlar müdrike ve muharrike güçleridir. Müdrike, yani idrak eden güç, ikiye ayrılmaktadır. Dış ve iç idrak güçleri. Dış idrak ise bedenin dışından gelenleri nasıl idrak ettiğini anlatan kısımdır ki burada beş duyu organı incelenmektedir.⁸

İbn Sinâ’dan sonra dokunma duyusunun İbn Rüşd tarafından da aynı çizgide çalışıldığını görmek mümkündür. Nitekim İbn Rüşd, Aristoteles’in eserini şerh ederek düşüncelerini aktarmıştır. Onunla aynı dönemde dokunma duyusu yerine görme duyusu daha çok çalışılsa da dokunma duyusuyla ilgili çalışmalar yapanlar da vardır. Orta Çağın bu bilim adamları, dokunma duyusuyla ilgili birikimi modern döneme kadar taşımış ve araştırmaların devamı sağlanmıştır.

⁷ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, trc. Ömer Aygün, Y. Gurur Sev, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 93.

⁸ İbn Sinâ, “Kitabu’n-Nefs”, *Kitabu’ş-Şifa* içinde haz. Mehmet Zahit Tiryaki, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020), 136.

Dokunma duyusu, modern döneme gelindiğinde daha çok biyolojik açıdan ele alınmıştır. Sinirlerin beyne ulaşan ağı ile ilgilenenler aynı zamanda dokunma duyusunun psikolojik ve sosyolojik etkilerini de tartışmışlardır.

Dokunma duyusunun ne olduğu dışında birinci bölümde incelenen bir diğer konu da dokunma duyusunun çeşitleridir. Çünkü bu duyu hem algılama yönüyle hem de amacıyla farklılaşabilmektedir. Dokunma duyusunun haz ve acıyla olan ilişkisi, canlının haz verene ulaşmak isteyip acı verenden kaçmasıyla birlikte temas anında duyumsananların çeşitlenmesine de yol açmıştır. Nitekim diğer duyularda böyle bir durum söz konusu değildir. Her ne kadar göz baktığından, kulak duyduğundan haz alıyor ya da acı duyuyor gibi olsa da aslında bu duyuların duyumsamasında dokunma duyusunun haz ve acıyı duyumsaması gibi doğrudan bir bağlantı yoktur. Yahut diğer duyuların kendisinde meydana gelen bir yaralanmanın, acı veren bir durumun duyumsayıcısı yine o duyunun kendisi değil dokunma duyusu olmaktadır. Bu sebeple dokunma duyusu, haz ve acıyı duyumsaması yönünden çeşitlenmektedir.

Bir diğer açıdan dokunma duyusu, diğer duyuların aksine canlı istese de istemese de çalışmaya devam eden bir yapıdadır. Bu sebeple canlının bilinçli bir şekilde bu duyuyu kullandığı ve bilincinin haricinde duyumsamaya devam ettiği durumlar, bu duyunun duyumsamasını çeşitlendirmektedir. Bu da canlının fiziksel hareketiyle duyumsaması ve bedensel farkındalığı olarak iki sonuç vermektedir.

Dokunma duyusunun ne olduğu ve çeşitlerinin ne olduğu açıklandıktan sonra birinci bölümde yer alan bir diğer konu dokunma duyusunun bedenin neresinde bulunduğudır. Çünkü her bir duyu için filozoflar, beden üzerinde özel bir organ tayin edebilmişlerdir. Ancak dokunma duyusu için bu konu tartışmalıdır. Aristoteles, dokunmanın organının deri zannedildiğini söylemektedir. Halbuki derinin üstüne bir başka sargı sarılsa ve o sargı üzerinden bedene temas edilse, beden yine de teması algılayacaktır.⁹ O halde deri dokunmanın organı değildir ki üstü örtüldüğü zaman algılaması sona ersin. Aristoteles gibi düşünen İbn Sinâ da derinin yalnızca dokunma duyusu için bir ortam olduğunu, aslında duyumsayanın derinin altındaki karmaşık yapıyla beraber bedenin tümüne yayıldığını söylemektedir.¹⁰ Bu yüzden dokunma duyusunun kalpte olduğunu söyleyenler,

⁹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 151.

¹⁰ İbn Sinâ, “Kitabu’n-Nefs”, 154.

beyinde olduğunu ya da beyne doğru giden sinirlerde olduğunu söyleyenler olmuştur. Yine de dokunma duyusu için deri, bir ortam olarak kabul edildiğinden nerede olduğunu az da olsa açıklamak mümkün olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü, dokunma duyusunun neyi algıladığı ve nasıl algıladığına odaklanmıştır. Dokunma duyusunun neyi algıladığı sorusu, bu duyusun nesnesinin ne olduğu sorusudur. Görme duyusu için renklerin, işitme duyusu için sesin, koku alma duyusu için kokuların ve tat alma için tatların özel olarak seçilebildiği, bu duyuların duyumsadıklarına genel bir ad verilebildiği sırada, dokunma duyusunun duyumsadıklarının ortak bir kümesi bulunamamaktadır. Bu sebeple dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu, kaç tane olduğu ve belli bir küme altına alınıp alınamayacağı bu konu özelinde tartışılan en önemli meselelerdir.

Aristoteles dokunma duyusunun algıladığı niteliklerin birden fazla zıtlık içerdiğini söylemektedir.¹¹ Bu sebeple tek bir nesnesinin bulunduğunu söylemek imkansızdır. Her ne kadar diğer duyulara da birden fazla zıtlık atfedenler olsa da Aristoteles, bu durumun yalnızca dokunma duyusuna has olduğunu ifade etmiş ve kendisini şerh edenler de bu görüşü devam ettirmişlerdir. Dokunma duyusu, birden fazla zıtlığı algıladığı gibi, iki uçta olan nitelikleri de duyumsamaktadır. Yani sıcaklık ve soğukluğu içinde olduğu ortamla birlikte değerlendirerek algılayabilmektedir. Bu durum dokunma duyusuna doğrudan belirli bir nesne atfetmeyi engellemektedir.

İbn Sinâ ise dokunulur niteliklerin birden fazla olduğunu, diğer duyuların aksine dokunma duyusunun bu yönüyle de ayrıştığını söylemektedir. Dokunulur nitelikleri sıcaklık- soğukluk, sertlik- yumuşaklık, pürüzlülük- pürüzsüzlük gibi tek tek sayan İbn Sinâ, bu niteliklerin yalnızca nesnede değil aynı zamanda duyusun kendisinde de bulunduğunu ifade etmiştir.

Aynı şekilde İbn Rüşd de dokunma duyusunun nesnesinin birden fazla zıtlığı içermesinden dolayı nesnesinin kararlaştırılamadığını açıklayarak metnine başlamıştır. Onun için de dokunma duyusuyla ilgili ilk problem dokunma duyusunun nesnesi hakkındaki tartışmadır. Bununla birlikte dokunulur niteliklerin

¹¹Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 122-123, 149. Bknz. Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, trc. William Charlton, (London: Bloomsbury Academic, 2005), 98-99. Bknz. İbn Rüşd, *Kitabu'n-Nefs Psikoloji Şerhi*, trc. Atilla Arkan, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 73.

ne olduğuna dair Aristoteles'in *Ruh Üzerine* eserine yazdığı şerhinde çok fazla bahsetmemektedir. İbn Sinâ'nın *Kategoriler*, Fahreddin Razi'nin *el-Mebahisü'l-Meşrikiyye* ve Cürcani'nin *Şerhu'l-Mevakıf* eserlerinden alıntılarla detaylıca karşılaşılmıştır.

Modern araştırmalarda ise dokunma duyusunun, birden fazla niteliği duyumsayan yapısının binlerce reseptörün bedenine tümüne yayılması sayesinde olduğu keşfedilmiştir. Bu sayede reseptörlerin keşfedilen türleri için bazı nitelikler belirlenmiştir. Bunlardan sıcaklık, soğukluk, ağrı ve basınç en belirgin şekilde duyumsanan niteliklerdir.

Dokunma duyusunun nasıl algıladığı meselesi, dokunulur niteliklerin nasıl algılandığıyla ilgilidir. Çünkü dokunulur nitelikler, nesnelere belli nitelikler olarak arız olsa da duyumsama olmaksızın, bilinmeleri mümkün değildir. Yani dokunulur nitelikleri, dokunulur yapan şey dokunma duyusunun kendisidir. Dokunma duyusu dokunmaksızın, ne bir cismin sıcaklığı ne de sertliği-yumuşaklığı algılanabilir. Her ne kadar Aristoteles için dokunma duyusu bir tür etkilenebilir olsa da, İbn Sinâ dokunma duyusu olmaksızın etkilenecek bir duyumsayıcının da varlığının söz konusu olamayacağını açıklamıştır. “Çünkü duyumsayan bir canlı olmaksızın ateş ısıtıyor ya da buz soğutuyor denilemez. Yani duyulurda olan nitelik duyumsanan şey değildir. Bilakis duyurun kendisinde yani dokunma duyusunda meydana gelen duyulurun varlığı algılanır. Dokunma duyusu olmaksızın ateşin sıcak olup olmadığı, bir nesnenin kuruluşu, ıslaklığı, pürüzlülüğü bilinemez. Bu sebeple İbn Sinâ, duyulur niteliklerin duyulurun bizzat kendisinde bulunduğu görüşünü reddeder.”¹²

İbn Sinâ, dokunma duyusunun nitelikleri itibariyle nasıl algıladığını da açıklamıştır. Bunun yanında derinin altındaki sinirlerin, duyumsananı beyne ilettiğini de anlatmıştır.¹³ Dokunma sırasında yalnızca derinin altındaki sinirler değil bazı kaslar ve ileten ağlar da görev almaktadır. Böylece İbn Sinâ, dokunma duyusunun biyolojik yapısına da işaret etmiştir.

Aynı İbn Sinâ gibi, dokunma duyusunun nasıl algıladığı modern dönemde de deneyler ve biyolojik araştırmalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Deri altındaki binlerce reseptörün her biri, dokunulan nesnenin niteliklerinin bilgisini işleyerek

¹² Bknz. İbn Sinâ, “Kitabu'n-Nefs”, syf 150.

¹³ İbn Sinâ, “Kitabu'n-Nefs”, syf 154.

beden boyunca sinirler yardımıyla, bu bilgiyi organlara ve sonrasında beyne taşımaktadır. Beynin de belli bir bölümü dış duylardan ve dokunma duyusundan gelen nitelikleri algılamak ve kaydetmek üzere görevlidir.¹⁴ Bu sistemin nasıl çalıştığına dair hala çözümlenecek sorular bulunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde dokunma duyusunun diğer duylarla ilişkisi açıklanmıştır. Aslında önceki bölümlerde dokunma duyusunun özellikleri anlatılırken zaman zaman dokunma duyusunun diğer duylardan farkına da değinilmiştir. Ancak duyların ilişkisine ve benzerliğine dair bazı bulgular bu bölümde anlatılmıştır. Dokunma duyusunun diğer duylardan ayrıştığı ilk nokta, diğerlerine nazaran hayati öneme sahip olmasıdır. Bu sebeple dokunma duyusu çoğu filozof tarafından duyların ilki olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar Aristoteles ve İbn Rüşd, dokunma duyusunu detayından dolayı sona bırakmış olsa da İbn Sinâ ve sonrasında duylar arasında ilk incelenen konumda olmuştur.

Aristoteles'in dokunma duyusunun birincil önemine rağmen, sona bırakmasını ise Philoponus açıklamaktadır. Ona göre dokunma duyusunun nesnelerinin birden fazla olması ve dolayısıyla dokunma duyusunun kendisinin de birden fazla olmasının açıklanmasının daha detaylı olmasından dolayı, Aristoteles dokunma duyusunu en sona bırakmıştır.¹⁵ Dokunma duyusu en sonda anlatılırken görme duyusunu ilk sıraya almıştır.

Sonrasında ilk olarak dokunma duyusunun görme duyusuyla ilişkisi açıklanmıştır. Canlının çevresine dair belli bir mekânsal farkındalık sağlaması görme duyusunun dokunma duyusuna benzetildiği yönüdür. Bununla birlikte görme duyusu çalışmayan birisinin dokunma duyusunu görme yerine kullanabilmesi bu iki duyusu arasında farklı bir ilişki oluşturmaktadır. Modern araştırmalarda da dokunma duyusunun görme yerine kullanılabildiği yeni teknolojiler araştırılmaktadır.

İkinci problem dokunma duyusunun tat alma duyusuyla olan ilişkisidir. Tat alma duyusu Aristoteles için dokunmanın bir türevidir.¹⁶ Çünkü diğer bütün duylar belli bir mesafeyle algılarken dokunma ve tat alma duyusu temas yoluyla duyumsamaktadır. Burada da dokunmanın temasla algılarken nesnesiyle arasında

¹⁴ Matthew Fulkerson, *The First Sense A Philosophical Study of Human Touch*, (Massachusetts: the MIT Press, 2014), 155.

¹⁵ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2,7-12, 76.

¹⁶ Aristotle, *Ruh Üzerine*, 145.

mesafe olup olmadığı, nesnenin bulunduğu ortamın aracı olup olmadığı, diğer duyuların aracısının ne olduğu sorularıyla karşılaşılmaktadır.

Dokunma duyusunun işitme duyusuyla olan ilişkisinde de hareket meselesi gündeme gelmektedir. Çünkü işitme duyusu da duyumsarken tıpkı dokunmadaki basınç gibi belli bir darbenin sonucunda duyumsamaktadır. Bu bölümde darbenin nasıl oluştuğu, nerede oluştuğu ve ses dalgalarını nasıl hareket ettirdiği konuları açıklanmıştır. Böylece dokunma duyusunun duyumsamak için ihtiyaç hissettiği hareket ile ses dalgalarının hareketi karşılaştırılmıştır.

Dokunma duyusunu ayırtıran konulardan bir diğeri ise haz ve acı problemi. Her ne kadar diğer duyuların da acı çektiği veya zevk aldığı durumlar söz konusu edilse de aslında haz ve acıyı duyumsayan yalnızca dokunma duyusudur. Bu durumun nasıl gerçekleştiği de burada açıklanmaya çalışılmıştır.

Yalnızca dokunma duyusunun değil diğer duyularla birlikte duyumsanan bazı niteliklerin varlığı da eserlerde dikkat çekmiştir. Bunlara ortak duyulurlar adı verilmiştir. Ortak duyulurlar arasında dokunma duyusunu yakından ilgilendiren nitelik ise harekettir. Son kısımda da hareketin dokunma duyusuyla ilişkisine değinilmiştir. Buna göre dokunma duyusu hareket edebilen canlılarda mı bulunmaktadır? Yoksa hareket edemeyen amip gibi tek yapılı canlılarda da dokunma hissi var mıdır? Hareketten kasıt nedir? Dokunma duyusu için iradi ya da zorunlu hareketin farkı nedir? Tüm bu soruların cevabı da bu kısımda verilmeye çalışılmıştır.

Toparlayacak olursak, dokunma duyusunun İbn Sinâ özelinde nasıl anlaşıldığı ve hangi problemlere konu olduğunun incelenmesi sonucunda, Aristoteles'ten başlayan bir yolculuk takip edilmiştir. Aristoteles ve onu şerh eden bazı filozofların görüşleri İbn Sinâ'nın görüşleriyle karşılaştırılmış ve etkileşimler ortaya konulmuştur. Ayrıca İbn Sinâ sonrasında hem filozofların hem de kelimcilerin görüşlerine başvurulmuş; modern dönem öncesinde problemin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ardından dokunma duyusunun problemlerin günümüze nasıl intikal ettiği araştırılmış ve bu alanda çalışmalar yapan düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. Dokunma duyusuna dair sorulan sorular değişmemekle birlikte araştırma yöntemleri her dönemde oldukça değişmiştir. Bugün dokunma duyusu daha çok fizyolojik açıdan ele alınıyor olsa da psikolojik ve toplumsal yanı da bu duyunun nasıl kullanıldığını oldukça etkilemektedir. Üstelik

dokunmatik ekran teknolojisiyle dokunma duyusunun canlılardan makinelere aktarılması bu konunun alanını genişletmiştir. Hala dokunma duyusuna sahip bazı canlıların nasıl duyumsadığına dair sorular sorulmaya devam etmektedir. Ayrıca insan için bu duyusun bedendeki ve zihindeki tezahürleri araştırılmaya devam etmektedir.

Bu doğrultuda tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dokunma duyusunun tanımı, çeşitleri ve bedende nerede bulunduğu yani dokunma duyusunun organının ne olduğu incelenmektedir. İkinci bölümde, dokunma duyusunun neyi ve nasıl algıladığı araştırılmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise, dokunma duyusu ve görme, tat alma, işitme duyularının birbirleriyle ilişkileri, dokunma duyusunun diğer duyulardan ayrıştığı özellikleri ve dokunma duyusunun hareket ile ilişkisi incelenmektedir.

1. BÖLÜM: DOKUNMA DUYUSU

Gözleri yorulan biri uyuyarak gözlerini dinlendirebilir. Ağır kokuların olduğu bir ortamdan ferah bir yere geçince koku alma duyusu rahatlayabilir. Sessizlik kulaklara huzur verirken su gibi tadı olmayan bir besini tüketmek tat alma duyusunun algılarını sıfırlayabilir. Peki ya dokunmaktan, temas etmekten yorulan beden ne yapabilir? Temastan yorulmak mümkün olabilir mi? Temas etmediğimiz, dokunma duyusunun çalışmadığı ve dinlendiği bir an var mıdır? Yoksa bu duyu, canlı istese de istemese de her an çalışan, dinlemeye ihtiyaç duymaksızın bedeni çevreleyen niteliklere mi sahiptir? Peki, ne zamandan beri temasla duyumsuyoruz? Temas etmediğimiz tek bir andan bahsedebilir miyiz? Eğer her an temas halindeyse, beden bunca duyumsamayla nasıl baş ediyor? Bedenin hangi kısmı teması duyumsuyor? Yahut temas etmeden yaşayan canlılar var mıdır? Temas etse bile duyumsamayan canlılar var mıdır?

Dokunma; farkında olarak ya da olmaksızın, var olageldiğimiz ilk andan itibaren sahip olduğumuz bir duyudur. Dokunma, canlının bedeninin sınırlarını, anını, halini belirleyici özelliğe sahiptir. Aynı zamanda bedenle birebir etkileşim halindedir ve duyguların da şekillenmesinde oldukça etkilidir.¹⁷ Bu duyunun önemi, var olmadığında canlılığın devam etmemesiyle ilgilidir. Öyle ki görme, işitme, koklama ya da tatma duyusu olmaksızın yaşamak mümkünken dokunma duyusu olmadan yaşamdan bahsetmek imkansızdır.¹⁸ O halde dokunma duyusunun incelenmesi için öncelikle canlılığın ne olduğu ve bir varlığa canlılık katan şeyin dokunma duygusuyla ilişkisinin incelenmesi gerekmektedir. Dokunma duyusunu canlılığın gereklerinden biri olarak gören İbn Sinâ (ö. 1037), bu konuda farklı görüşlerden bahsetmiştir. İbn Sinâ'nın dokunma duygusuyla ilgili düşüncelerine geçmeden önce, onun da etkilendiği bazı isimler ve bu kişilerin dokunma duyusunu nasıl anlattıkları incelenecektir. Bu durumda da ilk isim Aristoteles'tir. Nitekim onun duyular ve nefsin ilişkisi hakkındaki açıklamaları İbn Sinâ'nın görüşleriyle uyumlu gözükmektedir. Ayrıca dokunma duyusunun

¹⁷ Eve Rabinoff, "Human Perception", içinde *Perception in Aristotle's Ethics*, (Northwestern University Press, 2018), 53.

¹⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, trc. Ömer Aygün ve Y. Gurur Sev, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 95.

hayati önemi ve duyular arasındaki öncelikli konumu hakkında görüşlerini belirten ilk ismin Aristoteles olduğu söylenebilir.¹⁹

Aristoteles'e (m.ö. 322) göre varlıklar arasında doğal ve doğal olmayan cisimler bulunur. Doğal cisimlerin bir kısmı yaşama sahip bir kısmı da değildir.²⁰ Burada yaşamdan kasıt beslenme, büyüme ve bozulmadır. Doğal cisim, nefis sayesinde canlılık kazanır. Çünkü nefis, yaşayanların ilkesi olduğu gibi hareket ve durma ilkesini kendi içinde barındıran doğal cismin ilk yetkinliğidir. Böylece bir varlığın canlı olup olmadığı nefse sahip olup olmamasıyla ayırt edilebilmektedir.²¹ Canlılık ise akıl, duyumsama, yer değiştirme, büyüme, beslenme, bozulma, hareket ve durma gibi birden fazla anlama gelebilir.²²

Aristoteles'ten önce yapılan nefis tanımlarına bakıldığında da bu tanımların nefsin hareket, duyumsama ve idrak güçlerine sahip olmaları açısından ortak olduğu görülmektedir. Ancak Aristoteles'e göre nefis bu güçleri içermekle beraber bu güçlerden ibaret değildir. Bazı canlılarda bu güçlerden yalnızca biri bulunurken bazısında birden fazla güç bulunmaktadır. Mesela bitkiler yalnızca beslenme ve büyüme gücüne sahiptirler. Ancak bitkiler de canlı kabul edilmektedir. Hayvanlar ise beslenme ve büyümenin yanında duyumsama gücüne sahiptir. Onlar öncelikle duyumsama gücü sayesinde yaşama sahiptirler. Çünkü duyumsayanlara, hareket etmese bile yalnızca canlı değil hayvan denilmektedir.²³ İnsanlarda ise bu güçlerden farklı olarak akıl gücü bulunmaktadır. Nefsin güçleri, canlılarda hiyerarşik bir şekilde bulunmaktadır.

Hayvanların bitkilerden ayrıldığı kısım onların duyumsama gücüne sahip olmasıdır. Eğer bir şey canlıysa duyumsama gücüne sahip olmalıdır.²⁴ Duyumsama gücü Aristoteles'e göre hareket ettirilmek ve etkilenmeye (Gr. Pathos, Ar. İnfial) girmektedir.²⁵ Canlı, duyumsama gücüyle duyu organı sayesinde "işler" (Gr. Energeia, Ar. بالقوة) ya da "gücül" (Gr. Dynamis, Ar. بالقوة) halde çevresindeki nesnelerin etkisini kabul eder. Canlının dışında veya içinde "etkide bulunan ve işler halde olan bir şey tarafından etkiye maruz bırakılıp

¹⁹ S. H. Rosen, "Thought and Touch: A Note on Aristotle's 'De Anima'", *Phronesis* 6, 2 (1961), 130.

²⁰ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 87.

²¹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 93.

²² Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 95.

²³ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 93, 101.

²⁴ Burada canlıdan kasıt hayvan olmaktır; bkz. Aristoteles, *Parva Naturalia*, 22.

²⁵ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 115.

hareket ettirilen”²⁶ duyular bu etki sonucunda bazı değişimlere uğramaktadırlar. İşte bu değişim ve benzeşimlere de duyumsama denilmektedir. Üstelik duyumsama gücünün bulunduğu canlılarda arzu gücü de bulunmaktadır.²⁷ Çünkü duyumun bulunduğu her yerde haz ve acı da vardır. Haz ve acı da iştahı getirmektedir. Böylece hayvanlar, haz vereni arzularlar ki, onlar besinleri de bu şekilde arzulamaktadırlar. Yine hayvanların her biri kuru, ıslak, soğuk ve sıcak şeylerle beslenirler. Çünkü doğadaki besinlerin mizacı bu dört unsurdan oluşmaktadır. Besinlerin hangi mizaçta olduğunu da dokunma duyusuyla algılamaktadırlar.²⁸ Bu sebeple duyumsama gücünün ilki dokunma duyusudur. Dokunma duyusu bütün hayvanlarda bulunması zorunlu olan duyumsama gücüdür.

Aristoteles’in duyumsama gücüyle ilgili söylediklerini destekleyen Alexander Aphrodisias (ö. III. yüzyılın ikinci yarısı) de nefsin güçlerinin bitkiler, hayvanlar ve insanda farklılaştığını söylemiştir. Bitkiler yalnızca beslenme, büyüme güçlerine sahipken hayvani nefis bu güçlerle birlikte duyumsama ve idrak gücüne sahiptir. Ancak hayvani nefsin ortak özelliği duyumsama gücüdür. Duyumsama gücünün varlığı canlılığı gösterirken hayvanları, hayvan olmayanlardan da ayıran temel özelliktir.²⁹

Duyumsama gücünün hayvanlarda ortak olmasının yanı sıra, duyumsama gücünün bütün türleri değil yalnızca dokunma ve tat alma duyuları³⁰ bütün hayvanlarda bulunmaktadır. Çünkü dokunma duyusu, canlılığın var olması için gerekli bir duyudur. Dokunma duyusu olmaksızın canlılıktan bahsedilemez.³¹

Aristoteles ve şarihleri için dokunma ve tat alma duyusu, duyumsama gücünün en önemli iki gücüdür. Bununla birlikte onların çoğu, bu iki duyuyu birbirinin türevi sayarlar. Tat alma duyusunu dokunma duyusuyla bir kabul etmese de benzer düşünceleri savunan İbn Sinâ’ya göre ise dokunma duyusu diğer tüm duyulardan daha gerekli ve önemlidir. Bunu açıklamak için onun da nefis ve duyumsama hakkındaki görüşlerine yer verilmelidir.

²⁶ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 115-117.

²⁷ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 101.

²⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 101.

²⁹ Alexander of Aphrodisias, *On Aristotle On the Sense Perception*, trc. Alan Towey, (London: Bloomsbury Academic, 2000), 23.

³⁰ Bazı filozoflar tat almayı dokunmanın türü olarak kabul etmişlerdir. bkz. “Tat Alma ve Dokunma Duyusu Arasındaki İlişki”

³¹ Alexander of Aphrodisias, *On Aristotle On the Sense Perception*, 23.

İbn Sinâ'ya göre nefis, cismin ilk yetkinliğidir ve nefsin kendi güçleri bulunmaktadır.³² İbn Sinâ bu güçleri üç farklı kategoride ele almıştır: Nebati nefis, hayvani nefis ve insani nefis. Her bir nefsin kendi güçleri bulunmaktadır. Nebati-bitkisel nefse özgü güçler, beslenme, büyüme ve üremedir.

Hayvani nefsin ilksel bir taksimle muharrike ve müdrike olmak üzere iki gücü vardır. Muharrike harekete sevk eden anlamıyla hareket ettirici güç ve fâil olan anlamıyla hareket ettirici güç olmak üzere iki kısımdır. Harekete sevk eden anlamıyla hareket ettirici güç, istek-şevk gücüdür. Bu, istenilen ya da kendisinden kaçılan bir suretin, daha sonra zikredeceğimiz tahayyülde resmedildiğinde daha sonra zikredeceğimiz başka bir muharrike gücünü harekete sevk eden güçtür. İstek-şevk gücünün iki şubesi vardır: Birincisi arzu gücüdür. Arzu gücü, haz talebi için, zorunlu ya da faydalı olarak tahayyül edilen şeylere yaklaştıran bir hareket ettirmeye sevk eden güçtür. İkincisi öfke gücüdür. Öfke gücü, üstünlük talebi için, zararlı ya da bozucu olarak tahayyül edilen bir şeyi savuşturan bir hareket ettirmeye sevk eden güçtür. [...]

Fâil olan anlamıyla hareket ettirici güç ise, sinirlerde ve kaslarda doğan bir güçtür. Bu gücün ya kasları büzüp kasarak kirişleri ve organlara bitişik bağları başlangıç yönüne doğru çekme özelliği ya da kasları gevşetmek veya uzunluğuna yayıp uzatarak kirişler ve organlara bitişik bağları başlangıç yönünün aksine çekme özelliği vardır.³³

Müdrike gücü ise dış ve iç idrak güçleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış idrak güçlerinde beş duyudan bahseden İbn Sinâ'ya göre, duyusal idrak bedensel organlara bağlı bir şekilde gerçekleşmektedir.³⁴ Bu sebeple görme, işitme, koklama gibi duyular incelenirken bu duyuların organları ve nesneleri de araştırılmaktadır. Dokunma duyusu da nesnesi ve aracıyla dış idraklerin içinde incelenmektedir.³⁵

³²İbn Sînâ, "Mebhas ani'l-kuva'n-nefsaniyye", *Ahvâlü'n-Nefs*, thk. Ahmed Fuâd el-Ehvânî, (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1952), 30-32.

³³İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, haz. Mehmet Zahit Tiryaki, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020), 108.

³⁴İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 138.

³⁵İbn Sînâ, *en-Necât fi'l-hikmeti'l-mantikiyye ve'l-tabiiyye ve'l-ilahiyye*, thk. Muhyiddin Sabri el-Kürdi, (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1938), 163-164.

Dokunma duyusu hakkında İbn Sinâ'dan sonra kapsamlı bir şekilde yazan filozoflardan biri de İbn Rüşd'dür. Aynı zamanda Aristoteles'in şarihlerinden biri olan İbn Rüşd (ö. 1198), nefsten canlılığın ayırt ediliş yönüyle bahsetmektedir. Onun görüşleri İbn Sinâ'nın söylemi üzerinden değil doğrudan Aristoteles'in fikirleri üzerinden devam etmiştir. İbn Rüşd aynı Aristoteles gibi, canlı varlığın cansız varlıktan ayırt edilmesinin nefis sahibi olmasıyla mümkün olduğunu dile getirmektedir.³⁶ Nefis sahibi olmak ise birden çok anlama gelebildiğinden, bu anlamların bulunduğu yerlerde canlılıktan söz edilebilir. Bu anlamlar akıl, duyuşal idrak, hareket, beslenme, büyüme gibidir. Yalnızca beslenme gücünün bulunduğu bitkilere dahi canlı denmesi bu sebeptir ve bitkiler de nefis sahibi kabul edilirler.³⁷ Ancak canlı bir hayvan olabilmesi için algı ve hareket güçlerinin bulunması gerekmektedir. Bunun sınırı da dokunma duyusudur. Bazı hayvanlarda diğer duyular olmaksızın sadece dokunma duyusu bulunabilmektedir. Bundan dolayı bütün hayvanlar dokunma duyusuna sahiptir.³⁸ Yani bir canlının hayvan olarak ayırt edilmesi dokunma duyusuna sahip olmasıyla mümkün olmaktadır.

İbn Rüşd'ün, Endülüs'teki çalışmaları 12. yüzyılda devam ederken yakın dönemdeki batılı filozoflar da Aristoteles'in beş duyu hakkındaki görüşlerini çalışmıştır. Ancak onların dikkatini daha çok görme duyusu çekmiştir. Yine de aynı dönemde dokunma duyusu hakkında çalışmalar yapan Peter John Olivi (ö. 1298) ve Pietro d'Abanove (ö. 1316) gibi ve kendilerinden sonraki düşünürleri etkileyen filozof-ilahiyatçılar da bulunmaktadır. Bu filozofların görüşleri modern ve çağdaş dönem çalışmalarında kullanılmaya devam etmektedir.³⁹ Örneğin Descartes'in (ö. 1650) duyular hakkındaki görüşleri kendisinden önce gelen geleneği hem devam ettirmiş hem de bazı kırılmalara sebep olmuştur. Dış duyuların duyumsayışını, kalp ve beyin arasındaki sinirlerle açıklayan Descartes, dokunma duyusunun konularından biri olan bedensel farkındalık konusunda tam bir karara varamamıştır. Aristoteles çizgisinden farklı bir yolda ilerlemek istenilse de Descartes'ta ve hatta sonrasında bedensel farkındalık konusu çözüme

³⁶ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, trc. Atilla Arkan, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 44.

³⁷ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 44.

³⁸ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 45.

³⁹ Simo Knuuttila ve Pekka Kärkkäinen, ed. *Theories of Perception in Medieval and Early Modern Philosophy*, (Dordrecht: Springer, 2008), ix.

ulaştırılamayan, bununla birlikte sinirlerle algılandığı da düşünülmeyen bir duyumsama olarak kalmıştır.⁴⁰

Descartes'ten sonra dokunma duyusu hakkında etkili çalışmaları olan bir diğer isim de Ernst Heinrich Weber'dir (ö. 1878). Dokunma duyusunun fizyolojik yapısını detaylı bir şekilde inceleyen Weber, deri altı dokular ve sinirler hakkında deneyler yapmıştır.⁴¹ Weber'in dokunma duyusunu fizyolojik açıdan incelemesinin ardından çağdaş dönemde, dokunma duyusunun psikolojik açılardan incelenmesi dikkat çekmektedir. Dokunma duyusu, duyu mekanizmaları arasındadır ve insan için bilgi toplama araçlarından biridir. Nesnelerin algılanmasında temel bir yol olan dokunma duyusu, sinir sistemi içindeki işleyişi sayesinde vücudun bütününe etki eden bir yapıya sahip olmakla beraber psikolojik anlamda da algının şekillenmesini sağlamaktadır. Ayrıca teknoloji alanında da yapay dokunsal etkileşimlerin üretilmesi konusunda oldukça önem arz etmektedir. Böylece bugün kullandığımız dokunmatik ekran teknolojisinin geliştirilmesi söz konusu olmaktadır. Haptik araştırmalar adı altında incelenen dokunma duyusunu anlamak için disiplinler arası çalışmalar yapmak gereklidir. Çünkü günümüzde biyomekanik, psikoloji, nörofizyoloji, mühendislik ve bilgisayar bilimleri gibi pek çok alanın uzmanları haptik teknolojisi araştırmalarına katkı sağlamaktadır.⁴² Bu teknolojiye dair araştırmalar da doğal olarak insan bedenindeki dokunma duyusunun işlevlerinin incelenmesi üzerine mümkün olmaktadır.⁴³

Dokunma duyusuna dair yapılan çalışmalara dair kısa bir girişten sonra bu duyunun Aristoteles'ten İbn Sinâ'ya kadar nasıl tanımlandığı anlatılacaktır. İbn Sinâ sonrası temel görüşlerdeki farklılıklara değinilecek ve modern dönemde nasıl ele alındığı açıklanacaktır.

1.1. Dokunma Duyusu Nedir?

Aristoteles yaşamanın anlamlarını sıralarken beslenme, büyüme, bozulma, duyumsama, yer değiştirme, akıl gibi özelliklerden bahseder. Nebati nefsin güçleri beslenme ve büyüme iken hayvani nefse sahip canlılar, duyumsama gücüyle

⁴⁰ Simo Knuuttila ve Pekka Kärkkäinen, ed. *Theories of Perception in Medieval and Early Modern Philosophy*, 104.

⁴¹ Martin Grunwald, *Human Haptic Perception: Basics and Applications*, (Berlin: Springer, 2008), 10.

⁴² Martin Grunwald, *Human Haptic Perception: Basic and Applications*, 11-12.

⁴³ Dokunma ile ilgili teknolojik gelişmeler için bkz. Classen, Constance, ed. *The Book of Touch*. 1st edition. Oxford ; New York: Routledge, 2005.

canlılığa sahiptir.⁴⁴ Duyuların arasında da her hayvanda zorunlu olan güç dokunma gücüdür. Çünkü duyumsama yaşayan canlıların bazıları görme, işitme, tatma ya da iç duyuların hepsine sahiptir. Bir kısmı birkaçına sahiptir bazıları da yalnızca tek bir duyuya, zorunlu olarak dokunma duyusuna sahiptir.⁴⁵

Duyular arasında dokunma her hayvanda bulunur. Bununla birlikte dokunma gücü diğer tüm duyulardan müstakil olabilir.⁴⁶ Bu müstakil duyu, canlının canlılığındaki ilk duyu iken, yokluğuyla da ölüme sebep olan tek duyudur. Çünkü denildiği gibi canlı olmak için dokunma duyusundan başkasına gerek olmaz. Diğer duyuların aşırılığı canlılığı bozarken bu duyunun aşırılığı canlıyı doğrudan yok eder. Çünkü canlılar için yaşamak, dokunma duyusuyla tanımlanır. Canlılar diğer duyulara ise söz konusu duyuların iyiliklerinden dolayı sahiptir.⁴⁷ Ayrıca *Parva Naturalia*'da canlılığın “algı”nın varlığıyla ölçülebileceğini söyleyen Aristoteles⁴⁸, algının ne olduğunu da ilk olarak dokunma ile açıklamak gerektiğini ifade eder. Çünkü algı, ilk andan itibaren ortamın nesne tarafından oluşturulan hareketinden, yani temastan oluşur.

Aristoteles'ten sonra bu konuya Alexander Aphrodisias ve John Philoponus gibi filozoflar da yer vermiştir. Bu iki filozofun Aristoteles'in iki farklı eserine yazdıkları şerhlerinde neredeyse Aristoteles ile aynı görüşleri benimsedikleri, onun görüşleriyle ilgili bazı eleştirilere de yer verdikleri görülmektedir. Alexander Aphrodisias genelde, Aristoteles'in fikirlerine kendisine ait yeni fikirleri de ekleyerek şerh etmektedir. Philoponus (ö. 570) ise çoğunlukla eleştirel bir dil kullanmaktadır. Aristoteles'in düşüncelerini takip edenler arasında yaşadıkları coğrafya ve dönem itibarıyla farklılaşmalar olduğu söylenebilir.⁴⁹ Alexander Aphrodisias, hayvani nefis sahibi canlıların hafıza, algı, canlılık, acı, haz ve arzu gibi ortak özelliklerinden bahsetmektedir. Aynı zamanda bu ortak özelliklerin nefis ve beden arasında da ortak olduğunu açıklamaktadır.⁵⁰ Algının da ilk olarak beş temel duyuyla oluştuğu düşünülürse beden ve ruh ilişkisi açıkça görülmektedir.

⁴⁴ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 93.

⁴⁵ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 95.

⁴⁶ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 93.

⁴⁷ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 221-223.

⁴⁸ Aristoteles, *Parva naturalia*, 21.

⁴⁹ Mahmut Kaya, “Alexander Aphrodisias”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22 (Ankara: TDV Yay., 2000), 560.

⁵⁰ Alexander Aphrodisias, *On Aristotle On the Sense Perception*, 22.

Hayvani nefse sahip canlıları diğer varlıklardan ayırt eden özelliğin algı olduğuna dikkat çeken Alexander Aphrodisias, algının Aristoteles için infial anlamına geldiğini söylemektedir. Çünkü algı, özellikle dokunma duyusu canlıları çevrelerindeki zararlardan korumaya yaramaktadır.⁵¹ Ayrıca dokunma duyusu etraftaki cisimlerle temas etmeyi ve onların niteliklerini algılamayı sağlamaktadır. Yani çevredeki cisimlerin etkisi sonucu algının bedendeki infial olmasından bahsedilebilir. Hayvani nefis sahibi canlılar için bütün duyular değil, yalnızca dokunma ve tatma duyusu ortaktır. Ayrıca dokunma duyusu, tıpkı Aristoteles'in de dediği gibi, bir canlının var olabilmesi için zorunlu özelliklerden biridir. Tatma duyusu ise beslenmeyi sağladığı için canlılar için bir gerekliliktir.⁵² Ama aynı zamanda tatma duyusu da dokunma duyusunun çeşitlerinden biridir.

John Philoponus ise Aristoteles'in *De Anima* adlı eserine yazdığı şerhinde canlılığın, bir mevcudun nefis sahibi olmasına bağlı olduğunu söylemektedir. Ayrıca bir varlığın canlılığını gösteren ilk gücün beslenme gücü olduğundan ve bu güce sahip varlıkların bitkisel nefse sahip olduklarından bahsetmektedir.⁵³ Sonrasında hayvani nefse sahip canlıların yalnızca beslenme, büyüme ve üreme güçleriyle değil en azından ortak paydada dokunma duyusuna sahip olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴ O halde Philoponus'a göre de dokunma duyusu, canlıların kendisiyle canlılık kazandığı duyuların ilkidir. Hem de bu canlılık bitkisel anlamda değil hareketi ve idraki de içeren hayvani nefsin var olduğu canlılar için geçerlidir.

Bununla birlikte görme ve işitme duyusu bir canlının iyi bir şekilde var olmasına katkı sağlarken dokunma duyusu ve bazı diğer duyular canlının doğrudan var olmasına katkı sağlamaktadır.⁵⁵ Her ne kadar dokunma duyusu hayvani nefis için var olması zorunlu ve ilk duyu olsa da Philoponus dokunma duyusunu açıklanması en zor duyu olarak nitelendirmiş, bu sebeple diğer duyulardan sonra ele alındığını ifade etmiştir.⁵⁶ Sonrasında Philoponus, dokunma duyusunun Aristoteles tarafından ayrıştırılmasının sebebini sorgulamaktadır. Ona göre bu duyu, tıpkı beslenme gücünün de diğer güçlerden ayrıştırılması gibi o canlının

⁵¹ Alexander Aphrodisias, *On Aristotle On the Sense Perception*, 23.

⁵² Alexander Aphrodisias, *On Aristotle On the Sense Perception*, 23.

⁵³ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, trc. William Charlton, (London: Bloomsbury Academic, 2005), 13.

⁵⁴ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 14.

⁵⁵ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 30.

⁵⁶ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 31.

formunu korumak içindir. Beslenme olmaksızın bir canlının varlığı düşünülemediği gibi dokunma olmaksızın da canlılığın varlığı ve devamı mümkün olmayacaktır. Çünkü dokunma duyusuna sahip hayvanın dışındaki bütün nesneler bir şekilde sıcak, soğuk, sert, yumuşak, kuru ya da ıslak gibi birtakım niteliklere sahip olacaklardır ve hayvanın bunları algılamaksızın, bu niteliklerle temas etmeden yaşaması mümkün değildir. Bu sebeple ilk duyu olarak belirlenmesi makul bir durumdur.⁵⁷

Aristoteles'in eserlerinin şerh edilmesinin yanında hem Aristoteles'ten etkilendiği görülen hem de bu konuda kendi görüşlerini anlatan İbn Sinâ'nın dokunma duyusundan detaylıca bahsettiği görülebilir. İbn Sinâ için dokunma duyusu hayati önemi dolayısıyla duyuların ilkidir.

Canlının kendisiyle canlı olduğu duyuların ilki dokunmadır. Nasıl ki her yersel nefis sahibinin beslenme gücünün olup başka güçlerinin olmaması mümkünse ve bunun tersi geçerli değilse aynı şekilde her hayvani nefis sahibinin de dokunma duyusu olması ve başka güçlerinin olmaması mümkün olup tersi geçerli değildir. Beslenme gücünün yersel nefslerin diğer güçleri yanındaki durumu, dokunmanın canlının diğer güçleri yanındaki durumu gibidir. Çünkü canlının ilk terkibi dokunulur niteliklerden oluşur. Zira canlının mizacı dokunulur niteliklerden olduğu gibi bozulması da dokunulur niteliklerin bozulmasıyla olur.⁵⁸

Nitekim bir canlının gözlerinin görmediği, kulaklarının duymadığı hatta dokunma duyusuna çok yakın kabul edilen tatma duyusunun dahi çalışmadığı varsayılabilir ve bu durumlarda canlılığın devam ettiği görülebilir. Ancak dokunma duyusunun olmadığı bir canlıdan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Eğer bir canlı dokunma duyusuna sahip değilse yaşamaya devam edemeyecektir.

Ayrıca İbn Sinâ'ya göre duyu nefsin gözcüsüdür. Bu yüzden "birinci gözcünün kendisiyle bozukluğun gerçekleşip sağlamlığın muhafaza edildiği şeye delalet eden şey olması ve kıvamdan hariç bir fayda ya da bozukluktan hariç bir zarar olarak birbirleriyle ilişkili şeylere delalet eden gözcülerden daha önce olması gerekir."⁵⁹ Her ne kadar beslenme gücünün ilk gelmesi gibi tatma duyusu da

⁵⁷ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 38.

⁵⁸ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 146.

⁵⁹ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 146.

yaşam için gerekli bir güç olsa da tatma duyusunun olmadığı bir durumda canlılığın devam etmesi mümkündür. Çünkü besinler de aslında dokunma duyusuyla duyumsanırlar ama tatma duyusu onların lezzetini duyumsamaktadır. Bu sebeple de dokunma duyusu duyuların ilkidir ve hayvani nefse sahip her canlı için zorunludur.⁶⁰

Dokunma duyusunun diğer duyular arasındaki konumu, bedendeki hangi organa ait olduğu ve nasıl duyumsadığı soruları da bu duyunun hayvani nefse sahip canlılardaki temel konumunu ortaya koymaktadır. Aristoteles'in bu meselelerdeki görüşlerini şerh eden bir diğer filozof, İbn Rüşd de aynı şekilde dokunma duyusunun hayvanlar için zorunlu olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte duyu gücüne sahip olan her hayvan aynı zamanda lezzet ve acı hislerine de sahiptir. Lezzet ve acı hisleri de arzu ve şehvet güçlerini gerektirmektedir. Hayvanların canlılığını devam ettirebilmesi için aynı zamanda besinleri birbirinden ayırmaya yarayacak bir duyuya da ihtiyacı bulunmaktadır.⁶¹

Canlılar kuru-yaş, sıcak- soğuk niteliklerin bileşiği olduğu gibi besinler de bu dört şeyden ibarettir. Bu yüzden bu nitelikleri algılayacak dokunma duyusunun besinleri algılamak için de var olması gerekmektedir.⁶² İbn Rüşd de tat alma duyusunu bir tür dokunma duyusu olarak kabul etmektedir.

Dokunma duyusu hakkında yalnızca filozofların değil, İbn Rüşd ile aynı yüzyılda yaşayan kelimcilerin tanımlamalarına da rastlanılmaktadır. Fahreddin Razi'nin (ö. 1210) dokunma duyusuna dair düşüncelerinin bazı felsefi problemlerden kaynaklandığı görülmektedir. Aynı şekilde Seyyid Şerif Cürani (ö.1413) de dokunma duyusu hakkında açıklamalar yapan isimlerdendir. Bu kısımda İbn Sinâ'dan etkilenen kelimciler olmaları itibariyle hem Razi hem de Cürani'nin açıklamalarına da yer verilecektir.

Fahreddin Razi'nin felsefe ve mantık türüne girebilecek olan eseri *Mebahis*'te⁶³ hayvani nefsin güçleri duyumsama ve hareket olarak kabul edilmiştir. Hayvani nefse sahip canlıların ise ilk olarak dokunma duyusuna sahip olmaları gerektiğini

⁶⁰ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 146.

⁶¹ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 48.

⁶² İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 48.

⁶³ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Razi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 94.

açıklanmıştır.⁶⁴ Öyle ki canlı dört unsurdan oluşur. Bu dört unsurun itidal üzere olmasıyla canlı düzgün, yerli yerinde olurken bu unsurların birinin diğerine üstün gelmesiyle de fesada uğrar. Ayrıca bu canlının bedenini kuşatan havayı da hisseden bir duyunun olması gereklidir. Eğer bunun için tat alma duyusu düşünülürse, bu duyu hayatta kalmayı sağlayan beslenme ile ilgilidir ama bu faydanın talep edilmesidir. Dokunma duyusuna gelince, bu duyu zararın ortadan kaldırılmasına yaramaktadır. Zararın kaldırılması ise hayatta kalabilmek için faydanın sağlanmasından daha önemlidir. Diğer bütün duyularla fayda sağlanırken dokunma duyusunun ayrıcalığı zararı ortadan kaldırması olduğundan bu duyu en önde gelen duyudur. Bu sebeple tüm organların kendisini koruması için bedenin dokunma duyusuna sahip olması gerekmektedir.⁶⁵

Klasik kelim kitaplarından farklı olarak içerisinde felsefe konularına da yer verilen⁶⁶ *el-Mevakıf* adlı eser, Seyyid Şerif Cürçani tarafından şerh edilmiştir. İbn Sinâ'dan etkilendiği bilinen Adudiddin el-İcî (ö. 1355),⁶⁷ bu eserinde arazlara dair bir başlık açmıştır. Bu başlık altında mevcudattan arazların içine giren nitelikleri de incelemiş ve niteliklerin içinde de duyulur niteliklerden bahsetmiştir. Duyulur niteliklere dair geniş bilgi edinilebilecek bu bölümde, duyulur nitelikler beş duyu organıyla algılanan nitelikler olarak belirlenmiştir ve dokunma duyusu da bunlardan biridir.

Cürçani'ye göre dokunma duyusu hayvanlar için olmazsa olmaz bir duyudur. Çünkü hayvanların bekası mizacının itidaline bağlıdır. Bu yüzden de kendisini bozulmaya uğratabilecek niteliklerden uzak durması gerekmektedir.⁶⁸ Bu da ateşin yakıcılığını duyumsayarak ondan uzak durmak gibidir. Ayrıca dokunma duyusu, diğer duyular gibi infiallerin içine girmektedir. Çünkü duyumsayabilmeleri için dışarıdan nesnelerin etki etmesi gerekmektedir.⁶⁹

Aristoteles'in dokunma duyusunu canlılık için zorunlu ve en önemli duyu olarak belirlemesi ve İbn Sinâ'ya kadar dokunma duyusunun ilk sırada incelenmesinin

⁶⁴ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât 1*, thk. Muhammed Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdi, (Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1990), 291.

⁶⁵ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 291.

⁶⁶ Mustafa Sinanoğlu, "el-Mevakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 29*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 422.

⁶⁷ Eşref Altaş, Tubcay Başoğlu, "Adudiddin el-İcî", *İslam Düşünce Atlası*, <https://islamdusunceatlası.org/adudiddin-ci/77> (Erişim Tarihi: 03 Haziran 2023).

⁶⁸ Seyyid Şerif Cürçani, *Şerhu'l-Mevakıf 2*, trc. Ömer Türker, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 230.

⁶⁹ Seyyid Şerif Cürçani, *Şerhu'l-Mevakıf 2*, 208-209.

aksine Batı felsefesinde daha çok Platoncu görüşler takip edilmiştir. Platon'un idealar dünyasının bedensel varlıklardan uzak olmasıyla da ilgili olarak dokunma duyusu gerilerde kalmış, çoğunlukla görme ve sonra da işitme duyusu incelenmiştir.⁷⁰ Bu sebeple dokunma duyusu uzun yıllar göz ardı edilen bir konumdayken görme duyusuna dair çokça çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte varoluşçu felsefenin ortaya çıkmasıyla dokunma duyusuna dair metinlere denk gelmek daha olası hale gelmektedir.⁷¹ Ancak her ne kadar dokunma duyusu geri planda kalmış olsa da dokunma duyusuna dair görüşleri bulunan filozoflar da vardır. Bunlardan biri de Descartes'tir. O modern felsefenin kurucusu olması açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda dokunma duyusunun zorunluluğuna da değinmekte ve beş duyuyu açıklarken ilk olarak dokunma duyusundan başlamaktadır.⁷² Descartes dokunma duyusunu gerçekliğin duyumsanmasını ve dış dünyayla irtibat sağlayan duyu olarak nitelemektedir.⁷³

Descartes'in felsefesinden çokça etkilenen varoluşçu filozofların da etkisiyle dokunma duyusu modern dönemde çalışılan bir konu olmuştur. Bu sırada fenomenolojinin kurucusu olarak bilinen Edmund Husserl ve ondan etkilenen bazı filozoflar da dokunma duyusunu çalışanlar arasında bulunmaktadır. Ancak bu tezde varoluşçuluk ya da fenomenoloji yerine doğrudan dokunma duyusuyla ilgili çalışmalar yapan bazı isimlerin görüşlerine yer verilecektir. Nitekim deneyde elde edilen verilerin oldukça önem arz ettiği modern dönemde duyu verileri de merkezi bir konumdaydı. Ayrıca dokunma duyusu da bazı filozoflar için bu duyular arasında yine merkezde ele alınmaktaydı. Çünkü dokunma duyusu dış nesneler tarafından etkilenmektedir ve anında zihin tarafından algılanmaktadır. Örneğin dokunma duyusu O'Shaughnessy'e (ö. 2010) göre aracısız ileten tek duyudur. Bu sebeple en önemlisidir.⁷⁴

O'Shaughnessy, dokunma duyusunun çevremizdeki nesneleri algılamak için de zorunlu bir duyu olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda duyuların en çok kullanılanı, açık ara en bilgilendirici olanı ve detaylı algılayıcı dokunma

⁷⁰ Bknz. Richard Kearney, *Touch: Recovering Our Most Vital Sense*.

⁷¹ Richard Kearney, *Touch: Recovering Our Most Vital Sense*, 34.

⁷² Rene Descartes, *Principles of Philosophy*, trc. Valentine G. Miller, Reese Miller, (London: Kluwer Academic Publishers, 1982), 48.

⁷³ Rene Descartes, *Principles of Philosophy*, 278.

⁷⁴ Filip Mattens, "The Sense of Touch: From Tactility to Tactual Probing", *Australasian Journal of Philosophy* 95, 4, (02 Ekim 2017), 1-2.

duyusudur.⁷⁵ Dokunma duyusu hayvanlar için zorunlu bir duyu olması itibariyle de en önemli duyu olmaktadır. Halbuki diğer duyular canlılar için onları daha iyi hale getiren nitelikler gibidir.⁷⁶

1.2. Dokunma Çeşitleri

Dokunma duyusunun ne olduğu açıklandıktan sonra dokunmanın çeşitlerini incelemek yerinde olacaktır. Dokunma duyusu, canlı istese de istemese de çevresini daimi bir şekilde duyumsamaya devam eden, canlının bedeninin zorunlu olarak çevreyle temasından sorumlu olan duyudur. Bu sebeple bedenin tümüne yayılmış ve bedensel farkındalığı sağlamıştır.⁷⁷ Ayrıca canlının hareketleriyle bağlantılı olarak iradi dokunma da söz konusudur. Bu canlının arzuladığı şeye yönelmesi ve zarar göreceği şeyden kaçınması dolayısıyla dokunma duyusunu kullanmasıdır. Böylece dokunma duyusunun algıladığı şeylerin de canlı için anlamlarının değişmesi mümkündür.⁷⁸ Yani bazı dokunmalar haz verirken bazıları da acı verebilir. Her iki durumda da dokunma duyusu duyumsamaktadır. Ancak bu iki farklı duyum için aktif-pasif, aktif-haptik, bilinçli-bilinçsiz dokunma ayrımları yapılabilir.⁷⁹

Dokunma duyusunun canlının iradesiyle ya da zorunlu olarak duyumsamasına dair ilk konu dokunma duyusunun bedensel farkındalıkla ilgisidir. Bu sebeple bu bölümde de ilk olarak bedensel farkındalık konusu açıklanacaktır. Ardından dokunma duyusunun iradi duyumsamasının sebepleri olarak kabul edilen haz ve acı duyumsamasının dokunma duyusuyla ilişkisine dair ikinci bir bölüme yer verilecektir.

1.2.1. Dokunma Duyusu ve Bedensel Farkındalık

Dokunma duyusu bedensel farkındalık ile yakından ilgilidir. Çünkü diğer bütün duyuların aksine dokunma duyusu çevresinde kendisini saran ne varsa

⁷⁵ Brian O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", *Australasian Journal of Philosophy*, 67-1. (2006), 37.

⁷⁶ Brian O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 37.

⁷⁷ Rene Descartes, *Principles of Philosophy*, 276.

⁷⁸ Çağlar Koç, "DUYULAR, DOKUNMA VE VÜCUT BİLİNCİ", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, (10 Aralık 2020), 109.

⁷⁹ Matthew Fulkerson, "Touch", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta. Summer 2020. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/touch/>.

algılamaktadır. Böylece canlının bedeninin tümünü saran bir duyum oluşmaktadır. Ayrıca dokunma duyusu mesafe olmaksızın algılamaktadır. Yani uzaktaki bir cismin algılanabilmesi için illa ki onunla temas kurulması gerekmektedir.⁸⁰ Bu bölümde bedensel farkındalıkla ilgili ilk olarak Aristoteles'in sonrasında da temelde İbn Sinâ'nın ve Aristoteles'ten etkilenmiş olan İbn Rüşd'ün görüşlerine yer verilecektir. Çünkü özellikle İbn Sinâ'nın uçan adam örneği dokunma duyusunun bedensel farkındalıkla bağına dair ipuçları verirken İbn Rüşd'ün de bedensel farkındalık açısından dokunma duyusunu önemseydiği görülmektedir. Bölümün sonuna doğru ise çağdaş felsefenin bedensel farkındalık hakkında yazan iki düşünürüne yer verilmiştir.

Aristoteles diğer duyuların temasla algılamadığını –tat alma hariç- yalnızca dokunma duyusunun temas ile algıladığını anlatmış ve dokunma duyusu sayesinde bütün bedenin algılanabileceğini söylemiştir.⁸¹ Her ne kadar göz görme organı olsa da gözün bizzat kendisine dokunulduğunda görme duyusu yerine dokunma duyusu çalışmaktadır. Tat alma duyusu da aynı şekilde, tatlı bir besinin lezzetini algılamaktayken dokunma duyusu dilin üzerinde de duyumsamaktadır. O halde dokunma duyusunun bütün beden üzerinde etkili olduğu açıktır. Nitekim göz görme eylemi sırasında nesnesiyle bizzat bir arada değilken dokunma duyusunda bu böyle değildir.

İbn Sinâ'nın da dediği gibi dokunma duyusu bedeni kuşatan bütün deriye yayılmıştır. Çünkü bu duyu, bedene gelen şeyleri gözetten bir gözcü olduğu için bedenin bütününün dokunmayla duyumsayıcı kılınması zorunlu olmuştur. Hatta bedenin herhangi bir yerine ulaşan bir zararı da duyumsayarak ondan uzaklaşmayı sağlamaktadır.⁸² Bu sayede bedenin tümüyle ilgilenen ve diğer duyuların aksine yalnızca belli bir organı değil bedenin tümünü koruyan bu duyu, bedensel farkındalık ile ilişkili olmaktadır.

İbn Sinâ'nın zati şuuru açıklamak için verdiği uçan adam örneğinde şöyle geçmektedir:

O, havanın kıvamının, duyumsamaya ihtiyaç duyacak bir şekilde kendisine çarpmadığı bir şekilde havada ya da havai bir boşlukta uçan bir durumda

⁸⁰ M. D. Armstrong, *Bodily Sensations*. (London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1962), 33-34.

⁸¹ Philoponus, *On Aristotle On the Soul*, 103.

⁸² İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Neşs*, 154.

yaratılmış, organları birbirinden ayrılmış, dolayısıyla organları birbiriyle karşılaşmıyor ve birbirlerine temas etmiyor olsun. Sonra bu kimse kendi zatının varlığını ispat edip etmediğini düşünsün. O kimse zatı gereği zatını mevcut olarak ispat etme noktasında şüpheyne düşmez. Bununla birlikte bu esnada ne kol ve bacak gibi organlarından birini ne iç organlarını ne kalbini ne beynini ne de dıştan herhangi bir şeyi ispat eder. Eğer “Farkında olunan şey, mizaçtır” denilirse cevap şudur: Mizaç ancak etkilenme yoluyla idrak edilir. Kendisinden etkilenilen etkilenenden başkadır. Bilakis o kimse zatını ispat eder ancak zatı için bir uzunluk, genişlik ve derinlik ispat etmez.⁸³

Her ne kadar burada İbn Sinâ’nın kast ettiğı zati şuur olsa da onun bedensel farkındalığı ortadan kaldırarak yalnızca zatın idrakini ortaya çıkartmaya çalıştığı fark edilmektedir. Bununla birlikte İbn Sinâ, bedensel farkındalığı ortadan kaldırmaya çalışırken dokunma duyusunun ve temasın yokluğunu gerekli görmüştür; ayrıca bedene ait fiziki yapının idrak edilemeyeceğinden bahsetmektedir.

Aristoteles’in *De Anima* kitabının şerhinde İbn Rüşd, oluş ve bozuluşa tabii bütün hayvanların dokunulur olduğundan bahsetmektedir. Her dokunulan cisim de dokunma duyusuyla algılandığından hayvanın bedenine zorunlu olarak dokunulmaktadır.⁸⁴ Bununla birlikte bir varlık oluş ve bozuluşa tabii ise bu varlığın duyu gücü olmaksızın nefse ve akla sahip olması imkansızdır.⁸⁵ O halde canlı dokunma duyusuna sahip olduğunda zararlı şeylerden korunup emniyetini sağlayabilmektedir. Çünkü etrafındaki varlıkların kendisine temas etmesi halinde hem kendi bedeninin hem de çevresindekilerin mizacını seçmektedir. Böylece dokunma duyusunun yalnızca cisimlerin niteliklerini algılamasının değil bedeninde mizacının ve dokunulur özelliklerinin farkında olması gerekmektedir. Bu görüşlerin modern felsefedeki karşılığı da çok farklı değildir. Dokunma duyusu bedensel farkındalık için önemli bir yeti olarak kabul edilmiştir.⁸⁶ Mesela, dokunma duyusuyla ilgili çalışmaları olan hatta bir laboratuvar açmış olan Martin Grunwald, bedensel farkındalık konusunda dokunma duyusu olmadan kendi

⁸³ İbn Sinâ, *Kitabu’s-Şifa: Nefs*, 72.

⁸⁴ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı’n-Nefs*, 119.

⁸⁵ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı’n-Nefs*, 331.

⁸⁶ Dokunma duyusunun bedensel farkındalığı nasıl sağladığına dair daha fazla deney ve sonuçlarına ulaşmak için bkz. A. D. Craig, “How do you feel? Interoception: the sense of the physiological condition of the body” *Nature Reviews Neuroscience* 3, (2002), 655-660.

varlığımızı bile bilemeyeceğimizi ifade etmiştir. Çünkü dokunma duyusunun içinde olduğu sistemin en büyük başarılarından biri ona göre fiziksel varlığımız hakkında farkındalık yaratmış olmasıdır. “Gözlerimiz kapalı bir haldeyken, marketteyken uyandıktan hemen sonra veya yürüyüşe çıktığımızda kendi varlığımızı düşünmeyiz, tam tersine onu hissederiz. Günün her milisaniyesinde fiziksel varlığımızın bilincindeyiz. Diğer bütün duyularımız bu kesinlik için vazgeçilebilir katkılar sağlarken, dokunma duyumuz arka planda bedenimizin ruhunu bir arada tutar.”⁸⁷

“Vücudumuzun her bir dokunuşu biz farkında olmadan biyolojik ve psikolojik olarak değerlendirilir. Her anımızda dokunma hissi fiziksel durumumuzu analiz ve kontrol eder.”⁸⁸ Yani aslında zihinsel olarak farkındalık olmasa da bedensel anlamda dokunma duyusu her an bir farkındalık sağlamaktadır. Çünkü dokunma duyusunun bedenin tümünü ilgilendiren yapısı çalışabilmesi için bedenin kendisinin de farkında olmasını gerektirmektedir.

Bir başka görüşe göre hayvan vücudunda⁸⁹ belli psikolojik davranış kalıplarından bahsetmek mümkündür. Halbuki hayvani nefis, natık nefis gibi insana özgü haller içermemektedir. Buna rağmen hayvanlarda da görülen psikolojik davranışlar, beden farkındalığını da gerekli kılmaktadır. Yani bir hayvanın herhangi bir davranışı değil kasıtlı vücut hareketleri –birbirleriyle olan iletişimleri ve doğa ile insan da dahil ilişkileri düşünülebilir- her ne kadar ilkel olsa da onların psikolojisinin varlığına işaret etmektedir.⁹⁰

Dokunma duyusu ve bedensel farkındalık arasındaki ilişki bedenin özduyum niteliğiyle de ilgilidir. Özduyum⁹¹ sayesinde organların ve eklemlerin kendi yerleri bilinmektedir. Yani bir kişinin bir kolu çalışmasa hatta yerinde olmasa bile kişinin kolunun yerini bilmesi, eğer kolu var ama çalışmıyorsa başka uzuvlarıyla onu hareket ettirebilmesi bu duyuma bağlıdır. Özduyum sayesinde bedenin parçalarının yerleri bilinir ve bu duyum kendisini dokunma duyusuyla göstermektedir. Çünkü dokunma duyusu hem bedenin dışındaki cisimleri hem de bedenin kendisini duyumsamaktadır. Buna bir sporcunun hareket ederken

⁸⁷ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 12.

⁸⁸ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 12.

⁸⁹ Buradaki hayvan vücudu ifadesi doğrudan çevrilmiştir. Hayvani nefis olarak düşünülebilir.

⁹⁰ Brian O'Shaughnessy, “The Sense of Touch”, 39.

⁹¹ “Proprioception” bkz. Brian O'Shaughnessy, “The Sense of Touch”

organlarını ve azalarını yerini düşünmeksizin bilmesi ve gelen topa, hamleye kolayca karşılık vermesi örnek verilebilir.⁹²

Yukarıdaki dokunma duyusu ve bedensel farkındalığa dair yapılmış açıklamalar dokunma duyusunun iki çeşidini göstermektedir. Aktif dokunma ve pasif dokunma.⁹³ Bu konuda da Brian O'Shaughnessy'nin ifadeleri dikkat çekmektedir. Pasif dokunma vücudun içinde gerçekleşen duyumsamadır. Organların, kasların, eklemlerin hareketleri ve birbirlerine teması böyledir. Ayrıca süngerimsi hayvanların da daralma ve genişleme hareketi buna dahil edilebilir. Aktif dokunma hareketi iradenin de içinde olduğu harekettir.⁹⁴ O'Shaughnessy aktif dokunmayı üçe ayırmaktadır: Birincisi anlık nokta temasıdır. Aniden yalnızca bir kez bedene temas eden bir cismin niteliksel olarak algılanmasıdır. Temas olup bittikten sonra tam olarak nerede olduğu bilinmiyorken nasıl olduğu kaydedilmiştir. Bir diğer aktif dokunma türü kapsamlı temastır. Yalnızca bir noktanın değil birden fazla bölgenin eşzamanlı temasıyla sağlanmaktadır. Bu dokunma sayesinde cismin boyutları hakkında kabaca bilgi sahibi olunmaktadır. Ancak görme duyusuyla algılanacak nitelikler yine algılanmamaktadır. Bu duyumsama hem duyuların yanlış algılayabilir olması hem de bedensel farkındalığın olmaması açısından eleştirilebilir türlerdir. Üçüncü tür ise aktif keşif hareketidir. Asıl dokunma eylemi bu türde gerçekleştirilir. Bu türden bir hareket birinin elini ya da ayağını bir nesne üzerinde keşfederek gezdirmesidir. Böylece nesne hakkında oldukça fazla bilgi edinilmiş olur. Zaten ilk iki tür daha çok bedensel farkındalığın gerektirdiği dokunma türleriydi. Ancak keşif içeren dokunma türüyle duyumsanmak istenen nesne tam anlamıyla algılanmış olmaktadır.⁹⁵

Böylece gözlerin kapatıldığı, kulakların duymadığı bir ortamda bile dokunma duyusu sayesinde canlının kendisini, konumunu, hatta çevresindeki cisimleri algılayabileceği açıklanmıştır. Bedensel farkındalık dokunma duyusunun, çevresini her yönüyle duyumsaması ve temas yoluyla algılamasına dayalıdır. Bununla birlikte canlının isteyerek dokunması yerine her an temas halinde olması bedensel farkındalıkla ilişkilendirilmiştir. Bu konuda hem klasik dönemde hem de modern dönemde dokunma duyusunun bedensel farkındalıkla ilişkisine dair

⁹² M. Scott, "Tactual Perception", *Australasian Journal of Philosophy*, 79, 2, (2001), 149–160.

⁹³ Matheww Fulkerson, "The unity of haptic touch", *Philosophical Psychology*, 24, 4, (2011), 493.

⁹⁴ Brian O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 40.

⁹⁵ Brian O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 42-43.

düşünceler dikkat çekmektedir. Aristoteles'in bütün beden üzerinde etkili olduğunu söylediği dokunma duyusunun, Grunwald ve O'Shaughnessy gibi düşünürler tarafından da destekleyici ifadelerle açıklandığı görülmüştür. Ayrıca tezin ana odağı olan İbn Sinâ'nın en meşhur teorilerinden "uçan adam"ın kendisinin farkında olan bir canlı olabilmesine dair koşullardan birinin temasla ilgili olması da bahsedilen ilgiyi açıklamaktadır.

1.2.2. Dokunma Duyusu ile Haz-Acı İlişkisi

Aristoteles'e göre duyu bir çeşit orandır. Bu sebeple de haz verir. Nesnelerinin aşırılıkları ise acı verir. Tıpkı gürültünün, çok parlak ışığın, kötü bir kokunun kendi duyularına verdiği acı gibi. Yahut ahenkli bir ses, güzel bir manzaranın verdiği haz gibi.

Haz ve acı konusunda İbn Sinâ'nın dokunma duyusuyla ilgili doğrudan bağlantı kurduğu görülmektedir. Bu sebeple bu bölümde herhangi bir ahlaki yargıya ulaşılmaksızın⁹⁶ dokunma duyusunun haz ve acıyla ilişkisi daha çok İbn Sinâ üzerinden açıklanacaktır. Ayrıca İbn Sinâ ile aynı detaylara dikkat çeken Fahreddin Razi'nin de görüşüne yer verilecek, ardından modern felsefede bu problemin karşılığı anlatılacaktır.

"Dokunma duyusu bu anlamda [acı ve haz bakımından] diğer duylardan ayrılır. Çünkü diğer duyların bir kısmı, kendi duyulurunda bir haz ya da acıya sahip değildir, bir kısmı ise duylulardan biri aracılığıyla haz ve acı alır. Buna göre kendisinde haz bulunmayan, renklerden haz ve acı duymayan göz gibidir; bilakis nefis bundan acı ve lezzet duyar. Halbuki dokunma duyusu bizzat kendi duyumsaması sırasında haz veya acı duymaktadır. Dokunma duyusu, başka bir aracıya ihtiyaç duymaz. Nitekim diğer duylar da aşırılıklar sebebiyle haz veya acı duyumsarken aslında dokunma sayesinde bunu hissetmektedirler."⁹⁷

⁹⁶ Dokunma duyusuyla zevk- acı duyumları arasında Aristoteles'e göre belli bir ahlaki durum da söz konusudur. Dokunma iyi ya da kötü olabilir. Dokunsal duyarlılık ahlaki duyarlılığı da içerir. Nikomakos'a Etik kitabında iyi ve kötü iki farklı dokunmadan bahsedilir. Duyların ahlaksızlığı da temastan kaynaklanır. Yani hissetmeden kavramak, hızlıca tadına varmadan tüketmek denilebilir. Bknz. Richard Kearney, *Touch: Recovering Our Most Vital Sense*, 44; Eve Rabinoff, "Human Perception", 54-55.

⁹⁷ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 152.

İbn Sinâ dokunma duyusunun nesnelerinin haricinde dokunma duyusuna haz veya acı veren duyumsamalardan bahsetmektedir. Vurma gibi yollarla oluşan bitişikliğin bozulması acı içeren duyumsamaya örnektir. Çünkü nasıl ki dokunma duyusu bedene zarar verebilecek cisimlerden bedeni koruma yetkisine sahiptir ve mizacın itidal içindeki halini bozan her türlü durumda da acı duyumsanmaktadır.

Nasıl ki bozan şey o mizacın bozulmasından kaynaklanıyorsa, aynı şekilde helake götüren şey de terkinin bozulmasından kaynaklanır. Nasıl ki dokunma, mizacı bozan şeyden kendisiyle korunulan bir duyu ise, aynı şekilde terkinin bozan şeyden de kendisiyle korunulan bir duyudur. O hâlde bitişikliğin dağılması da bunun zıddı da –ki zıt, dağılanın kaynamaya yönelmesidir- dokunma duyusuyla idrak edilir.⁹⁸

Ayrıca dokunma duyusunun haz aldığı istisna durumlar da söz konusudur. Bir babanın çocuğunu sevmesi ile bir başkasının selamlaşmak için dokunması yahut pürüzlü bir yüzeye dokunmakla pamuksu bir yüzeye dokunmak arasında eylem aynı olsa da fark bulunmaktadır. Yahut cinsel ilişkiden duyulan haz da böyledir.

Fahreddin Razi de dokunma duyusunun neleri algıladığını saymış ardından duyumsadıklarının arasında haz ve acıyı da zikretmiştir. Ona göre tıpkı İbn Sinâ'nın anlattığı gibi vurma davranışı sonrasında bütünlüğün bozulması acı veren dokunma duyumsaması iken cinsel ilişki sırasındaki dokunma da haz veren duyumsamadır.⁹⁹

Dokunmanın haz ve acıyla temelde hayatta kalma amacından kaynaklanan bağlantısı dışında, temasın farklı anlamlara gelebilmesi hala araştırılmayı beklemektedir.¹⁰⁰ Modern araştırmalarda diğer duyuların aksine dokunma duyusu tarafından gerçekleştirilecek zevk veren duyumsama için özel sinirlerin varlığı keşfedilmiştir. Sinirlerin üzerindeki bazı kanallar, derinin üzerinde bir tüy seyrediyormuş gibi yavaş ve hafif dokunuş duyumsamaktadır. Aynı şekilde acı içinde buna benzer özel sinirler bulunmaktadır.¹⁰¹ Ancak bu sinirlerin varlığı aynı zamanda birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Deri tiplerine göre bu

⁹⁸ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 150.

⁹⁹ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât* 1, 292.

¹⁰⁰ Morris Goodman ve Arthur Teicher, "To touch or not to touch", *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training* 25, 4 (1988), 492-500.

¹⁰¹ L. S. Löken, J. Wessberg, I. Morrison, F. McGlone, and H. Olsson, "Coding of pleasant touch by unmyelinated afferents in humans", *Nature Neuroscience*, 12,5, (2009), 547–548.

duyumsama değişebilir mi? Bu sınırların duygularla ilişkisi ne olabilir?¹⁰² Sosyal bağların ve insan gelişiminin, özellikle de bağışıklık sisteminin temel bir unsurunu oluşturan şefkatli dokunuşun yakın biçimi olan ilişkisel dokunuşun daha iyi anlaşılmasına yönelik bir köprü olarak da görülebilirler mi? Dokunma duyusunun haz ve acı ile bağlantısına dair daha birçok soru sorulabilmektedir. Ancak İbn Sinâ merkezli bu tez kapsamında acı ve hazzın dokunma duyusunu çeşitlendireceği kısaca anlatılmıştır.

1.3. Dokunma Duyusu Nerededir?

Bu kısımda dokunmanın ne olduğu ve hangi türlerinin olduğu açıklandıktan sonra bu duyunun bedenin hangi bölgesinde yer aldığı açıklanacaktır. Dokunma duyusunun nerede olduğu sorusu onun hangi organla ilişkilendirildiği ile ilgilidir. Görme duyusunun ilişkilendiği organın doğrudan göz olması gibi dokunma duyusu için de belli bir organ tayin edilebilir mi? Eğer dokunma duyusunun organı deri denilirse ortaya çıkacak problemler nelerdir? Yahut birden fazla organ ya da biyolojik unsurla ilişkili olabilir mi?

Öte yandan dokunma duyusunun nerede olduğu duyumsanmanın yaşandığı ortamla da ilgilidir. Klasik felsefede bu durum mizaç ve dört unsur ile açıklanmaktadır.¹⁰³ Çünkü her ne kadar duyunun kendisi çalışsa da ortamın uygun olup olmaması duyumsama için önemli olabilmektedir. O halde dokunma duyusunun ortamı nedir? Bu soruları yanıtlamak için genel anlamda dokunma duyusunun nerede olduğu sorulmuştur.

Aristoteles, dokunma duyusunun bir organı var mı yok mu diye sorgulamaktadır. Bu organ et mi yoksa başka bir şey midir? Yahut dokunma duyusunun organı bir ortam mıdır? Dokunma duyusunun birincil organı et olarak kabul edilirse, içsel başka organları da var mıdır? Aristoteles bu gibi soruların ardından örneklerle açıklamalar getirmektedir. Ona göre dokunma duyusunun organı söz konusu olduğunda dokunma duyusunu temasla açıklamak doğru olmayacaktır. Çünkü dokunma temasla aynı anda gerçekleşse de bu onun organını tayin etmek için bir gösterge değildir. Temasla açıklanmak istendiğinde doğrudan dokunma organı

¹⁰² Murat Aydede, “Is Feeling Pain the Perception of Something?”, *The Journal of Philosophy* 106, 10 (2009), 546.

¹⁰³ Bknz. Abraham Bos, “The Soul’s Instrument for Touching in Aristotle, On the Soul II 11, 422b34–423a21” 92, sy 1 (01 Mart 2010), 89-102.

bedenin dışındaki cilt ile eşleştirilmektedir. Halbuki elimize bir sargı sardığımızda yine de dokunma duyusu algılamaya devam etmektedir. O halde dokunma duyusu sargının içindeki şeyde değildir.¹⁰⁴

Eğer elimize sardığımız sargı doğal bir cisim olursa Aristoteles'in örneğine göre duyum daha çabuk aktarılırdı. O halde bedenin dokunmayı duyumsayan kısmı gerçekten de doğal bir hava katmanı gibi durmaktadır.¹⁰⁵ Ancak sıkıntı şu ki dokunma duyusunu algılayacak olan canlı beden, hava ya da su gibi bir şeyden oluşamaz. Katı formda durabilmesi için toprak unsurunun da karışması gerekmektedir. Bu sayede beden dokunma duyusunun doğal ortamı olmaktadır.¹⁰⁶

Genelde görülen o ki hava ve su unsurları görme, işitme ve koku alma duyuları için nasıl bir işleve sahipse et ve dil de dokunma ve tat alma duyuları için aynı işleve sahip denilebilir.¹⁰⁷ Çünkü beyaz bir cismi doğrudan gözün üstüne koyunca göz için herhangi bir duyum oluşmadığı gibi, diğer hiçbir duyuda bu şekilde duyu organına temas ile duyum oluşmamaktadır.¹⁰⁸ Dokunma duyusunun da aynı şekilde duyumsadığını düşünen Aristoteles için dokunma organı bedenin içinde bulunmaktadır. Et ise dokunma duyusunun yalnızca ortamıdır. Çünkü bu şekilde cisim etin üzerine konulduğunda dokunma duyusunun nasıl duyumsadığı açıklanmış olmaktadır.

Aristoteles'in dokunmanın organına dair söylediklerini Philoponus detaylıca tartışmıştır. Dokunma duyusunun organı içerde midir yoksa dışarda mıdır? Yoksa doğrudan bedendeki et midir? Aristoteles'e oldukça yakın düşüncelere sahip olan Philoponus dokunma organının bir tane olup olmadığını da tartışmıştır. Aristoteles'e göre bir tane değildir. Çünkü eğer dokunma organı bir tane olsaydı, yani et olsaydı, o halde dokunma hissi de bir tane olurdu.¹⁰⁹

Philoponus derinin dokunma duyusunun organı değil de ortamı olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır. Derinin dokunma duyusuna ortam olmasına dair tartışmalar, dokunma duyusunun diğer duyularla arasındaki zaman farkından ortaya çıkmıştır. Diğer duyular ve duyu organları arasında belli bir zaman farkı bulunmaktadır.

¹⁰⁴ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 151.

¹⁰⁵ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 151.

¹⁰⁶ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 153.

¹⁰⁷ Duyular arasındaki ilişki için "Dokunma Duyusunun Diğer Dört Duyuyla İlişkisi" bölümüne bakılabilir.

¹⁰⁸ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 155.

¹⁰⁹ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 102.

Ancak dokunma duyusu için bu geçerli değildir. Yani bir ses oluşuyor ve sonradan işitme duyusu sesi duyumsuyor, bu durum görme ve koku alma duyusu da aynı şekildedir. Dokunma duyusunda ise duyumsama ve temas eş zamanlıdır. Eğer et dokunma duyusunun aracı ise eş zamanlı bir duyumsamadan bahsedilemez. Çünkü et aracı olarak dokunma organına duyuyu iletene kadar yine belli bir zaman geçmesi gerekmektedir. Bu durumda da etin/derinin dokunma duyusunun organı olduğu düşünülebilir.¹¹⁰

Eğer dokunma duyusunun organı et olsaydı, diğer duyu organlarının da olduğu gibi bir aracıya ihtiyaç duyması gerekirdi. Çünkü göz, kulak ya da burun bir şekilde hava ya da suya ihtiyaç duymaktadır. Onlar aracısız bir şekilde duyumsayamazlar. Ancak dokunma duyusu için bu geçerli değildir. Et ile dokunulan cisim temas eder etmez dokunma duyusu duyumsamaktadır.¹¹¹

Öte yandan eğer diğer duyu organları da tıpkı dokunma duyusu için etin-derinin kabul edildiği gibi aracı olarak kabul edilirse o zaman da diğer duyuların temassız algılaması söz konusu olur. Çünkü dokunma ve tatma duyuları temas olmaksızın duyumsayamaz. Tüm bu sebeplerden dolayı dokunma duyusunun organı değil de ortamının deri olduğunu düşünmektedir.¹¹²

Ayrıca Aristoteles'in de anlatmaya çalıştığı gibi aslında dokunma duyusunun ortamı olan et ile dokunulan cisim arasında yine de bir aracı bulunmaktadır. Çünkü her ne kadar küçüklüğünden dolayı algılanması güçleşse de aslında deri/et ve cisim arasında da küçük bir hava ya da su gibi bir aracı bulunmaktadır. Parmağımızı suya ya da yağa batırıp sonra da başka bir yere dokunduğumuzda yine de o şeyi duyumsamak mümkün olmaktadır. Halbuki parmağımızın üstünde hala yağı ya da suyu yani nemli cismi görmekteyiz. Bu durumda dokunma duyusunun aracısının küçük olduğu için fark edilmediği ortaya çıkmış olmaktadır. Böylece dokunma duyusunun da diğer duyular gibi aracıyla duyumsadığı ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde dokunma duyusu ile duyumsama arasında da az bir zaman olduğu, derinin duyumsanan cismi hemen kavramadığı anlaşılmaktadır.¹¹³

Philoponus, Aristoteles'in dokunma duyusunun da diğer duyularla ortak özelliklere sahip olduğunu göstermeye çalıştığını söylemektedir. Fakat

¹¹⁰ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 103.

¹¹¹ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 104.

¹¹² Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 104.

¹¹³ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 104.

Aristoteles'in diğer duyulardaki aracıyla duyumsama özelliği sorgulanabilir. Ayrıca dokunma duyusu ve tatma duyusu diğer duyuların aksine mesafe olmaksızın duyumsamaktadır. O halde belki de aracıya ihtiyaç duymak zorunda değildir.¹¹⁴ Bu ikilemleri Philoponus, derinin hem dokunma duyusunun organı hem de aracısı olduğunu söyleyerek yorumlamaktadır. Ancak onun için, deri dokunma duyusu için bir aracı olmasının yanında daha çok onun organıdır. Çünkü deri madde ve toprak unsuruyla bağlantılıdır.¹¹⁵

Aristoteles ve şarihleri dokunma organını deri ya da bedeni saran et üzerinden tartışmıştır. Bununla birlikte Aristoteles için duyu organları aslında bedensel yapının kendisinde bulunmamaktadır. Aslında duyuların merkezi kalptir.¹¹⁶ Bu açıklamalar takip edilirken dokunma duyusunun kendisinde meydana geldiği ortamın fizyolojik yapısına dair bilgilere rastlanmamıştır. Her ne kadar derinin dokunma duyusu için işlevi çokça tartışılmış olsa da İbn Sinâ, dokunma duyusunun organını daha biyolojik ve yapısal bir açıdan anlatmıştır.

İbn Sinâ “dokunma duyusunun kendisiyle duyumsadığı tabii organ ya sinirsel bir et ya da asla bir aracı olmasa da temas ile duyumsayan et ve sinirdir”¹¹⁷ demektedir. Onun dokunma duyusunun organı hakkındaki yaklaşımı daha çoklu bir yapıdadır. Dokunma duyusunun organı ona göre yalnızca sinir de değildir. Çünkü sinirler aslında dokunma duyusunu kendisi dışındaki bir organa iletme görevini yerine getirmektedirler.¹¹⁸

Derinin dokunma duyusu için işlevini İbn Sinâ şöyle açıklamaktadır:

Bedeni kuşatan bütün deri dokunma ile duyumsayan olup derinin bir parçası dokunma için özel olarak tahsis edilmemiştir. [i] Çünkü bu duyu, bedene gelen şeyleri –ki hangi organ tarafından güç yetirilip getirilirse gelen şeylerin zararı büyük olur- gözetken bir gözcü olunca bedenin bütününün dokunmayla duyumsayıcı kılınması zorunlu olmuştur. [ii] Ayrıca diğer duyulara, şeyler, herhangi bir temas olmaksızın ve uzaktan ulaşabilir. Dolayısıyla diğer duyuların aletinin tek bir organ olması

¹¹⁴ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 107.

¹¹⁵ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 3.1-8, 109. Bknz. Abraham Bos, “The Soul’s Instrument for Touching in Aristotle, On the Soul II 11, 422b34–423a21”.

¹¹⁶ Abraham Bos, “The Soul’s Instrument for Touching in Aristotle, On the Soul II 11, 422b34–423a21”, 90-100.

¹¹⁷ İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Neşs*, 154.

¹¹⁸ İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Neşs*, 154.

yeterlidir. Kendisine bir zararın bittiği bir duyulur, duyuya getirildiğinde nefis onu bilir, sakınır ve kendi yönünden bedeni terk eder. Eğer dokunan organ organların biri olsaydı, nefis sadece bir organın dokunduğu bozuklukları hissederdi. Öyle görünüyor ki dokunma güçleri her biri bir zıddı özgü olan tek tek birçok güçtür.¹¹⁹

İbn Sinâ'ya göre dokunma duyusunun organı çoklu algıya sahiptir. Yani yalnızca deri ya da sinirler değil, hem sinirlerin hem kasların hem de derinin ve daha birçok bedensel parçanın faaliyetiyle dokunma duyusu algılamaktadır.¹²⁰ Aslında dokunma duyusunun güçleri, farklı organların her birinde eşit şekilde dağıldığı için dokunma duyusunun organı da bir tane zannedilmektedir. Örneğin tatma duyusu da bedenin tümüne dokunma duyusunda olduğu gibi yayılmış olsaydı, o halde tatma duyusu ve dokunma duyusunun ilkelerinin tek bir güç olduğu düşünülürdü.

Dokunma duyusunun organı esasında dokunma duyusunun aracısı da olmaktadır. “Her aracının, bir niteliği kabul ettiğinde ve onu getirdiğinde yeni bir şey getirebilsin ve böylece o şeyden etkilenme vaki olsun ve o şeyin duyumu gerçekleşsin diye, kendisine ulaşan bir niteliği zatında yok eden olması zorunludur.”¹²¹ Böylece dokunmanın duyumsanması için etler ve sinirler hem duyuyu ileten hem alan hem de algılayan konumda olmaktadır. Bu açıdan bakınca, daha önceden geçtiği üzere, Aristoteles’in ikilemi için de bir açıklama yapılmış olmaktadır.

Dokunma duyusuna ait organın durumu şöyle açıklanabilir. Dokunma duyusu doğrudan duyumsamaktadır. Bu yüzden duyumsanan nitelikleri duyuya ileten doğrudan dokunma duyusunun kendi organıdır. Dokunulur niteliklerin iletebilmesi için de bir aracı bulunmalıdır ki, bu aracı sayesinde duyumsamanın gerçekleşmesi için aracıdan etkilenmek mümkün olsun.¹²²

Dokunmanın organına dair İbn Sinâ'yla benzer görüşlere sahip olan İbn Rüşd, dokunma duyusunun organının et olmasından dolayı derinin üzerine bir cisim konulduğunda bu cismin duyumsandığından bahsetmiştir. Ancak bu görüş ona

¹¹⁹ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 154.

¹²⁰ İbn Sinâ, *el-Kânûn fi't-tıbb*, haz. Muhammed Emin El-Dannavi, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1999), 113 ve 234.

¹²¹ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 154.

¹²² Ali Durusoy, *İbn Sinâ Felsefesinde İnsan ve Alemdeki Yeri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 121.

göre yanlıştır çünkü Aristoteles'in verdiği örnekteki gibi et de beden için bir çeşit örtü gibidir. Hatta bu örtü canlı olduğu için cansız bir örtüden çok daha hızlı duyumsamayı sağlamaktadır. Bununla beraber etin dokunma duyusundan ayrı olduğu da söylenemez. Zaten bu sebeple et, dokunma duyusunun organı zannedilmiştir.¹²³ Halbuki et dokunma duyusunun organı değil ortamı olmaktadır.

Yine aynı şekilde Aristoteles'in bahsettiği gibi dokunma duyusunun ortamının "canlının bir parçası olmasının sebebine gelince, bu gücün canlının bedeninin içinde olması sebebiyle kendisi aracılığıyla idrakini tamamladığı ortamın, bedenin bir parçası olması zorunlu olmuştur."¹²⁴ Dokunma duyusu, yalnızca derinin kapsamı düşünüldüğünde bile anlaşılacağı üzere, bedenin tümüne yayıldığı için idrakinin de bedenden ayrı bir yerde olması düşünülemez. Bu sebeple ortamı da bedenin içinde aranmalıdır.

Üstelik görme, işitme gibi duyuların aksine dokunma duyusunun ortamı bedenin bir parçasıyken bu ortamın hava ve su olması da mümkün olmamaktadır. Nitekim bedenin hiçbir parçası, bu parçanın bir sınırı ve oluşumu vardır ama su ve havanın yoktur, su veya havadan oluşmamaktadır. Dolayısıyla bu ortam hava, su, ateş ve topraktan mürekkep olmalıdır. Ayrıca derinin dayanıklılığı için özellikle toprak unsurunun daha hakim olması gerekmektedir. Böylece dokunma duyusunun ortamı bedende bulunmaktadır. Aynı şekilde dokunma gücü de birden fazla olmaktadır.¹²⁵

Hayvani nefse sahip tüm canlılarda dokunma duyusu bulunmaktadır. Dolayısıyla diğer nefslere birlikte natik nefse de sahip olan insanda dokunma duyusu ile ilgili olarak etten başka bir ortama ihtiyaç duyulup duyulmadığı da şüpheli konulardan biridir. Çünkü diğer duyularda cisimler uzaktan algılanırken dokunma ve tatma duyusunda temasla algılanmaktadır. O halde diğer duyularda cisimle duyu organı arasındaki mesafenin belli bir ortam sunması gibi dokunma duyusu da başka bir ortama ihtiyaç duyuyor olabilir mi?

İbn Rüşd'e göre diğer duyularda olduğu gibi dokunma duyusunda da duyumsama yine hava veya su gibi bir ortamın içinde olmaktadır. Ancak cismin etkisi ve duyumsamanın gerçekleşmesi eş zamanlı olduğu için yine de diğer duyuların

¹²³ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 74.

¹²⁴ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 75.

¹²⁵ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 220.

ortamından farklı bir ortamdan bahsedilmektedir. “Bu da kalkan aracılığıyla birine çarpma arız olması gibidir. Zira çarpan, kalkan değildir. Her ikisine de çarpan arız olmaktadır.”¹²⁶

Klasik dönemde dokunma duyusunun organı, temasın nasıl ve nerede algılandığından yola çıkılarak daha çok dokunmanın ortamı üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Dokunmanın kendisinde gerçekleştiği düşünülen derinin ve hatta sinirlerin yapısı araştırılmıştır. Bununla birlikte modern dönem çalışmalarında dokunma duyusunun organının ne olduğu, nerede ve ne zaman oluşmaya başladığı, dokunma duyusunun ilk olarak nerede duyumsadığı çoğunlukla sinirlerin türleri araştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Henüz derisi oluşmamış ancak sinirleri var olan bir canlı için dahi dokunma duyusunun varlığı sorgulanabilir olmuştur. Bu alanda laboratuvar deneylerine devam eden Martin Grunwald, dokunma duyusunun yalnızca yedi haftalık bir embriyoda var olduğunu tespit edildiğini söylemektedir. Bu sırada embriyo 9 ile 16 milimetre arasında bir boyuttadır ve henüz diğer duyularından hiçbiri oluşmamıştır. Ayrıca daha iç organlar biçimlenmemişken dokunma duyusu fetüs üzerindeki fiziksel etkileri ayırt edip kaydedebilmektedir. Bu aslında dokunma duyusunun ilk olarak var olan algılama sistemi olduğunu da kanıtlamaktadır.¹²⁷ Fetüsün dokunsal alanı yani dokunma duyusunun ortamı bu süreçte sadece dudakların alanıyla sınırlıdır.¹²⁸ Sonrasında kafa, kol ve sırt takip etmektedir. Yaşamın 14. Haftasına ulaşıldığında ise artık tüm bedene yayılmış dokunma uyaranları çalışmaktadır.¹²⁹

Genel olarak algıların oluşabilmesi için her organizmanın belirli fiziksel veya kimyasal uyaranlara duyarlı olan duyuşal hücreler yani reseptörler, reseptörlerin uyaranları çok küçük elektriksel dürtülere dönüştürmesinin ardından bu dürtüleri ileten sinir liflerine ve bu dürtüleri ayıran ve analiz eden özel sinir hücrelerine ihtiyacı vardır. Sinir hücreleri ise omurilik, beyin, retina ve bağırsak duvarında bulunmaktadır. Eğer bu zincirde bir element eksik ya da hasarlı ise algılama

¹²⁶ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 77.

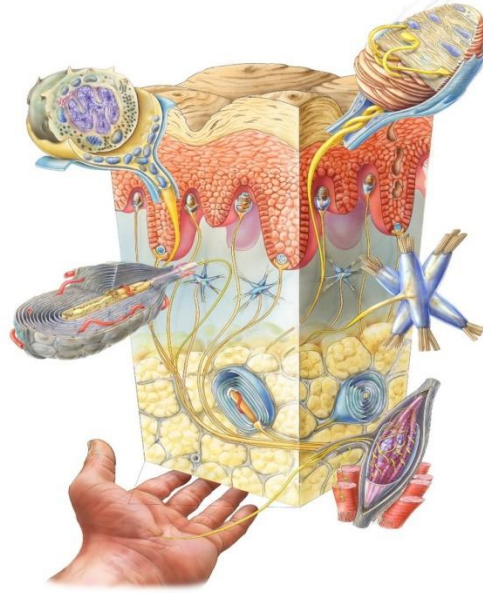
¹²⁷ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 24-25.

¹²⁸ İlkın dudakların çevresinde görülen dokunma duyumsaması aslında canlılığın temel gücünün beslenme olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim bebekler doğduklarında çevredeki çoğu cismi oral yollarla algılamayı tercih ederler. Her cismi ağızlarına götürerek algılamaya çalışan bu canlılar, tatma duyusunun dokunma duyusuyla arasındaki ilişkiyi tekrar sorgulatmaktadır. Bknz. Chen Xin, Vincent M. Reid & Tricia Striano, “Oral exploration and reaching toward social and non-social objects in two-, four-, and six-month-old infants”, *European Journal of Developmental Psychology*, 3:1, (2006), 1-12.

¹²⁹ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 27.

imkansız ya da hatalı olmaktadır. Bu reseptörler vücutta duyulara özel organlara dağılmıştır. Görme duyusu reseptörleri gözlerin retinasında, tatma duyusu için olanlar dilde toplanmıştır. Ancak dokunma duyusu için aynı şey geçerli değildir. Dokunma duyusunun reseptörleri beyin, kıkırdak, korneal doku ve (akciğer, böbrek, dalak hariç) organların tümünde bulunmaktadır.¹³⁰

Böylece her duyu için belli bir duyu organı tespit edilmektedir. Dokunma duyusu için ise vücudu bütünüyle saran hatta iç yüzeylerde (organların dış ve iç yüzeyleri, kemiklerin dış yüzeyleri gibi) dahi bulunan deri yüksek sayıda dokunmaya duyarlı reseptör içermektedir ve vücudun en büyük organı kabul edilmektedir. Bu reseptörler özellikle saç kökleri, parmak uçları, dil, dudak ve cinsel organlarda diğer bölgelere oranla daha fazla bulunmaktadır.¹³¹

132

Görüldüğü üzere dokunma duyusunun organı yine deri olarak anlaşılmaktadır. Ancak yalnızca deri dokunma duyusu için yeterli değildir. Öncelikle deri altındaki reseptörler ve sinir hücreleri sonrasında bu hücrelerin bağlı olduğu organların her biri dokunma duyusunun algılaması için çalışmaktadır. Ayrıca deri, dokunma duyusunun organı kabul edilse de yalnızca dokunma duyusunun değil daha birçok bedensel aktivitenin gerçekleşmesini sağlayan bir ortamdır. Bununla birlikte deri altındaki reseptörlerin hepsi her türlü farklı dokunma duyusunu algılamak yerine

¹³⁰ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 89.

¹³¹ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 90.

¹³² By Julius Ecke içinde Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*; Esther Gardner, "Touch". John Wiley & Sons, Ltd, ed. *Encyclopedia of Life Sciences*.

farklı reseptörler farklı niteliklerde cisimleri duyumsamaktadır. Her ne kadar reseptörler, sinirler ve sinirlerin oluşturduğu ağlarla beyne ulaşan bir sistemin tümünün dokunmayı bedenin hem içinden hem de dışından algıladığı anlaşılmış olsa da bugün hala dokunma duyusunun organı deri olarak düşünülmektedir.

2. BÖLÜM: DOKUNULUR NİTELİKLER VE BU NİTELİKLERİN DUYUMSANMASI

Dokunma duyusunun ne olduğu, türleri ve bedenin neresinde bulunduğu açıklandıktan sonra tezin bu bölümünde dokunma duyusunun neyi ve nasıl duyumsadığı açıklanacaktır. Aristoteles'in dokunmanın nesnesinin ne olduğuna dair tartışmalarına yer verilerek bölüm başlayacaktır. Ardından Aristoteles'in bu konuyla ilgili görüşlerini şerh eden filozofların görüşlerine yer verilecektir. Daha önce de geçtiği üzere Philoponus ve Alexander Aphrodisias konuyu açıklamak için destek alınan Aristoteles şarihleridir. Sonrasında Aristoteles'in görüşleriyle birlikte kendi görüşlerini harmanlayan ve kendisinden önceki birikimi sentezleyerek kendisinden sonraki filozofları etkileyen İbn Sinâ'nın bu konudaki görüşleri anlatılacaktır. Bu bölümde de merkezde İbn Sinâ'nın görüşleri ele alınacaktır. Bununla birlikte dokunulur nitelikler ve bu niteliklerin nasıl duyumsandığına dair farklı düşünürlerin de görüşlerine uygun olduğunca yer verilecektir. Nitekim bazı kelamcılarının da felsefi konularda açıklamalarının bulunduğu daha önce söylenmişti. Son olarak dokunma duyusunun modern dönemde yapılan araştırmalarda ve filozofların bakış açısıyla nasıl ele alındığı anlatılacaktır.

Dokunma duyusunun neyi ve nasıl duyumsadığının anlaşılması için önce duyumsama ve duyumun ne olduğunun açıklanması yerinde olacaktır. Çünkü Aristoteles de dokunulur nitelikleri anlatırken duyumsamanın tanımını yaparak başlamıştır. Aristoteles'e göre duyumsamak bir tür etkilenmedir ve başkalaşma olan bir durumdur.¹³³ Bedenin dışındaki nesnelerin güçlerinin etkisi sayesinde duyular o nesneleri algılamaktadır. Ancak dışarıdan bir etki olmadığında duyumsama gerçekleşmemektedir. "O halde belli ki duyumsayan kısım işler (Gr. *Energeia*) halde değil, yalnızca gücül (Gr. *Dynamis*) halde."¹³⁴ Hatta duyu organının kendisini duyumsamaması da bu nedenledir.

Peki bir duyumsamanın işler ve gücül halde olması ne demektir? Aristoteles bunu uyuyan ve uyanık haldeki iki kişiye benzetmektedir. Bir kişi uyusa bile onun gören, işiten biri olduğunu söyleyebiliriz. Halbuki o kişi bilfiil duyumsamıyordur

¹³³ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 115.

¹³⁴ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 115.

yalnızca bu duyuların güçlerine sahiptir. Ancak uyanık birinin duyumsaması bilfiil gerçekleşmektedir. O halde işler ve gücül olan yalnızca duyum değil, duyumsanan nesneler de bu şekildedir.

Dokunma duyusunun neyi algıladığının anlaşılabilmesi için Aristoteles öncelikle duyulur olanın ne olduğunu tartışmıştır. Duyulur olan, ikisi asli biri ilineksel olmak üzere üç anlama gelmektedir.¹³⁵ Asli anlamlardan ilki tek bir duyuya özeldir; ikincisi ise bütün duyularda ortaktır. Başka bir duyu tarafından algılanmayan ve hakkında yanlış kabul etmeyen duyular özel duyulardır. Yani her duyu için özelleşmiş olan, görme için renk, işitme için tat gibi duyular bunlar arasında sayılabilir.¹³⁶ Bununla birlikte duyular arasındaki birçok ayrım bulunabilse de her duyu kendi özel duyulurlarını ayırt etmektedir ve hiçbirisi ses yerine bir rengi ya da tat yerine bir sesi algılamamaktadır.

Ortak duyulurlar ise hareket, durağanlık, sayı, şekil, büyüklük gibi her duyunun algılayabildiği niteliklerdir. İlineksel duyulurlar ise bir niteliğin bir nesneye ilişmesiyle ikisinin bir arada algılanmasından ibarettir. Beyaz olan bir şeyin, o şeyin algılanması sırasında beyazlığının da algılanması gibi.¹³⁷ Yine de ilineksel duyumsama asli duyumsamaya göre daha çok hata payı bulunduran bir durumdur. Çünkü beyaz bir şeyi belli bir uzaklıktan gördüğümüzde onun beyaz olduğunu duyumsar ancak tam olarak ne olduğunu bilemeyebiliriz. Halbuki asli algılamalarda böyle bir hata payı bulunmamaktadır.¹³⁸

Bir şeyin beyaz olduğunu o şeyin kendisiyle birlikte algılamanın bir benzeri de birden fazla rengi aynı anda görmek ya da birden fazla sesi bir seferde duymaktır. Bu durumda görme ya da işitme duyusu farklı bir çoğulcu durum içinde algılamaktadır. Peki dokunma duyusu bu şekilde bir çokluğu nasıl algılar? Yani asli duyular ve ilineksel olanların bir arada algılanması aslında ortak ve özel duyulurların bir arada olması gibidir. Bir ateşin yakması ile büyük bir ateşin daha çok alanı yakması buna örnek verilebilir. Ya da görme duyusunun şekli algılamasının yalnızca o şeklin bir renginin de duyumsanmasıyla mümkün olması örnek verilebilir. O halde böylesi çoklu durumlarda duyular, kendi başına algılayabildiğinin ötesinde bir başka duyunun da çalışmasıyla daha net bir algıya

¹³⁵ Eve Rabinoff, "The Perceptual Part of the Soul". içinde *Perception in Aristotle's Ethics*, (Northwestern University Press, 2018), 19.

¹³⁶ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 121.

¹³⁷ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 123.

¹³⁸ Philoponus, *On Aristotle On the Soul 2.1-6*, 123.

kavuşabilmektedir. Dokunma duyusunun nesnesi zaten diğer duyularınkinden daha fazlaydı. Çoklu nitelikler bir arada olduğunda ise hem görme hem dokunma ya da hem işitme hem dokunma duyusu birlikte çalışabilmektedir.¹³⁹

Tüm bunlarla birlikte özel duyulurlar, her bir duyunun kendi nesnesini içermektedir. Görme duyusu için görülür olan renklerdir. Bu da ışığın var olduğu ortamlarda mümkün olmaktadır. Daha doğrusu bir nesnenin asıl rengi ışıktaki görülmektedir. Yoksa karanlıkta da algılama devam edebilir ancak farklı bir duyumla gerçekleşir. Nitekim ışık olmaksızın renkler görülmez. Çünkü renk olmak tam olarak budur.¹⁴⁰ Aynı şekilde işitme duyusunun nesnesi sesler, koku alma duyusu için kokular, tat alma duyusu için de tatlardır. Ancak her biri için belli bir ortam sağlanmalıdır. Kimisinin nesnesi net bir şekilde var olurken bazı duyuların nesnesini ayırt etmek zorlaşabilir.

Tat alma duyusunun ayrıca bir özelliği de dokunma duyusuna dahil olmasıdır. Çünkü tadılır olan aynı zamanda dokunulur bir şeydir.¹⁴¹ Daha önce de geçtiği gibi tat alma duyusunun da algılayabilmesi için tıpkı dokunma duyusu gibi temas halinde olması gereklidir. Ayrıca tat nesnesini barındıran şey de dokunulur bir şeyin içinde bulunduğundan dolayı tadı algılayabilmek için muhakkak dokunmak da gerekli olmaktadır.¹⁴²

Dokunma duyusuna gelince birtakım problemler ortaya çıkmaktadır. Aslında dokunulur olanla dokunma hakkında aynı temellendirme yapılabilir. Ancak her bir duyu tek bir karşıt ikiliye yönelik iken dokunulurlardaki karşıtlıklar çok daha fazladır. Bu da dokunma duyusunun ve nesnesinin ne olduğu, kaç tane olduğu ve neye yönelik olduğu sorularını ortaya çıkartmaktadır.

2.1. Dokunma Duyusu Neyi Algılar?

Her duyunun bir nesnesi olduğu gibi dokunma duyusu için de dokunulur belli niteliklerden bahsedilebilir. Nasıl ki görme duyusu renkleri, işitme duyusu sesi, tatma duyusu lezzeti algılar; dokunma duyusunun da nesnesi temas edildiğinde farklılığının hissedildiği birkaç niteliktir. Hakikatinde dokunma duyusunun

¹³⁹ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.1-6, 126.

¹⁴⁰ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 131.

¹⁴¹ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 145.

¹⁴² Aristoteles, *Ruh üzerine*, 147.

nesnesinin ne olduğu ve kaç tane olduğu da tartışmalı konulardan biridir. Çünkü diğer tüm duyuların belirli birer nesnesi varken dokunma duyusu için aynı şey söylenemez.¹⁴³

Dokunma duyusunun nesnesi sıcaklık-soğukluk, sertlik-yumuşaklık, pürüzlülük-pürüzsüzlük, kuruluk-ıslaklık gibi niteliklerdir.¹⁴⁴ Birden fazla olmalarından ötürü, dokunma duyusu diğer duyulardan daha uzun açıklamayı gerektirir. Çünkü dokunma duyusu basit bir duyu olarak değil birden fazla duyumu bir araya getiren bir duyu olarak kabul edilir. Bu yüzden de en önemli ve ilk duyu olmasına rağmen duyular arasında en sona bırakılır.¹⁴⁵

Aristoteles dokunma duyusunun nesnesini birden fazla karşıtlıklar olarak açıklarken Themistius bunu diğer duyuların da birden fazla karşıtlığı içeren nesneleri olduğu fikriyle eleştirmektedir.¹⁴⁶ Ona göre yalnızca dokunma duyusunun değil diğer duyuların da birden fazla karşıtlığı barındıran nesneleri vardır. Yani işitilen bir ses yalnızca kısık ve yüksek değil, tiz veya bas, sakın ya da gürültülü olarak da nitelendirilebilir. Bu nitelendirme görme, tatma, koklama için de geçerlidir. Bu eleştiriyle dokunma duyusunu diğer duyulardan ayırıştıran bir özelliği olmadığı gösterilmek istenmiştir. Böylece bütün duyular aynı koşullarla açıklanabilecektir.

Halbuki işitme duyusu örneği üzerinden devam edilirse, bu duyunun nesnesi olan sesin yalnızca yüksek ve kısık olmak üzere iki karşıtlığının bulunduğunu; ancak tiz, bas yahut gürültülü ya da sakın gibi zıtlıkların yüksek ya da kısık sesin birer detayı yahut benzeri olduğu söylenebilir.¹⁴⁷ Nitekim dokunma duyusunun nesnesine gelince sertlik ve yumuşaklık ile sıcaklık ve soğukluğu birbirine benzeyen ya da birbirine içkin nitelikler olarak sınıflandırmak mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple dokunma duyusunun nesnesi diğer duyuların nesnelerinden her halükarda daha çoktur.

Aristoteles'in dokunmanın nesnesine dair görüşleri ve ona yöneltilen eleştirileri bir araya toplayan Philoponus da bu konuya geniş yer ayırmıştır. Philoponus dokunma duyusunun nesnesinin birden fazla olmasının dokunma duyusunun da

¹⁴³ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 149-151.

¹⁴⁴ İbn Sînâ, *Kitabu'ş-Şifa: Nefs*, 148.

¹⁴⁵ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 76.

¹⁴⁶ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 98.

¹⁴⁷ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 151; Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 101.

birden fazla olmasından dolayı olduğunu söylemektedir.¹⁴⁸ Aristoteles'in dediği gibi, dokunma birden fazla zıtlıkları algılamaktadır. O halde bir değil birden fazla duyu olmalıdır. Zaten dokunmanın organı açıklanırken de bu duyunun birden fazla olduğu ifade edilmişti. Ayrıca Philoponus'a göre dokunma duyusunun birden fazla olmasından yola çıkıldığında nesnesinin de birden fazla olacağı ortaya çıkacaktır. Yahut tam tersi, dokunma duyusunun nesnesi birden fazlaysa dokunma duyusunun kendisi de birden fazla olmak durumundadır. Bu şekilde dokunma duyusunun diğer duyulardan farkı kesinleşmiş olmaktadır.¹⁴⁹

Yine de Aristoteles de Themistius'un (ö. 387) eleştirisi gibi dokunma duyusunun nesnesinin birden fazla olması durumuna diğer duyuların da nesnelerinin birden fazla olduğu fikriyle gelmektedir.¹⁵⁰ Ancak Philoponus, görme, işitme gibi duyuların belirli ve net bir nesnesinden bahsedilebilirken dokunma duyusu için aynı şekilde belli ve özel bir nesne yerine birden çok nesneden bahsedildiğini söylemektedir. Ona göre diğer duyulara da nispet edilebilen büyüklük-küçüklük, yükseklik-alçaklık gibi nitelikler aslında o duyunun kendi özel nesnesinin alt bir özelliği gibidir. Ancak dokunma duyusu için böyle değildir.¹⁵¹

Son olarak Aristoteles, *Ruh Üzerine* adlı eserinde duyumsamanın bir tür etkilenme olduğundan bahseder.¹⁵² Dolayısıyla duyulur olan etkisini yahut kendisindeki niteliği bilkuvve karşı tarafa yansıtmaktadır. Bu yüzden dokunma duyusu bir nesnedeki aşırılıkları algılamaktadır. Aşırı sıcaklığı, aşırı soğukluğu, aşırı kuruluğu algılayarak dokunulur olanı ayırt etmektedir.¹⁵³ Çünkü dokunma duyusunun içinde olduğu nitelikleri, yani duyunun kendisinde var olan sıcaklığı, soğukluğu, kuruluğu, ıslaklığı algılayamayız. Bu sebeple dokunma duyusu aşırılıkları algılayabilmek için itidalli olmalı ve orta değerde bulunmalıdır. Öteki türlü dokunma duyusunun durumu neyse nesneleri algılaması da buna göre değişecektir. Eli üşümüş birinin suyun soğukluğunu hissedememesi buna örnek verilebilir. "O halde dokunulur olanlar, cismin cisim olarak farklarıdır. Yani öğeleri birbirinden ayırtıran farklardır. Sıcak-soğuk, kuru-ıslak gibi."¹⁵⁴ Sıcaklık-

¹⁴⁸ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 98-99.

¹⁴⁹ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 113.

¹⁵⁰ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 149.

¹⁵¹ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 114.

¹⁵² Aristoteles, *Ruh üzerine*, 157.

¹⁵³ Thomas J. Slakey, "Aristotle on Sense Perception", *The Philosophical Review* 70, 4 (1961), 473.

¹⁵⁴ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 157.

soğukluk, kuruluk-ıslaklık gibi nitelikler dokunulur nitelikler olarak adlandırılmaktadır. Aristoteles'in *Ögeler Üzerine* eserinde bu konuya yer verilmiştir. Aynı zamanda İbn Sinâ da *Kategoriler* kitabında dokunulur niteliklerden bahsetmiştir. *Kitabu'n-Nefs*'te ise dokunulur nitelikler sıcaklık-soğukluk, kuruluk-ıslaklık, pürüzlük-pürüzsüzlük, ağırlık-hafiflik olarak sıralanmıştır. Sertlik, yumuşaklık, yapışkanlık/esneklik, gevreklik ve başka şeyler ise bu zikredilenlere tâbi olarak algılanırlar. Bu niteliklerden sıcaklık ve soğukluğun bir organa ilişen bir nitelikten ötürü değil doğrudan duyumsandıklarını savunan bir görüş bulunur. Yani bir duyulurun bizzat kendisinde sıcaklık ya da soğukluk niteliği bulunur ve nefis bunları bizatihi algılar. Ancak kuruluk, yaşlık, pürüzlülük veya pürüzsüzlükte durum böyle değildir. Yaşlıkta duyulur olan şey dokunma duyusuna nüfuz eder, kurulukta ise duyulur olana dokunma duyusuna karşı gelmesi nüfuz etmektedir. Bu karşı gelme durumunda da dokunma duyusunun organı birleşerek kuruluğu sıkıkmaktadır. Pürüzlülük de bir cisimdeki tümseklerin ve çukurların çıkıntı oluşturmaları ve pürüzsüzlük bu çıkıntıları oluşturmaması ve konumla eşit kalması yönünden algılanmaktadır. Ağırlık ise bir cismi aşağı çekerken hafiflik bunun tersidir.¹⁵⁵ Dokunulur niteliklerin ne olduğuna ilerleyen bölümlerde İbn Sinâ ve sonrasında nasıl ele alındığı açıklanmak üzere değinilecektir.

Dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu problemini yalnızca somut cisimler üzerinden açıklamak yerine bazı soyut anlamlar üzerinden de açıklayan İbn Sinâ'ya göre asıl duyulur olan nesnenin kendisindeki nitelik değildir. Yukarıdaki görüş genel bir fikri yansıtsa da İbn Sinâ, görme, işitme ya da dokunma duyusu olmaksızın nesnelerin niteliklerinin algılanmasının mümkün olmayacağını savunmaktadır. "Fakat bizzat duyulur olan, duyu organında kendisinden kendisindekine benzeyen bir nitelik meydana gelen ve böylece duyumsanan şeydir." Yani duyumsanmanın olması için de nesnedeki niteliklerin duyu organına benzer yönlerinin bulunması gerekmektedir.¹⁵⁶ Ayrıca yukarıda da geçtiği üzere¹⁵⁷ duyumsananların bir başka çeşidi daha bulunmaktadır. Vurma sırasında oluşan bitişikliğin dağılması buna örnek verilebilir.

¹⁵⁵ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 148.

¹⁵⁶ İbn Sinâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 150.

¹⁵⁷ Dokunma duyusunun çeşitleri.

Nasıl ki canlı, unsurların karışımından oluşmuşsa aynı şekilde terkip yoluyla da oluşmuştur. Sağlık ve hastalık da böyledir. Zira bu ikisinden mizaca nispet edilenler vardır, heyet ve terkibe nispet edilenler vardır. Nasıl ki bozan şey o mizacın bozulmasından kaynaklanıyorsa, aynı şekilde helake götüren şey de terkinin bozulmasından kaynaklanır. Nasıl ki dokunma, mizacı bozan şeyden kendisiyle korunulan bir duyu ise, aynı şekilde terkihi bozan şeyden de kendisiyle korunulan bir duyudur. O hâlde bitişikliğin dağılması da bunun zıddı da –ki zıt, dağılanın kaynamaya yönelmesidir- dokunma duyusuyla idrak edilir.¹⁵⁸

Bu sebeple mizacın nasıl olduğunu duyumsayan dokunma duyusu, mizaçtaki bozulmaları da, niteliklerin zıtlıklarını da algılamaktadır. Aristoteles dokunma nesnesinin algılanabilmesi için dokunma organının da belli bir halde olması gerektiğini söylemişti. İbn Sinâ da dokunma duyusunun algıladıkları arasında asli ve kötü mizacı zikretmiştir. Buna göre kendi mizacı bozulmuş bir dokunma organının aynı nitelikleri algılaması mümkün değildir.

İbn Sinâ'nın dokunmanın nesnesine dair açıklamaları gibi İbn Rüşd de bu konuyla ilgili farklı noktalara değinen isimlerden birisidir. O, Aristoteles'in görüşlerini şerh etmenin yanında bu konuya dair kendi görüşlerine de detaylıca yer vermiştir. Dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu problemi dokunma duyusunu diğer duyulardan ayıran temel konulardan birisidir. Bu sebeple olacak ki, İbn Rüşd dokunma duyusunun nesnesiyle dokunmanın aynı şey olup olmadığını sorgulayarak bu konuya giriş yapmaktadır. Ona göre dokunma gücünün bir ya da birden fazla olması doğrudan nesnesinin de bir ya da birden fazla olmasını gerektirecektir. Ayrıca birden fazla olan dokunma duyusunun nesnelerinin cinsleri de olabilir bizzat kendileri de olabilir. Diğer duyuların aksine dokunulan objelerin zıtları birçok sınıfa ayrılmıştır. Bu sebeple de dokunma gücü de birden fazla kabul edilmiştir. Hatta bu zıtlıklar diğer duyularda olduğu gibi tek bir cinse ait de değildir.¹⁵⁹ Kısacası dokunulurlar aynı zamanda elementlerin de kendisiyle tanımlandığı ayrımlardır: Sıcaklık-soğukluk, yaşlılık-kuruluk.¹⁶⁰

Dokunma duyusu her ne kadar sıcaklık-soğukluk gibi nitelikleri algılasa da yine de bu niteliklerin uçlarını idrak etmektedir. Yani beyazı ve siyahı idrak edecek

¹⁵⁸ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 150.

¹⁵⁹ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 74.

¹⁶⁰ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 77.

duyunun beyaz veya siyahtan biri olmaması gerekip her ikisini de bilkuvve barındırması gerekmektedir. Bu sebeple sıcak ve soğuk algılayabilmesi için dokunma duyu organının da çok sıcak ya da çok kuru olmaması gerekir. Yahut kendi durumuna uygun şekilde uça kalan nitelikleri algılayabilmektedir.¹⁶¹

Dokunmanın nesnesi yalnızca filozoflar arasında değil farklı çevrelerde ve uzun yıllar boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Kelamcılar da felsefi konulara değindiği düşünülürse bu duruma Fahreddin Razi'nin dokunma duyusunun nesnesiyle ilgili açıklamaları örnek verilebilir. Razi dokunma duyusunun dört farklı kuvveti olduğunu söylemiştir. Bu kuvvetler, dokunma duyusunun algıladığı niteliklere hakim olan kuvvetlerdir. Buna göre sıcak ve soğuk arasında, yaş ve kuru arasında, yumuşak ve sert arasında ve pürüzlü ve pürüzsüz arasında hakim olan kuvvetler bulunmaktadır. Bazı görüşlerde ağır ve hafif nitelikleri de bunlara dahil edilmiştir.¹⁶² Dokunma duyusuna ait birden fazla kuvvetin ve bu kuvvetlerin de duyumsadığı çokça niteliğin varlığı, Razi'nin de dokunma duyusunun bir ya da birden fazla duyu olup olmadığı hakkında sorgulamasına sebep olmuştur. Çünkü bir duyudan birden fazla ve farklı fiiller oluşmaz. Ancak bu kuvvetler beden tümüne yayıldığından bir duyu içinde zannedilmiştir. Halbuki mesela derideki ıslaklığın algılanması için hem görme hem de dokunma duyusunun gerekliliği gibi birden fazla duyuya ihtiyaç bulunmaktadır.

Dokunma duyusunun birden fazla duyuma sahip olup olmadığı sorusu günümüze kadar önemini korumuş hala bugün dokunma duyusuyla ilgili araştırılan konulardan biri olmuştur. Dokunma duyusu, diğer duyular gibi özel bir duyu organı, duyumsanan ya da duyum ile ilişkilendirilememektedir. Bunun yerine birden fazla nitelik ve bedenin neredeyse bütününe yayılmış bir algılama sisteminden söz edilmektedir.¹⁶³

Dokunma organı deri olarak kabul edilirse bile dokunma duyusunun nesneleri hakkında tam bir netliğe kavuşmak mümkün değildir. Çünkü dokunma yoluyla algılanan sıcaklık, soğukluk, acı, zevk gibi nitelikler, derinin her kısmında aynı şekilde duyumsanmamaktadır. Bilakis derinin farklı bölgelerinde bu niteliklerin her biri için farklı sinir uçları ve algı reseptörlerinden bahsedilmektedir. Buna

¹⁶¹ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 78.

¹⁶² Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 292.

¹⁶³ D. M. Armstrong, *Bodily Sensations*, 9-10.

göre bir organla bile birden fazla niteliği algılamak mümkün gözükmemektedir.¹⁶⁴ Sonuç olarak dokunma duyusunun algıladığı nitelikler, bu duyunun çoklu duyumsamaya sahip olmasıyla da ilişkili olarak birden fazladır ve diğer duyular gibi özel bir nitelik ile tanımlanmamaktadır. Duyuların nesnelerinin bireyselleşmesi ve dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu sorusu klasik dönemde tartışıldığı gibi çağdaş araştırmalarda da yer almaktadır. Bir görüşe göre duyumsama, bedenin içindeki algılama yolları olarak kabul edilebilir. Ancak bu kabul, dokunma duyusunun diğer duyuların aksine birden fazla yola sahip olacağını değiştirmemektedir. Yani dokunma duyusu nesneleri itibarıyla diğer duyulardan yine farklılaşmıştır.¹⁶⁵ Yahut dokunma duyusunun algısını daha basit bir düzeye indirgeyerek diğer duyularla eş konuma getirmek mümkün olabilir. Ancak bu durumda da dokunma duyusuna dair sorulan sorular ve araştırmalar yapılamaz hale gelmektedir.¹⁶⁶

Öte yandan duyuların her biri kendi özelinde değerlendirilebilir. Bu durumda olası duyumsama özne ve nesnelerinin çok boyutlu bir alanda bütün ihtimallerle ele alınması gerekmektedir. Böylece dokunma duyusu da kendi özelinde ve onu ilgilendiren niteliklerle incelenecek, diğer duyulardan bağımsız ele alınmış olacaktır. Ayrıca diğer duyulara nazaran daha geniş bir alana yayıldığı ve daha çok niteliği algıladığı için diğer duyulardan büyük farklılıklarla ayırt edilmiş olacaktır.¹⁶⁷

Dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu problemine ilişkin modern dönemde, nesnelerin tek bir kümeye indirgenme çabasına rastlanmaktadır. Her ne kadar dokunma duyusu kendi özelinde nesneleri itibarıyla da farklılaşmış olsa da, duyuların her birini belli bir sistem içinde anlama gayreti dokunma duyusunu da diğer duyulara benzetmeye çalışmanın yolunu açmıştır. Buna göre aşağıda hala çözümlenememiş bir konu olmasından dolayı dokunmanın nesnesinin ne olabileceğine dair kişilerden bağımsız, bazı görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca bu konuda araştırmaları olan Matthew Fulkerson'un düşüncelerine de vurgu yapılacaktır.

¹⁶⁴ Çağlar Koç, "DUYULAR, DOKUNMA VE VÜCUT BİLİNCİ", 108.

¹⁶⁵ B. Keeley, "Making Sense of the Senses: Individuating Modalities in Humans and Other Animals", *The Journal of Philosophy*, 99, 1. (2002), 22.

¹⁶⁶ Matthew Nudds, "The Significance of the Senses", *Proceedings of the Aristotelian Society*, New Series, 104, (2004), 34.

¹⁶⁷ F. Macpherson, "Taxonomising the Senses", *Philosophical Studies*, 153, 1, (2010), 125-126.

Duyumsanır niteliklere bakıldığında dokunma duyusunun diğer duyular arasında eşsiz bir konuma sahip olduğu açıktır. Diğer duyular için spesifik birer nitelik-duyu nesnesi belirlenebilirken hatta bunun üzerine metafizik tartışmalar yapılabilirken dokunma duyusu için hala nesnesinin ne olduğu sorusu çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bedensel duyuma dair eserinde Armstrong'a göre dokunulur niteliklerin her biri sıcaklık ve soğukluk hariç, nesnenin uzamsal özelliklerine indirgenebilir.¹⁶⁸ Yani bir cismin ağır olması, pürüzlü olması onun yüzey alanı ya da hacmiyle ilgili; sert veya yumuşak olması da çeşitli niceliksel özelliklerine bağlanabilmelidir. Fakat bu görüş, dokunulur nitelikler için geçişli ve geçişsiz bedensel duyumun birbirinden tamamen ayrılmasına sebep olmaktadır.¹⁶⁹ Geçişli duyum, bedenın dışardan bir temas ya da baskı yoluyla algıladığı, geçişsiz duyum ise organın sinirlerinde kendiliğinden bir uyuşmanın, organda bir ağrının ya da seğirmenin meydana gelmesidir. Bu görüş kabul edildiğinde nesnelerin uzamsal nitelikleri yalnızca dışsal-geçişli duyum ile ilişkilendirilebilirken içsel-geçişsiz duyum saf dışı bırakılmıştır.

Fulkerson ise dokunulur niteliklerin belli yoğunluklar kümesinde ele alınabileceğini söylemektedir.¹⁷⁰ Böylece belli bir doğrultuda nitelikleri birbirinin farklı yoğunluklardaki halleri olarak sınıflandırmak mümkün gözükmektedir. Hatta bu yaklaşım deneysel çalışmalar için de oldukça elverişli bulunmuştur. Ama sıcaklık ve soğukluğun duyumsanmasında yoğunluk fikri işe yaramamaktadır. Çünkü sıcaklık ya da soğukluk hissedilirken yoğunluğun aksine tek bir nötr noktanın etrafında iki yöne doğru giden bir duyumsama ortaya çıkmaktadır.¹⁷¹ Yani hissedilen organın içinde olduğu nötr durum kabul edilirse sıcaklık ya o durumdan daha fazla ya da daha az miktardadır. Soğukluk da aynı şekildedir. Daha yoğun sıcaklık ya da daha yoğun soğukluk duyumsamak yerine sıcaklık ve soğukluğun duyumsanma miktarını duyumsayanın durumu belirlemektedir.

Dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu sorusu sıcaklığını hala koruyan problemlerden biridir. Diğer duyular gibi tek bir başlık altında toplanabilen nesnelere ulaşılabilirse dokunma duyusuna dair araştırmalarda belli oranda kolaylaşacak ve seyrini değiştirecektir. Ancak dokunma duyusunun yapısı

¹⁶⁸ D. M. Armstrong, *Bodily Sensations*. 21.

¹⁶⁹ Matthew Fulkerson, "Touch".

¹⁷⁰ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*. (The MIT Press, 2014), 154.

¹⁷¹ Thomas J. Slakey, "Aristotle on Sense Perception", 473.

itibariyle birden fazla nesnesinin her biri ayrı ayrı incelendiğinde dokunma diğer duyulardan ayrı özelliklerle incelenebilmektedir. Peki dokunmanın nesnesi birden fazla kabul edilirse, bu nesneler nelerdir? Dokunulur nitelikler olan sıcaklık-soğukluk, kuruluk-yaşlık, sertlik-yumuşaklık, pürüzlülük-pürüzsüzlük nedir?

2.1.1. Dokunulur Nitelikler

Dokunma duyusunun nesneleri “dokunulur nitelikler” başlığı altında detaylandırılmıştır. Nitelikler konusu, Aristoteles ve sonrasında kitaplarda muhakkak yer alan bir başlık olmuştur. Bununla birlikte bu tezin odağı İbn Sinâ düşüncesi olduğundan, ayrıca genel anlamda niteliklerin tür ve tanımları birbirine yakın olduğundan İbn Sinâ’nın görüşlerinden faydalanılarak bu bölüm oluşturulmuştur. Ancak filozoflardan farklı bir temelde düşünceleri hasebiyle diğer bölümlerde de olduğu gibi kelamcılarının da bu konudaki görüşlerine yer verilecektir. Fahreddin Razi’nin *Mebahis*’inde felsefi konulara değinilmiştir. Aynı kitapta nitelikler konusuna da rastlamak mümkündür. Bu başlığın sonunda dokunulur niteliklerin modern dönemde bir karşılığı olup olmadığı, dokunma duyusunun neleri algıladığının tespit edildiğine dair bilgilere yer verilecektir.

İbn Sinâ nitelikleri anlatırken dokunulur ya da duyulur nitelikler şeklinde bir kısım bulundurmaksızın nitelikleri dört farklı bölümde incelemiştir. Ona göre “nitelikler bir arazdır. Nitelik, kendisi için türler olarak kabul edilen dört şeye bölünen bir “nasıl”dır. Buna göre nitelik kaçınılmaz olarak ya kendisinden benzetme ve hayal ettirme yoluyla fiillerin meydana çıkması bakımından olur ya da böyle olmaz.”¹⁷²

Nitelikleri bir yandan nasıl sorusunun cevabı olarak öte yandan benzetme açısından tanımlayan İbn Sinâ, nitelikleri sınıflandırmaya nefsin varlığıyla ilgili olan ve olmayanlar olarak ikiye ayırarak başlamıştır. Nefs ile ilgili olmayan nitelikler ise ya niceliklerle ilgilidir ya da niceliklerle bir ilişkisi yoktur.

Nefs sebebiyle var olan nitelikler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar nitelenende yok olmayan veya yok olması zor olan bir derinlikle derine yerleşen kısacası ortadan kalkması kolay olmayan nitelikler yani meleke ve derinde yerleşmiş olmayıp

¹⁷² İbn Sinâ, *Kategoriler*, 216.

aksine kolaylıkla yok olmaya tabi olan haldir.¹⁷³ Sıcaklık ve soğukluk, ortadan kalkması kolay nitelikler olduğundan hal sınıfına girmektedir.¹⁷⁴

Niteliklerin ikinci cinsi ise kuvvet ve lakuvvettir.

Bu cins, imkan anlamına gelen kuvvetin iki tarafından birinin istidadının yetkinleşmesidir. Öyle ki bulunduğu zaman bir şeyin varlığı için istidat şiddetli olur ve hastalanabilirlik gibi bilfiil infial olur. Ya da sağlıklılık gibi onda bulunmama istidadı şiddetli olur. Özetle kuvvet ya uygun doğal halin değişmesi yönünde gelişerek yetkinleşir ki bu lakuvvettir ya da değişmemesi yönünde yetkinleşir, bu da doğal kuvvettir.¹⁷⁵

İbn Sinâ bu cinsi açıkladıktan sonra sıcaklık-soğukluk gibi niteliklerin kolaylıkla etki etmesinden dolayı kuvvet ya da lakuvvet kısmına girip giremeyeceği konusundaki kuşkularından bahsetmektedir. Ancak ona göre bu nitelikler hakikatleri açısından yine hal kısmına dahil edilmelidirler. Ama sıcaklığın şiddeti sebebiyle kolay etki etmesi kuvvetten söz edilmesine imkan sağlayabilir. Sıcaklığın şiddeti ise ona arız olan bir durum olduğundan yalnızca şiddeti için kuvvet demek söz konusudur. Ama sıcaklık şiddetten ibaret olmadığı gibi birçok niteliğe şiddet arız olabilmektedir. O halde sıcaklık ve soğukluk hal kabul edilmelidir.

Niteliklerin üçüncü cinsi de infialiler (etkilenimsel nitelikler) ve infiallerdir (etkilenimler). Bunlar kalıcı olup olmamaları yönünden hal ve melekeye benzemektedirler. Bununla birlikte infialler ve infialilerin delalet ettiği üç anlam vardır. Birincisi duyuların etkilendiği ve kalıcı olan nitelik anlamıdır. İkincisi konusundaki infialden meydana gelen ve kalıcı olan nitelik anlamıdır. Üçüncüsü ise varlıkta kalıcılığı olmayan nitelik anlamıdır. Genel olarak duyuların cisimlerden etkilenme durumları olarak özetlenebilmektedir. Balın tatlı olması bir niteliktir ama, aslında baldaki tatlılık bir infial yoluyla meydana gelmemiştir. Asıl infial tatma duyusunun balı duyumsamasıyla gerçekleşmektedir. Ateşin sıcaklığı, yaşlık, kuruluk, sertlik, yumuşaklık, ağırlık ve hafiflik gibi niteliklerin ya da pürüzlülük-pürüzsüzlük niteliklerinin her biri aslında farklı nitelik cinslerinden olsalar da duyulur olmaları bakımından infial ve infialilerin altında da

¹⁷³ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 227.

¹⁷⁴ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 229.

¹⁷⁵ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 232.

incelenmektedir. Halbuki pürüzlülük konum ifade ederken kullanılan, yaşlık-kuruluk ise bir şeyin zahirindeki niteliktir. Ayrıca sertlik ve yumuşaklık da kuvvet ve lakuvvet kısmına dahil edilmiştir.¹⁷⁶

Burada bahsedilen niteliklerin her biri duyulur niteliklerdir. Sertlik dokunma yoluyla idrak edilen bir niteliktir. Yumuşaklık ise sertlik gibi bir engelleme hissedilmeyendir. Ancak onun da işlenebilirliği yönünden dokunma duyusuyla duyumsanması söz konusudur. İşlenebilirlik bazen dokunma olmaksızın görmeyle de duyumsanabilir. Bu yüzden dokunma duyusu doğrudan işlenebilirlik üzerinden aranmamalıdır. Ayrıca istidat olmaları bakımından da sertlik ve yumuşaklık dokunma duyusuyla duyumsanmaz. Fakat güreşçinin vücudundaki kuvvet yerine mukavemetin sertliği, tulumun içindeki havanın yapısal sertliği yerine sıkışmanın sebep olduğu sertlik dokunma yoluyla hissedilebilir. Niteliklerin son cinsi ise nicelik olan niteliklerdir. Şekil bu kısımda incelenmektedir.

Dokunulur nitelikler, *Kitabu’ş-Şifa*’nın “Oluş ve Bozuluş” kısmında ise şöyle anlatılmaktadır. Dokunmaya ait nitelikler farklı mertebelerdedir. Hepsi aynı derecede değil bir kısmı diğerinden daha önce gelmektedir. Dokunulur niteliklerin tümü sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk, saydamlık (Ar. letafet), kabalık (Ar. galaz), yapışkanlık (Ar. lüzuce), gevreklik (Ar. heşşe), kuruluk (Ar. cıfıf), ıslaklık (Ar. belle), katılık (Ar. salabe), esneklik (Ar. leyyin), sertlik (Ar. huşune) ve yumuşaklık (Ar. melasse)¹⁷⁷ şeklinde sıralanabilir.

Birincil dokunulur nitelikler şu dört niteliktir: Onlardan ikisi fail olup, bunlar da sıcaklık ve soğukluktur. Bunların fail oluşları, şöyle denilerek, fiili belirler; sıcaklık tıpkı ateşin yaptığı gibi, farklı olanların arasını ayırır, şeklen birbirine benzeyenleri bir araya getirir; soğukluk ise, suyun yaptığı gibi şeklen birbirine benzeyen ve benzemeyenleri bir araya getirir. Onlardan ikisi de münfail/edilgin olup, bunlar da yaşlık ve kuruluktur. Fakat onlar sadece edilginlikte ortaya çıkan edilginlerdir. Bu durumda yaşlık cismin kendisiyle kolayca sıkıştırılıp farklı şekle girebildiği ve o (şekli) kolayca terk edebildiği niteliktir. Kuruluk ise cismin kendisiyle sıkıştırılıp farklı şekle girebilmesinin ve o (şekli) terk etmesinin zor olduğu bir niteliktir. Bu nedenle iki yaş cisim birbirine dokunmayla kolayca

¹⁷⁶ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 243-244.

¹⁷⁷ İbn Sînâ, *Oluş ve Bozuluş*, 23.

birleşebilir ve ayrılmaları ise kolayca bitişmelerinin tersine, sağlanmış temastan ayrılmaları zor veya imkânsız olur. Kuru ise bunun zıddıdır.¹⁷⁸

Buna göre İbn Sinâ sıcaklık ve soğukluğu ilk dokunulur nitelikler olarak belirlemiştir. Ardından da edilgen yaşlık ve kuruluk nitelikleri gelmektedir. Ardından İbn Sinâ diğer tüm niteliklerin özelliklerinden bahsetmektedir. Ona göre her niteliğin dokunma duyusuyla yalın olmayan bir ilişkisi bulunmaktadır. Ancak birincil dokunulurlar dört temel nitelik olup ikili gruplar halinde birleşerek mizaçları oluşturmaları bakımından oldukça önemlidir. Daha önce Aristoteles'in de bahsettiği gibi dokunma duyusu temelde besinin duyusudur. Nitekim sıcak, soğuk, ıslak ya da kuru şeylerle beslenen hayvan bu nitelikleri dokunma duyusu sayesinde algılamaktadır. Çünkü besinlerin de var olan diğer her şey gibi belli bir mizacı vardır ve dokunma duyusu ilkin bu mizacı oluşturan temel nitelikleri duyumsamaktadır.

İbn Sinâ'nın dokunulur nitelikleri sınıflandırmasına benzer şekilde Fahreddin Razi de nitelikleri tasnif etmiştir. Razi, dokunma duyusuna dair dört farklı kuvvet ve bu kuvvetlerin arasında hakim olduğu niteliklerden bahsetmektedir. Bu niteliklerin her birini yine aynı eserinde nitelikler kısmında anlatmaktadır. Razi nitelikleri dört cins ayırmıştır. İlki duyulur niteliklerdir, kolayca yok olanlar infialiler ve yerleşmiş olup kolayca yok olmayanlar ise infialler olarak isimlendirilmektedir. İkinci cins nefis sebebiyle var olan niteliklerdir ki bunlar da kolaylıkla zevale uğrayan hal ve derin yerleşmiş olan meleke olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Üçüncü cins nitelikler istidat bakımından incelenirler ve kuvvet ile lakuvvet olarak adlandırılırlar. Dördüncü ise niceliksel niteliklerdir.¹⁷⁹

Razi dokunulur nitelikleri sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk, yumuşaklık, sertlik, pürüzlülük, pürüzsüzlük, yoğunluk, cıvıklık, ağırlık, hafiflik olmak üzere 12 nitelik olarak anlatmıştır. Bu niteliklere esneklik, katılık gibi nitelikleri ekleyenler de bulunmaktadır.¹⁸⁰

Dokunulur nitelikler arasında ilk sırada yer alan sıcaklık ve soğukluk hakkında İbn Sinâ *Kitabu's-Şifa*'sında şöyle bahsetmiştir: Sıcaklık farklılıkları ayırır ve benzerleri birleştirir. Soğukluk ise tam tersi, benzerleri de benzemezleri de

¹⁷⁸ İbn Sinâ, *Oluş ve Bozuluş*, 24.

¹⁷⁹ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 373-374.

¹⁸⁰ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 380.

birleştirir.¹⁸¹ Ateşin bir nesneyi yakması ve parçalarına ayırması ya da soğuk havada suyun katılaşıp donması buna örnek verilebilir. Fahreddin Razi de aynı ifadelerle bu nitelikleri tanımlamıştır. Öte yandan sıcaklık bir şeye iliştiğinde onu ısıtır ve hafifletir. Böylece o şey yükselmeye başlar. Soğukluk da bir şeyi yoğunlaştırır ve aşağı inmesine sebep olur. Genleşme ve yoğunlaşma bunun örnekleridir.¹⁸²

Sıcaklık ve soğukluğun bir başka yönü de bilfiil ve bilkuvve duyumsanmasıdır. Çünkü bu iki nitelik de hem nesnelere doğrudan dokunulması yoluyla hem de bazı ilaç ve gıdaların bedenle etkileşime girmesi sayesinde duyumsanmaktadırlar. Sıcak ve soğuk ilaçlar ve gıdalar vücuda girdiklerinde mizacı oluşturan unsurları değiştirerek bedenin de sıcaklık ve soğukluğu duyumsamasını sağlarlar.¹⁸³

Yaşlık ve kuruluk da bir diğey dokunulur niteliktir. Yaşlık İbn Sinâ'ya göre şekilleri kabul ve terkin kolaylığını gerektiren bir niteliktir.¹⁸⁴ Fahreddin Razi de *Mebahis* adlı eserinde yaşlık ve kuruluk için aynı tanıma yer vermiştir.¹⁸⁵ Örnek olarak da bal ve suyun yaşlığı ve yapışkanlığı karşılaştırılmıştır. Bala dokunulduğunda yapışkanlığı suya göre daha fazla olmasına rağmen balın sudan daha yaş olduğı kabul edilmemektedir. Bununla beraber suyun yalnızca yapışkanlık değil aynı zamanda içini doldurduğu kabın şeklini kolayca alması ve o kaptan çıktığında da şeklinin bozulması özellikleri bir arada ele alınmıştır. Fahreddin Razi ve Seyyid şerif Cürçani de kendilerinden önceki görüşleri sıralayarak yapışkanlık değil, şekil alma kolaylığının yaşlık ve kurulukta belirleyici olduğı fikrini benimsemişlerdir. Yaş olanın yapışkanlığının kolaylığından ötürü kuruluğun da yaşlığın mukabili olması dolayısıyla kuruluk, cismin parçalarının kolay ayrışması ve birleşmesinin zor olmasıdır. Yaşlık ve kuruluk hakkında söylenebilecek bir diğey şey ise insan bedeninin yaş ve ıslak olmasıdır. Bu sebeple cisimlerin bazısını yapışmak suretiyle kabul etmesi mümkün olmaktadır. Aynı zamanda yaş ve kuru cisimleri algılaması da kendisinde var olagelen belli bir nemlilik-yaşlık sayesinde.

¹⁸¹ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fi ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 380-381; Seyyid şerif Cürçani, *şerhu'l-Mevakıf* 2, 212.

¹⁸² Seyyid şerif Cürçani, *şerhu'l-Mevakıf* 2, 212.

¹⁸³ Seyyid şerif Cürçani, *şerhu'l-Mevakıf* 2, 214.

¹⁸⁴ Seyyid şerif Cürçani, *şerhu'l-Mevakıf* 2, 226.

¹⁸⁵ Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fi ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 382.

Buraya kadar klasik dönemde dokunulur niteliklere dair görüşler açıklanmıştır. Klasik dönem filozoflarının dokunulur niteliklerin özelliklerine dair görüşlerini oluştururken doğada buldukları cisimlerle birtakım deneyler yaptıkları görülmektedir. Tıpkı bal ve suyun yaşlılık derecesi ve yapışkanlığının karşılaştırılması gibi deneyler, klasik dönemden daha çok modern dönemde etkili olmuştur. Nitekim deneysel bilginin öneminin arttığı modern dönemde de dokunulur niteliklere dair farklı görüşlere sahip olan bilim adamları bulunmaktadır. Fizik çalışmalarıyla bilinen Newton, dokunma duyusunun nesnesi üzerine birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Ondan önce Weber dokunma duyusunun nesnesinin basınç olabileceğini iddia etmiştir. Yalnızca basınç, diğer tüm nitelikleri de kapsayacak şekilde dokunma duyusunun özel nesnesi olabilmektedir. Nitekim sıcaklık, soğukluk, ağrı, nem, pürüz ve diğer niteliklerin her biri belli bir basınç sonucunda algılanıyor olabilir. Halbuki Newton başta olmak üzere Aristoteles geleneğinden gelen çoğu düşünür bu görüşe itiraz etmektedir. Çünkü basınç, var olabilmesi için karşıt bir güce daha ihtiyaç duymaktadır.¹⁸⁶ Basınç dokunmanın nesnesi olduğu kabul edildiğinde, vücudun içinden de -basıncın var olabilmesi için- karşıt bir gücün oluşması gerekmektedir. Yani her temas algısı için, hem vücudun içinde hem de vücudun dışında iki karşıt gücün çalışması gerekir. Halbuki Aristoteles ve sonrasındakiler dokunma duyusunun edilgen konumda olduğunu, nesnesinin etkisi altında kaldığını kabul etmişlerdir. Bu sebeple dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu tartışılan ve çoklu cevaplara sahip bir konu olmaya devam etmiştir. Ayrıca sıcaklığın basınçtan tamamen farklı bir şekilde algılandığı, ağrının da basınçtan farklı olduğu kabul edildiğinden dokunmaya dair bütün niteliklerin basınç altında toplanması mümkün değildir.¹⁸⁷

Dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğu sorusu günümüz çalışmalarına yöneltildiğinde felsefe, psikoloji, biyoloji alanlarından farklı düşünürlerle karşılaşılmaktadır. Matthew Fulkerson ve Martin Grunwald bu konuda hem fizyolojik hem de felsefi araştırmalarıyla öne çıkan isimlerdendir. Ayrıca psikoloji alanında da bu konuyla ilgili Clifford Morgan'ın bazı bulgulardan bahsettiği görülmektedir. Bu konuda baştan sonra dokunma duyusuyla ilgili kapsamlı bir eser yazmış olan Matthew Fulkerson, dokunmanın reseptörler sayesinde

¹⁸⁶ Mohan Matten, *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*, (Oxford: Oxford University Press, 2015), 402-403.

¹⁸⁷ Mohan Matten, *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*, 403.

duyumsandığını ve bu reseptörlerin derinin altındaki kaslar, sinirler ve tendomlar arasında bulunduğunu söylemektedir.¹⁸⁸ Aslında reseptörlere dair çalışmalar çok önceden beri devam ediyordu ancak reseptörler ve sinir uçlarına dair ilk araştırma ve keşiflerin 1900’lü yıllarda olduğunu söylemek mümkündür. Joseph Erlanger ve Herbert Spencer temel duyu sinirlerini keşfeden ve bu araştırmalarıyla Nobel ödülü kazanan ilk bilim insanlarındanıdır.¹⁸⁹ 1994’te ise David Julius ve Ardem Patapoutian sıcaklık ve dokunma reseptörlerine dair önemli bir keşfite bulunarak yine Nobel ödülünü kazanan bilim adamlarından olmuşlardır.

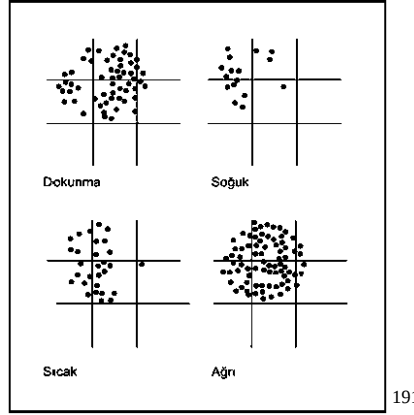
Bu bulgulara göre deri altında farklı reseptörler bulunmaktadır ve bu reseptörler farklı nitelikleri algılamaktadırlar. Ayrıca bu reseptörler konum, hareketlilik ve bedenimizin yüzeyinde gerçekleşenler hakkında da önemli bilgiler sağlamaktadır.¹⁹⁰ Bu bilim insanları aslında basitçe acıyı, sıcaklığı duyumsayan genleri incelemişlerdir. Böylece deri altında konumlanan, sıcaklık ve acının duyumsanması sırasında harekete geçen bazı belirli protein gruplarını fark ettiler. Keşifler ilerledikçe başka ısı reseptörleri ve soğuğu algılayan reseptörler de bulundu. Aynı şekilde basınç yoluyla da dokunmanın duyumsandığı bazı basınç reseptörleri keşfedildi. Bu keşifler sayesinde dokunma duyusunun temelde neyi hangi yolla duyumsadığı biyolojik olarak anlaşılmış olmaktadır.

Clifford Morgan dokunma duyusunun nesnelerini bir deney üzerinden açıklamıştır. Bu duyunun neyi algıladığını ölçmek için deri üzerinde belli noktalara sıcak, soğuk basılar yapılmış ayrıca basınç ve ağrı değerleri ölçülmüştür. Bunun üzerine derinin bazı kısımlarında sıcaklığa dair algı göstergesi farklıyken farklı bazı bölgelerinde de soğukluğa karşı tepki görülmüştür. Aynı şekilde basınç ve ağrıya dair de farklı noktalar farklı derecelerde tepki vermiştir.

¹⁸⁸ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 21.

¹⁸⁹ Patrick Ernfors, Abdel el Manira, Per Svenningsson, “Discoveries of receptors for temperature and touch” <https://www.nobelprize.org/uploads/2021/10/advanced-medicine-2021.pdf>.

¹⁹⁰ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 21.

Martin Grunwald ise dokunmaya dair yaptığı araştırmalarında dokunma nesnelerinin reseptörlerle algılandığını söylemektedir. Çünkü organizmaların sürekli değişen fiziksel ve kimyasal çevre koşullarına cevap veren reseptörlere sahip olması biyolojik bir durumdur. Zaten insan vücudu dışarıdan ve içeriden gelen mesajları almak ve vücut içinde iletmek için binlerce sinir ucu ve reseptör kullanmaktadır. Bu reseptörler bütün organlara yayılmış durumdadır. Deri altında da serbest sinir uçları haricinde temel olarak Merkel reseptörleri, Meissner cisimcikleri, Vater-Pacini cisimcikleri ve Ruffini cisimcikleri bulunmaktadır ve bu reseptörlerin her biri farklı nitelikleri duyumsamakla görevlidirler.

Serbest sinir uçları dış ortama en yakın olacak şekilde konumlanmışlardır. Cildin veya cilt üzerindeki kılların en ufak temasında beyne sinyal gönderilmesini sağlamaktadırlar. Ağrıyı algılayanın yanında, sıcaklığın, kimyasal maddelerin ve çok hafif dokunma uyarılarının kaydedilmesinden sorumludurlar.¹⁹² Aslında kaşıntı gibi ya da zevk içeren sosyal temasların da algılandığı farklı binlerce alıcı bulunmaktadır. Çeşitli alıcılar bu reseptör tipinin duyuşal açıdan çok yönlü olduğunu göstermektedir.¹⁹³

Meissner cisimcikleri ise bir başka önemli reseptör türüdür. Bunlar kıllı ya da kılsız cildin üçüncü tabakasında bulunan karmaşık reseptör yapıları olup hızlı gerçekleşen basınç uyarılarına tepki vermektedirler (saniyede 30 kez). Ama daha hızlı gerçekleşen basınç değişiklikleri için uygun değildirler. Aslında asıl görevleri deri bozukluklarının süresini kaydetmektir. Ancak bozulmuş süresiyle ilgilenirler. Bozulma sabit kalırken çalışmamaktadırlar. Buna örnek olarak

¹⁹¹ Clifford Morgan, *Psikolojiye Giriş*, 237.

¹⁹² Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 94.

¹⁹³ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 95.

ayakkabının içine giren taşı duyumsamak verilebilir. Aniden ayağa batan bu taş tepki verirler.¹⁹⁴

Merkel reseptörleri ise titreşimleri ve uzun süreli basınçları algılamaktadırlar. Sürtünmeyle meydana gelen değişimleri algılayan bu reseptörler küçük yüzey farklılıklarını duyumsamaktadırlar. Bu yönleriyle pürüzlü ve pürüzsüz nesnelerin algılanmasının bu reseptörler sayesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Dokunma duyusuna ait en büyük reseptörler ise Vater-Pacini cisimcikleridir. Bunlar daha çok kas yapılarında bulunmaktadırlar. Bu cisimcikler koruma ve uyarı sensörü olarak görev yapmaktadırlar.

Ruffini cisimcikleri kas gerginliklerinden sorumlu temel reseptörlerdir. Dokunma duyusu diğer duyuların aksine sürekli uyanık olan bir duyudur. Bu sebeple görme, işitme gibi duyulardan gelen verileri saklayarak sonrasında bu duyular çalışmazken onları dokunma duyusunun kullanabileceği şekilde işleyen reseptörlerdir. Bir yandan da bedensel konumu duyumsamaktadırlar. Organların, kasların ve eklemlerin hareketleriyle ilgilenirler.¹⁹⁵

Bu temel reseptörler basıncı algılayan serbest sinir uçları da farklı bölgelerde farklı yoğunluklarda bulunmak suretiyle sıcaklık-soğukluk ve ağrı gibi nitelikleri algılamaktadırlar. Ancak Martin Grunwald bir noktaya daha değinmiştir. Sıcaklığı-soğukluğu algılama kabiliyeti yalnızca somut nesnelerin nitelikleri açısından değil insanlarla olan sosyal ve iletişimsel ilişkiler açısından da incelenebilir. Nasıl ki sıcakkanlı ya da soğuk kalpli ifadeleri bir başka insan için kullanılabilirse bu tarz duyumsamaların da dokunma duyusu reseptörleriyle ilgili olması muhtemeldir.¹⁹⁶

Son olarak Grunwald kitabında yerçekimi ve yerçekimine bağlı omurga hareketlerini, dik durmayı da dokunma reseptörlerine bağlamaktadır. Bebeklikten itibaren gelişen omurga sistemi, gitgide dik durmayı öğrenirken bu dik duruş sayesinde görüş açısı ve uzanılabilen nesneler de değişmektedir. Bu da her yeni durumun dokunma duyusu açısından farklılık oluşturmasını gerektirir. Dik durma görevi bu sebeple denge sistemi ve dokunma duyusu reseptörleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Çünkü kişinin dik durabilmesi için öncelikle mekânsal ve

¹⁹⁴ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 95.

¹⁹⁵ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 101-102.

¹⁹⁶ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 107.

zemine dair temasın algılanması gerekmektedir. Aynı şekilde aşağısı, yukarısı gibi adlandırmalar da dokunma duyusu sayesinde mümkün olmaktadır.¹⁹⁷ Böylece reseptörlerin sınıflandırılmasından dokunma duyusunun nesnelerinin ne olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsan vücudunda bulunan milyonlarca reseptörün her biri farklı bir niteliği farklı boyutlarda algılamaktadır.¹⁹⁸

2.2. Dokunma Duyusu Nasıl Algılar?

Dokunma duyusuyla ilgili bir diğer konu dokunma duyusunun nasıl algıladığıdır. Nesnesinin, organının nerede ve nasıl bulunduğunun çokça tartışıldığı bir duyu olmasından dolayı, dokunma duyusunun nasıl algıladığı da bakış açısına göre farklılık gösterecektir. Bu bölümde dokunmanın nasıl algılandığına dair felsefi görüşler için Aristoteles'in düşüncelerine yer verilecektir. Dokunmanın fizyolojik yapısına da değinmesinden dolayı, fiziksel olarak algılama sürecinden bahsederken de İbn Sinâ'nın görüşlerinden bahsedilecektir. Ayrıca deri ve sinirler arasında modern dönemde keşfedilenler anlatılacaktır.

Aristoteles'e göre duyumsama, duyumsananın etkisi altında kalmak demektir. Bu aslında karşıtın etkisi altında bozulmak anlamına da gelmektedir. Ayrıca bilkuvve olanın yetkin olan tarafından muhafaza edilmesidir ve burada etkilenen taraf bir gücün yetkinliğe benzemesi anlamında etkileyen tarafa benzerdir.¹⁹⁹ Ayrıca duyumsama etkilenmedir çünkü biri bir şeyi düşünmek istediğinde bu onun elindedir. Duyumsamak ise bir duyulurun hazır bulunması şartıyla mümkün olmaktadır. Çünkü bilgi tümellere yöneliktir. Ancak duyum bilfiil halde iken tek tek şeylere yöneliktir.²⁰⁰

Duyumsamanın dışarıdan ve etkilenimsel olması onun bilkuvve bir başka deyişle potansiyel halde durmasından dolayıdır. Hiçbir dış duyu kendi başına bir duyuma sahip değildir. Ancak duyuların nesneleri onları etkilediği takdirde duyumsama mümkün olabilir. Renksiz bir ortamda görmenin mümkün olmaması, koku salan bir nesne olmadıkça koku alma duyusunun çalışmaması gibi. Dokunma duyusu

¹⁹⁷ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 108.

¹⁹⁸ Dokunulur niteliklerle ilgili daha detaylı bilgi için bkzn. Rorty, Amélie Oksenberg ve Nussbaum, Martha C, "The Sense of Touch: Organ and Objects", içinde *Essays on Aristotle's De Anima*, (Oxford: Clarendon Press, 1995).

¹⁹⁹ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 115.

²⁰⁰ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 121.

için de dokunma organının kendi durumundan aşırı uçlarda niteliklere sahip nesnelerin etkisi zorunlu olmaktadır. Kendisinden daha sıcak ya da daha soğuk bir nesneyi algılamak, daha pürüzlü veya daha yumuşak bir cismi algılamak dokunma duyusu için düşünülebilir. Aksi takdirde derinin sıcaklığıyla ortamın sıcaklığı aynı olduğunda duyumsama yani etkilenme olmayacaktır.²⁰¹ Çünkü duyumsama yalnızca etkiye maruz kalmak değil, aynı zamanda başkalaşmak anlamı da taşır. Duyumsayan taraf bilmeye, duyumsanan ise yetkin olduğu bir halde duyumsamanın gerçekleşmesi için benzer olmadıkları sırada etkiye maruz kalmanın gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak bir kez etkiye maruz kaldı mı artık duyumsanana benzer hale gelmiştir.²⁰²

Aristoteles daha önce de geçtiği üzere, dokunma duyusunun organını araştırırken dokunmanın nasıl gerçekleştiğine dair bir deneyden bahsetmektedir. Ona göre dokunma duyusu temasla aynı anda gerçekleşmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Çünkü biri bir kılıfla etini sıkı sıkı sarsaydı, benzer şekilde, dokunulduğunda bu kılıf duyumu iletirdi. O halde dokunma duyusu çevresini saran bir başka yapıya rağmen algılayabilmektedir. Zaten aslında duyumsamasını sağlayan bir etmen de bedeni büsbütün saran hava katmanı gibi durmasıdır.²⁰³ Tıpkı havanın bedeni sarması gibi Aristoteles'e göre aslında bütün duyular bir orta yoluyla duyumsamaktadırlar. Ancak diğer duyularda, mesafenin olmasından dolayı orta fark edilmezken dokunma temas yoluyla duyumsandığından ortayı fark ediyoruz.²⁰⁴

Ortanın-aracının varlığı özellikle dokunma duyusunda Aristoteles için daha önemlidir. Çünkü o, dokunmanın organı zannedilen derinin aslında bu duyunun ortamı ve aracı olduğunu düşünmektedir.²⁰⁵ Halbuki diğer duyularda organ, ortam ve aracı daha net bir şekilde ayrılmıştır. Bu sebeple derinin yani aracının da mizacı ve unsurlardan hangisinden oluştuğu önem arz etmektedir. Çünkü aracının nötr olması, sıcak veya soğuk olmaması, sıcak veya soğuğu duyumsayabilmesi için zorunludur. Aksi halde duyumsaması mümkün olmayacak ya da yanlış bir

²⁰¹ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 157.

²⁰² Aristoteles, *Ruh üzerine*, 121.

²⁰³ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 151.

²⁰⁴ Aristoteles, *Ruh üzerine*, 155.

²⁰⁵ Thomas J. Slakey, "Aristotle on Sense Perception", 471-473.

algılama gerçekleşecektir.²⁰⁶ Yani dokunmanın nasıl duyumsadığı bizzat organının kimyası ile ilgilidir. Oysa diğer organlar için bu söz konusu değildir.

Aslında görme duyusu için de çok parlak ya da çok karanlık bir yerde bu duyunun çalışması için nötr ortamın oluşmadığını söylemek mümkündür. Ancak burada itidal aranan duyunun bizzat kendisinin var olduğu ortam değil nesneleridir. Ama dokunma duyusunda ortamın organı da içermesinden ve duyumsamanın temas ile olmasından dolayı organın durumu da duyumsamanın keyfiyetini etkilemektedir. Üstelik dokunma duyusu organını da başkalaştıran ve dönüştüren bir duydur. Yani sıcaklık duyumsandığında dokunma organı da sıcak olmuştur.²⁰⁷ Peki bu başkalaşım diğer nitelikleri duyumsarken de gerçekleşmekte midir? Pürüzlülük, sertlik, esneklik gibi nitelikler de dokunma duyusunun ortamına ya da organına sirayet etmekte midir?

Aristoteles'in dokunma duyusunun nasıl çalıştığına dair anlattığı temel ifadelerden sonra dokunma duyusunun yapısının fiziki haliyle de ele alındığını görmek mümkündür. Aynı şekilde İbn Sinâ da dokunmanın nasıl gerçekleştiğine dair öncelikle nesnesiyle arasındaki ilişkiden bahsetmektedir.

İbn Sinâ'ya göre “duyulur olanı duyumsamanın, duyulurdan kaynaklanan etkilenme olmaksızın gerçekleşmesi, bizzat duyulurun şartlarından biri değildir.” Çünkü duyumsayan bir canlı olmaksızın ateş ısıtıyor ya da buz soğutuyor denilemez. Yani duyulurda olan nitelik duyumsanan şey değildir. Bilakis duyurun kendisinde yani dokunma duyusunda meydana gelen duyulurun varlığı algılanır. Dokunma duyusu olmaksızın ateşin sıcak olup olmadığı, bir nesnenin kuruluğu, ıslaklığı, pürüzlülüğü bilinemez. Bu sebeple İbn Sinâ, duyulur niteliklerin duyulurun bizzat kendisinde bulunduğu görüşünü reddeder. Duyulur niteliklerin bazılarının bizzat algılanıyor olması ise duyuda o duyulurlardan bir benzer niteliğin bulunması sebebiyledir. Duyulurda benzer bir nitelik bulunmadığında ise bilaraz duyumsama gerçekleşir. Bu yüzden ikincil duyulurların, bizzat duyulurlar aracılığıyla duyumsandığını söylemek doğru değildir.²⁰⁸

Aristoteles dokunmanın bir etkilenme olduğunu söylerken sanki bütün işi dokunmanın nesnesi yapıyor gibi anlatmaktadır. Halbuki İbn Sinâ dokunma

²⁰⁶ Thomas J. Slakey, “Aristotle on Sense Perception”, 473.

²⁰⁷ Thomas J. Slakey, “Aristotle on Sense Perception”, 473.

²⁰⁸ İbn Sinâ, *Kitabu'ş-Şifa: Neḥs*, 150.

nesnesinin etkilemesi olmaksızın duyumsama olmayacağını ancak dokunma nesnesinin de yalnızca dokunma duyusunu etkileyebildiğini açıklamaktadır. Yani dokunma duyusunun da işlevi göz ardı edilmemelidir. Çünkü dokunma duyusu çalışmadığında ateşin yakıcılığından, bir zeminin sertliğinden ya da yumuşaklığından söz edilemez.

Ayrıca yine İbn Sinâ dokunmanın duyumsanması sırasında yalnızca etkilenmenin değil başkalaşımın da var olduğu fikrini devam ettirmiştir. Çünkü soğukun ya da sıcaklığın algılanmasında mizacın da soğuk ve sıcaktan farklı olması ve ona dönüşmesi söz konusudur.²⁰⁹ İbn Sinâ dokunmanın nasıl duyumsandığını ve hangi zamanda gerçekleştiğini şöyle anlatmaktadır:

Dokunma duyusu bedenin durumuna zıt her durumu, o zıddı dönüşme ve intikal anında duyumsar, meydana gelmesi ve karar kılması anında duyumsamaz. Çünkü duyum bir tür etkilenmedir ya da bir tür etkilenmeye bitişen bir şeydir. Etkilenme ancak bir şeyin yok olması ve meydana gelmesi anında olur, karar kılmış şeyde ise etkilenme yoktur. Hem uygun mizaçlarda hem kötü mizaçlarda bu böyledir. Kötü mizaçlar, karar kıldığında ve bu kötü mizaç oluşuncaya kadar asli mizaçları iptal ettiğinde, o kötü mizaçlar sanki asli mizaçlarmış gibi olur ve [dokunma duyusu] onu duyumsamaz. Bu yüzden humma ateşinden daha güçlü olsa da dokunma duyusu, veremin ateşini duyumsamaz. Fakat asli mizaç henüz mevcut ise bu [aslî mizaca] gelip arız olan da ona zıt olursa [dokunma duyusu] onu duyumsar. Bu [aslî mizacın devamı şartıyla olan bu tür], muhtelif mizacın kötülüğü diye, [aslî mizacı iptal edip yeni bir mizaç olarak] bu karar kılmış olan ise müttetik mizacın kötülüğü diye isimlendirilir. O hâlde acı ve acıdan kurtuluş da dokunulur duyulurlardandır.²¹⁰

Dokunmanın temelde basıncı, acıyı, sıcaklığı ve soğukluğu duyumsadığını ve sair bütün nesnelerini belli bir temas sonucunda algıladığını söyleyebiliriz. Buna göre İbn Sinâ, dokunmanın duyumsanması sırasında var olan etkilenmenin, temas sırasındaki basınç gibi, tam da o sırada duyumsandığını ve sonrasında ortadan kaybolduğunu anlatmaktadır. Hem etkilenmenin olduğu an hem de ortadan kaybolduğu an dokunmanın duyumsandığı sıralardır. Ancak etkilenmenin süre

²⁰⁹ İbn Sinâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 150.

²¹⁰ İbn Sinâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 152.

geldiği zaman dilimi için bu söylenemez. Bu sebeple hem temasın, basıncın yahut etkilenenin ortadan kalktığı an dokunmanın duyumsandığı bir andır hem de duyumsanan şiddetin daha azının algılanmaması da dokunmanın duyusunun nasıl algıladığını açıklayan bir örnektir.

Tıp alanında da çalışmaları olan İbn Sinâ dokunma duyusunun nasıl çalıştığını biyolojik unsurlarla da açıklamıştır.²¹¹ Aristoteles dokunma duyusunun organından bahsederken bu organın deri olup olamayacağını tartışmıştır. Ancak İbn Sinâ sinirleri ve lifleri de dahil etmiştir. Dokunma duyusunun organı ya da aracının et ya da sinir olup olmadığı tartışılan bir konu olmakla birlikte, temas ile algılayanın sinirler ve et olduğu açıktır. Ama aslında et temas eden yapıdır ve sinirler ileten görevindedirler. Ayrıca sinirler ve et duyumsadığı şeye de dönüşmektedir.²¹²

“Sinir hakikatte dokunma duyusunu kendi dışındaki bir organa yani ete iletendir. Eğer duyumsayıcı sadece sinirin kendisi olsaydı insan derisindeki ve etindeki duyumsayıcı lif gibi yayılmış olurdu ve onun duyusu da bütün parçaları değil, aksine kendisindeki lifsel parçalar olurdu. Bilakis dokunma duyusuna ait sinir hem iletici hem alıcıdır.”²¹³

Ancak sinirler yalnızca duyuyu iletme anlamında alıcı ve verici olabilirler. Dokunmanın asıl alıcısı İbn Sinâ’ya göre ruhtur. Eten dokunmayı algılıyor olması ise doğasında var olan bir durumdur. Eğer dokunmayı başka bir organ aracılığıyla algılayacaksa da sinirler ileticidirler.²¹⁴ Son olarak İbn Sinâ dokunma duyusunun ve alıcılarının yalnızca bedenin bir bölgesinde değil bütününe yayılmış bir şekilde bulunduğunu söylemektedir.

İbn Sinâ, derinin işlevini göz ardı etmemiş olsa da modern çalışmalara bakıldığında dokunma duyusunun deriyle ilişkilendirilmesinin daha da zorlaştığı görülmektedir. Her ne kadar dokunma duyusunun bedenin tümüne yayılmış olmasından ötürü bedenin tümünü kaplayan deri ile ilgili olduğu düşünülse de

²¹¹ Bknz. Sedat Baran, “İbn Sinâ’da İdrak Mertebeleri Ve İkinci Felsefî Ma’kûller”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6, 1 (2020): 291-312.

²¹² İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Nefs*, 154.

²¹³ İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Nefs*, 154.

²¹⁴ İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Nefs*, 154.

aslında derisi olmayan bazı canlılarda da dokunma duyusunun varlığı tespit edilmiştir.²¹⁵

Bu sebeple, modern dönemde dokunma duyusunun deri yerine deri altından başlayarak bütün vücudu dolaşan sinirler ve reseptörlerle algıladığı, ayrıca dokunulan nesne ile dokunma organı arasında bir ortamı olduğu düşünülmektedir. Bu ortam birden fazla sinire ve reseptöre ev sahipliği yapmaktadır. Bu reseptörlerin sayısı bilinmemektedir. Ayrıca bu reseptörlerin her biri bir niteliğe daha baskındır ancak, aynı reseptörlerin birden fazla niteliği algıladığını söylemek de mümkündür. Yani dokunma duyusu reseptörlerinde homojen olmayan bir algılayış söz konusudur.²¹⁶

Bununla birlikte reseptörler yalnızca derinin altında bulunmayıp organlara, kaslara ve dokulara da yayılmıştır. Tüm bu biyolojik kısımlar içinde de heterojen bir algılayışa sahiptir. Ancak bu fikir bazı düşünürler için birden fazla duyu olduğuna dair bir çıkarıma sebep olmuştur.²¹⁷ Halbuki dokunma duyusunun reseptörler aracılığıyla algıladığı kabul edilirken bu reseptörlerin bütün vücut içerisinde birbiriyle organize olmuş halde çalıştığını görmek gerekmektedir. Çünkü reseptörlerin her biri birden fazla niteliği algılamakla beraber birbirlerini destekleyecek ve algılamayı daha sağlamlaştıracak şekilde çalışmaktadır. Bu sebeple basıncın, sıcaklığın, ağrının farklı reseptörler ve sinirler tarafından algılanmasından yola çıkılarak her bir algılayıcıyı bağımsız düşünmek doğru olmamaktadır.²¹⁸

Reseptörler dokunulan nesneyi algıladıktan sonra sinirler ve diğer alıcılar vasıtasıyla duyumsananı birincil somatosensöriyel kortekse ulaştırır. Burada duyumsananlar organize edilir ve ilgili özellikler içerisine yerleştirilir. Sonrasında da alınan sinyaller tekrar parçalanarak algılanması gerektiği gibi kodlanır.²¹⁹

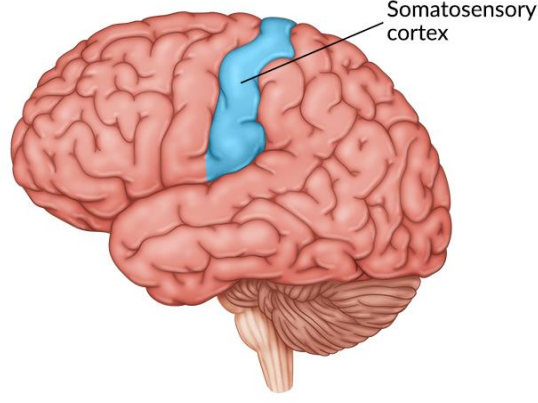
²¹⁵ Mohan Matten, *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*, 399.

²¹⁶ Mohan Matten, *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*, 399.

²¹⁷ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 31.

²¹⁸ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 32.

²¹⁹ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 155.

220

Bu karışık duyum süreçlerinin sonuçları kararlı dokunma deneyimleri üretmektedir. Gönderilen sinyaller doğaları gereği bir benzerlik sıralaması oluşturur ve belli benzerlikteki deneyimler arasında bağlar çizerler. Böylece daha yoğun niteliklerin algılanması sağlanır.²²¹ Böylece deri altındaki ve organlardaki sinirlerden beyindeki duyularla ilgili bölüme ulaşana dek dokunma duyusunun duyumsamayı nasıl ilettiği biyolojik süreci açısından çizilmiştir.

Ancak bazı psikolojik deneyler sonucunda bu iletimin tek yönlü değil çift yönlü olduğu da ortaya çıkmıştır. Yani yalnızca sinirler ve reseptörlerden beyne değil beyinden de sinirlere ve organlara ulaşan duyular bulunmaktadır. Bunun en güzel örneğini ise ağrı reseptörleri vermektedir. Herhangi bir dokunma olmaksızın ağrı reseptörlerinde meydana gelen bir bozulma veya değişim bedenin herhangi bir yerinde ağrı oluşturacak bir dokunma varmış gibi duyumsanmasına sebep olabilmektedir.²²²

Dokunmanın duyumsanması sırasında gerçekleşen reseptör dürtülerinin sabit akışı aslında bilinçli dokunmaların haricinde sürekli atan nabzın vücut içinde hissedilmesine kadar geniş bir algılama sağlamaktadır. Ayrıca bu sabit akış nedeniyle dokunma duyusuna dair çoğu işlem bilinçli farkındalığın dışında gerçekleşmektedir.²²³

Sinirlerin duyumu beyne ulaştırması sırasında bir merkez de omuriliklidir. Aslında omuriliğin kendisi sinirleriyle birlikte beynin bir parçasıdır. Sinirlerle ulaştırılan

²²⁰ Mariah Cairer PT, DPT — written in Flint Rehab. Last updated on November 7, 2022; Hannes Saal ve Sliman Bensmaia, “Touch is a team effort: Interplay of submodalities in cutaneous sensibility”, *Trends in Neurosciences* 37, (2014), 4.

²²¹ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch* 156.

²²² Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 113.

²²³ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 115.

duyum ilk olarak omuriliğe aktarılır. Buraya ulaşan duyumlar omuriliğin sağ tarafından sol tarafına aktararak beyinde doğru kısımlara iletilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple omurilik sinirlerin iletiminde düzenleyici olarak görev almaktadır.²²⁴

Dokunma duyusunun organının ve nesnesinin kesin bir şekilde özelleştirilemediği gibi beyne ulaştığı yerlerde de anatomik sınırlarını belirlemek mümkün değildir. Diğer duyuların belli bölgelerinin bilinmesinin aksine dokunma duyusu için aktif olan bölgeler beynin farklı yerlerinde dağılmıştır. Hatta dokunma uyaranları işlenirken beynin neredeyse tamamı çalışmaktadır. Hakikatinde dokunma uyaranlarının çalışması beynin merkezi işlevlerinden bir tanesidir. İnsanlar aktif düşündükleri kısa anlar içerisinde en fazla beyinlerinin yüzde onluk kısmını uyandırabilirken doğal süreç içerisinde dokunma duyusu için beynin yüzde yüzü çalışmak üzere her an hazır durumdadır. Yine bu sebeple bu sistem içerisindeki en ufak bir aksama ve rahatsızlık canlının hayatını riske atabilmektedir.²²⁵

Dokunma duyusunun duyumsadığı nitelikler ve bu nitelikleri nasıl duyumsadığı klasik dönemdeki felsefi yansımaları ve modern dönemin bilimsel açıklamalarıyla bu bölümde anlatılmıştır. Dokunmanın algıladığı sıcaklık-soğukluk, ağrı ve basınç ve diğer bütün temasa dair yüzeysel niteliklerin özellikleri de farklı ekol ve alanlardan düşünürlerin görüşleriyle açıklanmıştır. Sonrasında da bu nitelikleri algılamaya yarayan bedensel kısımlar ve deri ile olan irtibatları, dokunma duyusunun fizyolojik yapısıyla dokunulur niteliklerin nasıl algılandığına dair deneylere ve bulgulara yer verilmiştir.

²²⁴ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 117.

²²⁵ Martin Grunwald, *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 119-120.

3. BÖLÜM: DOKUNMA DUYUSUNUN DİĞER DUYULARLA İLİŞKİSİ

3.1. Dokunma Duyusunun Duyular Arasındaki Konumu

Bu bölümde dokunma duyusunun diğer duyulardan farkları ve diğer duyularla ilişkisi incelenecektir. Dokunma duyusunun diğer duyular arasındaki önemi, dokunma duyusunun organı ve diğer duyuların organlarından farkı, dokunmanın nesnesinin diğer duyuların nesnesinden farkı ve dokunma duyusu ile diğer duyular arasındaki algılama farklılıkları anlatılacaktır. Ayrıca dokunma duyusunun diğer duyulardan hangisine benzediği, hangisinin duyumsamasının dokunmayla birbirini tamamladığı, hangi duyuyla dokunma duyusunun yakın çalıştığı da açıklanacaktır. Aristoteles'in açıklamalarından yararlanılarak konuya başlanacak, Philoponus ve Alexander Aphrodisias'ın şerhleriyle desteklenecektir. Ardından İbn Sinâ'nın Aristoteles'ten etkilenerek oluşturduğu düşüncelerine yer verilecektir. Üstelik bu bölümde klasik dönem filozofları ve kelamcılarının düşünceleri arasında karşılaştırmalar yapılacaktır. Dokunma duyusunun diğer duyulardan daha fazla vurgulanması Aristoteles geleneğinin sürdürdüğü bir tutum olmakla birlikte Batı felsefesinde daha çok görme duyusunun önemsendiği söylenmişti. Bu bölümde görme başta olmak üzere diğer duyularla dokunma duyusunun karşılaştırması yapılırken Aristoteles ve sonrasında İbn Sinâ'dan etkilenen isimlerle birlikte dokunma duyusuna dair hangi yönlerin dikkat çektiği gösterilecektir. Batı felsefesinde çoğunlukla görme duyusunun önemsenmesi, dokunma duyusunun bedensel yapısından ötürü geri planda kalması uzun yıllar dokunma duyusuna dair çalışmaların seyrek olmasına²²⁶ sebep olsa da, modern dönemde temel bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu bölümde de dokunma duyusuna yoğunlaşmış Brian O'Shaughnessy, Matthew Fulkerson ve Martin Grunwald'ın düşünceleri ön planda işlenecektir.

Dokunma duyusunun diğer duyular arasındaki önemi düşünüldüğünde dokunma olmaksızın canlının var olamamasından dolayı bu duyunun birinci sırada yer aldığı söylenebilir. Nitekim Aristoteles için de ruhun duyumsayan kısmı onun beslenen kısmıdır. Beslenen kısım olmaksızın duyumsayan kısmın varlığı söz

²²⁶ 17. Yüzyılda skolastik düşünceyi devam ettiren Francisco Suárez, John Poinot (St. Thomas) gibi teolog filozoflar dokunma duyusuna dair çalışmaları olan isimlerdendir. Onların düşünceleri daha çok İncil'de "Tanrı'nın İsa'ya ve İsa'nın onlara dokunması" ve bu dokunmanın niteliğini tartışmak üzere şekillenmektedir.

konusu olmaz. Bitkilerde beslenen kısmın duyumsayan kısımdan ayrı olmasına karşılık, hayvanlarda böyle bir ayrılık bulunmamaktadır. Dokunma duyusu da mizacın bir gerekliliği olarak beslenen kısımla bir arada var olmaktadır. Zaten dokunma duyusu olmaksızın diğer duyuların varlığından bahsedilemez. Halbuki görme, işitme, koklama ve tat alma duyuları olmadan da dokunma duyusunun var olması mümkündür.²²⁷ Bu sebeple dokunma duyusu var olmanın şartlarından biri olması sebebiyle en önemli duyu olarak kabul edilebilir.

Aristoteles dokunma duyusunun canlılar için zorunlu bir duyu olduğunu söylemiş, hatta bu şekilde dokunma duyusunun en önemli duyu olduğunu da ifade etmiştir. Ancak *Ruh Üzerine*'de duyulardan bahsederken ilk görme duyusundan başlayıp dokunma duyusunu en son anlatmaktadır. Philoponus bunun için Aristoteles'in tabir yerindeyse açıklaması en zor olanı en sona bıraktığını söylemektedir. Çünkü diğer duyuların nesnesi de organı da bir tanedir. Fakat dokunma duyusunun ne olduğu, nasıl algıladığı ve neyi ne ile algıladığı daha belirsiz ve daha tartışmalıdır. Dokunma duyusunun, diğer duyulara nazaran aldığı zıtlıklar daha fazladır. Görme için yalnızca renklerden bahsedebilirken dokunma duyusu için sıcaklık-soğukluk, ıslaklık-kuruluk, pürüzlülük-pürüzsüzlük sertlik-yumuşaklık gibi birden fazla zıtlık incelenmektedir. Aristoteles bu sebeple dokunma duyusunu en son anlatmayı tercih etmiştir.²²⁸ Philoponus dokunma duyusuyla ilgili problemlerin diğer duyulardan daha fazla olduğunu söylemiştir. Hatta diğer duyulara benzetilerek bu sorunların azaltılması amaçlansa da, mesela diğer duyuların da nesneleri arasındaki değerler düşünülerek onların da birden fazla zıtlığının olduğu söylene de, bu fikirler dokunma duyusu hakkındaki tartışmaları azaltmamıştır.

Aristoteles ve şarihleri dokunma duyusunun önemini vurgulamakla birlikte bu duyuya en son değinmiş olsa da İbn Sinâ'nın eserlerinde dokunma duyusu ilk sıradadır. İbn Sinâ da Aristoteles'in dokunma duyusunu önem bakımından önem alması gibi dokunma duyusuna varlığın gerekli sebebi olmasından dolayı önem atfetmiştir. Ona göre canlının kendisiyle canlı olduğu duyuların ilki dokunmadır.²²⁹ Nitekim canlının ilk terkibi de dokunulur niteliklerden oluşmaktadır. Bu yüzden bozulması da bu terkinin bozulmasıyla yani dokunulur

²²⁷ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 101-103.

²²⁸ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 76.

²²⁹ İbn Sinâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 146.

nitelikler üzerinden olacaktır.²³⁰ Ayrıca duyular, İbn Sinâ için bedenın gözcüsü konumundadır. “Bu durumda birinci gözcünün kendisiyle bozukluğun gerçekleşip sağlamlığın muhafaza edildiğı şeye delalet eden şey olması ve kıvamdan hariç bir fayda ya da bozukluktan hariç bir zarar olarak birbirleriyle ilişkili şeylere delalet eden gözcülerden daha önce olması gerekir.”²³¹ Hatta diğer duyuların yokluğunda canlılık devam edebilirken dokunma duyusunun yokluğunda canlılık devam edemediğinden bu duyu duyuların ilki olmaktadır.

Aristoteles’in dokunma duyusu için ayırdığı konuma yöneltilen eleştirilerin aksine İbn Sinâ duyuların sıralamasını değıştirmiş, ilk önce dokunma duyusunu açıklamıştır. Sonrasında İbn Sinâ’dan etkilenen isimler de dokunma duyusunu diğer duyuların önüne geçirip ilk sırada anlatmışlardır. Hatta filozofların haricinde kelimcilerden da dokunma duyusunu ilk sırada inceleyenler vardır. Mesela Fahreddin Razi dış idrakleri anlatırken dokunma duyusuyla başlamıştır. Çünkü onun için canlı dört temel unsurdan oluşmuştur. Bu sebeple canlının salahiyyeti de bozulması da bu unsurların oranlarıyla ilgilidir. Bu unsurların sahip oldukları nitelikleri ilk algılayan duyu da dokunma duyusu olmasından dolayı canlının var olabilmesi için birinci öneme sahiptir. Çünkü dokunma yoluyla bedene gelebilecek zararlar ve faydalar da duyumsanır ve bu duyum sayesinde bedenın mizacı korunmuş olur. Dolayısıyla her bedenın varlığını devam ettirebilmesi için dokunma duyusuna ihtiyacı vardır ve dokunma duyuların ilkidir.²³²

Buna karşılık yine Aristoteles-İbn Sinâ geleneğinden gelen İbn Rüşd, Aristoteles’in sıralamasını kullanmış ve dokunmayı dış duyuların en sonuncusu olarak ele almıştır. Halbuki İbn Rüşd de dokunma duyusunun canlılığın ilk gerekçesi olduğunu söylemiştir.²³³ Tıpkı Aristoteles’in ifadeleri gibi ona göre hayvanların hiçbirı dokunma duyusundan yoksun değıldir. Üstelik canlıların kendisinden bileşik olduğu sıcak-soğuk ve kuru-yaş nitelikleri besinlerin de bu niteliklerden olmasını zorunlu kılmıştır. Besinleri de idrak edecek güç ilk olarak dokunma duyusudur. Çünkü dokunma duyusu kuru-yaş ve sıcak-soğuk nitelikleri algılamak için var edilmiştir.²³⁴ İbn Rüşd dokunma duyusunun tat alma duyusuyla

²³⁰ İbn Sinâ, *Kitabu’s-Şifa: Nefs*, 146.

²³¹ İbn Sinâ, *Kitabu’s-Şifa: Nefs*, 146.

²³² Fahreddin er-Razi, *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fi ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabîiyyât*, 291.

²³³ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 45.

²³⁴ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 48.

yakın ilişkisine de burada değinmiş ve dokunma duyusunu sonra açıklayacağını söyleyerek diğer duyulara öncelik vermiştir.

Klasik dönemde dokunmanın birinci sırada yer almasının yanı sıra Batı felsefesinde daha çok görme duyusuna ilgi gösterilmiştir. Bu durum Platoncu görüşlerin etkisiyle bedensel olguların aşağıda kabul edilip aklın ve düşüncenin üstün görülmesiyle ilgilidir. Nitekim Platon için göz egemendir ve dokunsal beden bir yük hayvanı gibidir. Bilgiye yakın olmak ve “seyirci” olmak için vücutla ilişki sınırlı tutulmalıdır. Bu fikirlerin ardından giden filozoflar için dokunma duyusu bu sebeple göz ardı edilmiştir.²³⁵ Ancak dokunma duyusunun 20. yüzyılda varoluşçu felsefeyle yeniden önemsenmeye başladığı söylenebilir.²³⁶ Bu dönemde dokunmanın diğer duyular gibi biyolojik temelli incelendiğini görmek mümkündür.²³⁷

Dokunma duyusu, ilk gelişen duyu olması, bedenin tümünü kaplayan bir duyu olması ve birçok organla etkileşim halinde olup bedensel farkındalığı sağlayan temel duyulardan biri olması ve varlığı keşfetmeye yaraması gibi sebepler açısından çokça merak edilen ve üzerine felsefi tartışmaların sürdürüldüğü bir konudur.²³⁸ Klasik dönemle benzer şekilde çağdaş felsefede de dokunma duyusunun önemi, dokunma mekanizması olmaksızın yaşama devam etmenin mümkün olmadığı üzerinden belirlenmektedir. Çünkü dokunma duyusunun olağanüstü başarılarından biri, canlının fiziksel varlığı konusunda farkındalık oluşturmaktır. Gözler kapalıyken, gün içinde, yürürken, uyurken ve uyanırken canlı kendi varlığını bizzat düşünmez ancak onu duyumsar. Diğer bütün duyular kesinlik için sadece vazgeçilebilir katkılar sağlarken dokunma duyusu arka planda bedeni ve ruhu bir arada tutar. Bu temel biyoloji yasası tek hücrelilerden insanlara kadar dokunma duyusuna sahip tüm canlılar için geçerli bir durumdur. Bu sebeple dokunma duyusu dönem dönem yeteri ilgiyi göremese de biyolojik olarak en büyük ve en etkili duysal sistemimizdir.²³⁹

²³⁵ Richard Kearney, *Touch: Recovering Our Most Vital Sense*, 33-34.

²³⁶ Varoluşçu felsefe ve Edmund Husserl ile başlayan fenomenoloji akımlarını benimseyen filozoflar tarafından dokunma duyusunun tekrar önemsendiği görülmektedir. Ancak bu tezin kapsamına fenomenoloji dahil değildir. Bu sebeple Husserl ve onun felsefesinde dokunma duyusu, başka bir araştırmaya bırakılmıştır.

²³⁷ Matthew Fulkerson, "Touch".

²³⁸ Matthew Fulkerson, "Touch".

²³⁹ Martin Grunwald, *Homo Hapticus: Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 12.

Dokunma duyusunu anlatırken neden ilk sırada olması gerektiğine dair açıklamalar yaparak makalesine başlayan O'Shaughnessy, diğer duyuların dokunmaya göre önem sırasında sonradan geldiğini söylemektedir. Hatta çokça araştırılan, en parlak ve en önemli duyu olarak görülen görme duyusu bile birinci sırada yer almamalıdır. Çünkü dokunma; en çok kullanılan, en çok bilgi sağlayan, uzamsal algılamayı mümkün kılan, detaylı ve anında duyumsayan duyudur. Tüm bu algılama kapasitesinin yanında dokunma duyusu canlılık için gerekli bir duyudur ve fiziksel aktiviteyi sağlamaktadır. Ayrıca diğer duyular bir canlının varlığına fayda sağlarken dokunma duyusu doğrudan canlılık sağlayan duyudur. Dolayısıyla dokunma duyusu birinci ve seçkin konumda bulunmalıdır.²⁴⁰

Peki, dokunma duyusu ilk sıraya yerleştirildiğinde diğer duyularla ilişkisi nasıl olmaktadır? Bu bağlamda dokunma duyusu ve görme duyusunun farkı ve ilişkisi nedir? Ya da tat alma duyusunun dokunma duyusuna dahil edildiği pasajlarda tat almanın dokunmayla ortak özellikleri ve farkları nedir? İşitme duyusuyla dokunma duyusu arasında benzer bir duyumsama şeklinden söz edilebilir mi?

3.1.1. Dokunma ve Görme Duyusu Arasındaki İlişki ile Duyularda Mesafe Meselesi

Dokunma duyusunun canlının varlığı açısından ilk sırada ele alınmasının yanı sıra, bu konuda en çok görme duyusuyla karşılaştırılmıştır. Hatta dokunma duyusunun en önemli duyu olduğunu söyleyen Aristoteles ve İbn Rüşd duyuları anlatmaya görme duyusundan başlamışlardır. Ancak onların bu tercihinin önem sırasına göre değil anlatım kolaylığına göre olduğu belirtilmiştir. Yine de görme duyusu yalnızca kolay açıklanabildiği için ilk sırada yer alıyor olsaydı o halde daha da kısa açıklanan işitme ya da koku alma duyusu da ilk sıraya alınabilirdi. Bu başlıkta dokunmanın görmeyle ilişkisine değinilecek, iki duyuyu birbirinden ayıran temel özellik, mesafeyle duyumsamanın etkisi tartışılacaktır.

Diğer duyular yerine görme duyusunu özel kılan durum daha çok bu duyunun, canlının yaşamındaki fonksiyonuyla ilgili olabilir. Nitekim doğada var olan her şey ya renklidir ya da renksizdir. Doğanın kendisi de ya aydınlıktır ya da

²⁴⁰ B. O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 37.

karanlıktır.²⁴¹ Bu özellikler ise görme duyusunun çalışması için gereklidir. Zaten görme duyusunun nesnesi renktir. Cisimlerin de her birinin belli bir rengi vardır. Üstelik görme duyusunun işleyebilmesi için ışığın da var olması gerekmektedir.²⁴² Çünkü ışıktaki görülen şey bizzat renktir. Görme duyusunun ışık sayesinde renkleri duyumsamasından dolayı canlının çevresindeki cisimlerin her birinin ilkin görme duyusuyla algılandığı düşünülmüştür. Ayrıca görme, duyular arasında algısı en keskin olandır.²⁴³

Renk olmak ise bilfiil haldeki saydamı hareket ettirici olmak demektir. Yani ışık sayesinde kendindeki rengi yansıtmaktır.²⁴⁴ Bunun bir göstergesi de renkli bir şey gözün üstüne konulduğunda o şeyin görülmemesidir. Çünkü renk, duyu organıyla duyu nesnesi arasındaki ortamdan, yani havadan faydalanarak algılanabilmektedir. Eğer nesnesiyle organı arasındaki ortam boş olsaydı, her ne kadar bazı filozoflara göre²⁴⁵ daha net bir duyum sağlansa da Aristoteles görme duyusunun hiçbir şeyi duyumsamayacağını söylemektedir.²⁴⁶ Halbuki dokunma duyusu için aynı şey geçerli değildir. Dokunma için belli bir ortamın varlığının tartışılmasının haricinde dokunma duyusu, görme duyusunun aksine organının üzerine konulan bir nesneyi algılayabilmektedir. Buna rağmen Aristoteles dokunma ve tatma duyuları için de aynı durumun geçerli olduğunu savunmuştur.²⁴⁷ Yani yine nesnenin organın üstüne yerleştirilmesi durumunda dokunma duyusunun da algılayamayacağını ifade etmektedir.

Dolayısıyla Aristoteles'in sorduğu soru şudur: Her şey benzer şekilde mi duyumsanıyor? Yoksa günümüzde tat alma ve dokunma temaslı, diğer duyular dışarıdan mı gerçekleşiyor?²⁴⁸ Yani diğer duyuların mesafe ve belli bir ortam içinde duyumsamasıyla dokunma duyusunun temasla duyumsaması birbirinden ayrılan durumlar mıdır? Aristoteles'e göre böyle değildir. Her duyumsanan belli bir aracı sayesinde duyumsanmaktadır. Tek fark renk, ses ve kokunun uzaktan, tat ve sıcaklık-soğukluk, sertlik-yumuşalığın ise yakından duyumsanmasıdır. Bu sebeple aracıyı fark etmek mümkün olmaktadır. Ancak her halükarda her şey belli

²⁴¹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 127.

²⁴² Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 124-125.

²⁴³ D. M. Armstrong, *Bodily Sensations*, 13.

²⁴⁴ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 127.

²⁴⁵ Demokritos, böyle bir durumda gökteki karıncanın bile net görülebileceğini söylemiştir.

²⁴⁶ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 127.

²⁴⁷ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 129.

²⁴⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 153.

bir orta aracılığıyla algılanmaktadır. Dokunma duyusunda yakından duyumsama söz konusu olduğundan ve orta araçlar fark edilmediğinden ortanın olmadığı zannedilmektedir. Sanki dokunulurlara doğrudan dokunulmakta ve arada bir orta yokmuş gibi duyumsanmaktadır.²⁴⁹

Yine de dokunulur olanla görülür olan arasında bir fark elbette bulunmaktadır. Görme sırasında ortam canlının üzerinde etki ettiğinden dolayı duyumsama gerçekleşmektedir. Ama dokunma duyusu ortamın canlı üzerindeki etkisiyle değil ortamla aynı anda duyumsamaktadır. Kalkanına darbe yiyen asker gibi: Kalkan önce bir darbe yiyor ve sonra kendisi bir darbe vuruyor değil de kalkan gelen darbe ve askere gelen darbe bir çırpıda gerçekleşmektedir.²⁵⁰ Fakat bu açıklamalar görme ve sair duyuların nesnesiyle temas ettiği sırada duyumsamayıp dokunma duyusunun duyumsayabilmesini ayırt edebilmek için yeterli olmamaktadır. Bu sebeple Aristoteles dokunma organının deri üzerinde değil de içeride olduğunu söylemiştir. Çünkü böyle bir açıklamayla bütün duyular aynı şekilde duyumsamış olmaktadır.²⁵¹

Bütün duyuların aynı şekilde duyumsadığını, dokunma duyusu gibi görme duyusunda da mesafenin olmadığı fikrini savunmak için görmenin nesnesi olan renklerin de bütün bir ortamda yayıldığı söylenmiştir. Ancak Philoponus görme duyusunun nesnesinin ortamın tamamını kapladığının yanlış olduğunu anlatmıştır. Her cismin ya saydam olduğu ya da belli bir rengi olduğu ve görme duyusunun bütün bu çevreyi renkler ve ışık sayesinde duyumsaması dolayısıyla önem arz ettiği söylenmişti. Fakat Philoponus'a göre bu görüş, hem görmenin nesnesinin ne ve nerede olduğu konusunda hem de görmenin nasıl olduğuna dair bazı yanlış çıkarımlara sebep olmaktadır.²⁵² Eğer hava tamamen görme duyusunun nesneleriyle dolu ise o halde bu nesneler arasındaki mesafe nasıl algılanabilir? Ya da görme duyusunun ihtiyacı olan, nesnesi ve organı arasındaki mesafe nasıl sağlanacaktır? Çünkü bu şekilde havanın gözle temas ettiği yerlerde de görme nesneleri bulunmalı ve bu nesneler de duyumsanmalıdır. Bu sebeple görme duyusunun nesneleri ve onların mekanları tekrar düşünülmelidir.²⁵³

²⁴⁹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 155.

²⁵⁰ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 155.

²⁵¹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 155.

²⁵² Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 19.

²⁵³ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 19.

Ayrıca havanın ya da görme duyusunun ortamının tamamen görme duyusunun nesneleriyle dolu olduğu kabul edilse bile görme duyusunun nasıl çalıştığına dair yeni yorumlar getirilmelidir. Nitekim farklı açılardan görmek, etki altında farklı görüşe sahip olmak, kör noktada var olan bir nesneyi duyumsayamamak bunlardan birkaçıdır. Görme duyusunun mesafeye ihtiyaç duyduğu bu ifadelerle de açıklanmıştır. Ama dokunma duyusu için aynı şey geçerli değildir. Hakikatinde dokunma duyusunun nesneleri de bütün çevreyi kaplamış, hatta canlının kendi bedeninin içerisinde bile yer almıştır. Fakat bu görme duyusu için dokunma duyusunun sağladığı farkındalığı sağladığını düşündürmemektedir. Ayrıca mesafenin olmaması dokunma duyusu için gerekliken görme duyusunun ne duyumsadığı mesafeye göre değişmektedir.²⁵⁴

Görme duyusu için önemli olan bir başka şey de nesnelerin şeklidir. Çünkü her ne kadar rengi olsa ve ışık sayesinde görülse de görme duyusu nesnelerini belli şekiller içinde duyumsamaktadır. Bununla birlikte dokunma duyusu da bir nesneyi algılamakla şekliyle beraber algılayabilmektedir. Aristoteles şeklin, yalnızca dokunma ve görme duyusu için ortak bir nesne olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁵

Duyuların mesafeyle algılamasında bir etken de hava, su gibi unsurların duyular için nasıl bir işlevi olduğudur. Tıpkı dokunma duyusu için organın, aracının ya da ortamının ne olduğu tartışıldığı gibi görme duyusu için de aynı konular gündeme gelmiştir. Eğer görme duyusu mesafeyle algılıyorsa duyu organı ve nesnesi arasındaki mesafede ne bulunmaktadır? Bu konuda da İbn Sinâ'nın görüşleri açıklayıcı olmaktadır. İbn Sinâ'nın görme duyusunun havayla olan ilişkisine dair ifadelerinde mesafeyle algılamanın nasıl olduğuna dair farklı görüşleri bulunmaktadır. Ona göre hava, görme duyusu için ya organ olabilir ya da aracı olabilir. Ancak organ olması mümkün değildir. Çünkü görmenin havaya tam olarak nasıl etki ettiğini bilmemekle birlikte havanın algılanan şeyi doğrudan göze getirmediği söylenmelidir. Ayrıca hava her şeye temas ediyor da değildir. Çünkü görme duyusu havanın kendilerine temas etmediği yıldızları da duyumsamaktır. Aynı şekilde aracı olması konusunda da havaya etki ettiğinin görülmesi gerekirdi

²⁵⁴ Görme ve dokunma duyularının nesnelerinin karşılaştırılması hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Gatti, Alessandro, "The Perception of Space by Means of Pure Sensations of Touch", *The American Journal of Psychology* 50, sy 1/4 (1937): 289-95.

²⁵⁵ Aristoteles, "Duyum ve Duyulurlar Üzerine" (On Sense and Sensebilities), içinde *Parva Naturalia*, 22-23.

ki bu da meydana gelmediğinden aracı olarak kabul edilmesi dahi tartışmalıdır.²⁵⁶ Eğer havanın görme duyusuyla ilişkisinin haricinde bir çözüm yolu bulunmak istenirse İbn Sinâ'nın şu değerlendirmesine de bakılabilir. “Gözden çıkan şeyin durumları şu dört kısımdan yoksun değildir: [a] Ya her görülenle bitişik olup, görenden ayrı değildir; [b] ya her görülenle bitişik olup görenden ayrıdır; [c] ya görenle birlikteki durumu ne olursa olsun görülenin bir kısmıyla bitişiktir; [d] ya da görenden hariç olup görülenle bitişik değildir.”²⁵⁷

İbn Sinâ için ilk iki ihtimal imkansızdır. Bu iki seçenek de dokunma duyusuyla karşılaştırmak için yeterlidir. Bu durumda İbn Sinâ dokunma duyusu için bahsettiği mesafesiz ve temasla algılamamanın görme duyusu için mümkün olmadığını düşünmektedir. Nitekim görme duyusunun gözden çıkan bir şua, bir ışık ya da bir cisimle algılanmasının tartışılması dahi görme duyusunun bizzat göz üzerinden değil gözden çıkan başka bir etken vasıtasıyla duyumsadığını gözler önüne sermektedir. Halbuki dokunma duyusu için duyumsama doğrudan duyunun ya da duyu organının-ortamının üzerinde gerçekleşen bir süreçtir.

Ayrıca görme ve aslında diğer duyuların da duyumsaması belli bir mesafeyle olduğundan dokunma duyusunun diğer duyulara nazaran daha hızlı duyumsadığını söylemek mümkündür. Çünkü görülen cisim ile görme duyusu arasındaki mesafe aşılanaya kadar geçen zaman, dokunma duyusunda eşzamanlı ilerleyecektir.²⁵⁸

Görme ve dokunma duyuları arasındaki bir diğer ilişki de iki duyunun da birden çok duyumsamasına karşılık tek bir şey algılamasıdır. Yani iki el ile temas edilen bir şeyin tek bir nesne olarak algılanabildiği gibi iki gözle görülen bir cisim de tek bir cisim olarak algılanır. Görme duyusunun iki organının olması, onun nesnelerini de aynı anda çoklu duyumsamasına sebep olmaz.²⁵⁹ Elbette duyumsanmanın ardından beyinde sinirlerin birleşmesi ve nesnenin tek olduğu kanısına varması dolayısıyla çoklu duyumun önüne geçilmiş olmaktadır. Çünkü gözlerin ayrı ayrı, dokunma duyusunun da bedenin her bir noktasında ayrıca duyumsadığı bilinmektedir.

²⁵⁶ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 232-234.

²⁵⁷ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 234-235.

²⁵⁸ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 256.

²⁵⁹ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 278.

Son olarak İbn Sinâ dokunma ve görme duyularını ortak duyular konusunda bir araya getirmektedir. Ona göre bazı duyulurlar yalnızca bir duyuyla değil ikinci bir duyunun yardımıyla duyumsanabilirler. Bu sebeple onlara ortak duyulurlar denilmektedir.

Bunlar miktarlar, konumlar, sayılar, hareketler, sükûnlar, şekiller, yakınlık, uzaklık, dokunma ve bunlara dâhil olan başka şeylerdir. Duyular bunları bilaraz algılıyor değildir. Çünkü bilaraz olarak duyulur olan, gerçekte duyulur olan değildir, fakat gerçekte duyulur olana bitişiktir, mesela “Amr’ın babası” ve “Halit’in babası”nı görmemiz böyledir. Zira duyulur olan, şekil ve renktir. Fakat bu [yani “Amr’ın babası”nı görmemiz], izafe edilen bir şeye bitişik olarak ilişmiştir. Şimdi şöyle diyoruz: Biz izafe edilen şeyi algıladığımızda asla o izafe edilen şeyi algılamayız. Nefslerimizde de Halit’in babası olması açısından Halit’in babasının bir şekilde duyudan alınmış olan bir hayali, vehmi ya da resmi yoktur. Fakat şekil, sayı ve bunun gibi şeyler tek başlarına algılanmasalar da onların resmi ve hayali; renk, sıcaklık ya da soğukluk olarak algılanan ve idrak edilen şeyin hayalini gerektirir, hatta bu gibi şeylerin [yani renk, sıcaklık ve soğukluğun] onlar [yani şekil, sayı hareket ve sükûn] olmaksızın da hayalde resmolunması imkânsızdır.²⁶⁰

Görme duyusu büyüklüğü, şekli, sayıyı, konumu, hareketi, sükûnu renk aracılığıyla duyumsamaktayken dokunma duyusu da tüm bunları yumuşaklık-sertlik ya da sıcaklık-soğukluk aracılığıyla duyumsamaktadır. Ayrıca bu iki duyu diğer duyulara nazaran hem daha çok ortak duyuluru birlikte algılayabilmektedir hem de bu iki duyunun idrakleri daha açıktır.²⁶¹

İbn Sinâ görme duyusunun nasıl algıladığına dair bir başka grup filozofun da görüşüne yer vermiştir. Çünkü bu görüşe göre görme duyusu rengi değil de şekli duyumsamaktadır. Bu yüzden de aslında gördüğü şeye dokunmaktadır. Örnek olarak da gerdanı rengarenk olan bir kuşa bakıldığında birden fazla renk bulunmasına rağmen gözün tek bir renk ve cisim algılamasını vermişlerdir.²⁶² Çünkü görme duyusu şekli algılamaktadır ve bu sırada da tıpkı dokunma duyusu

²⁶⁰ İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Nefs*, 290.

²⁶¹ İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Nefs*, 291.

²⁶² İbn Sinâ, *Kitabu’ş-Şifa: Nefs*, 140.

gibidir. Ancak İbn Sinâ bu görüşü eleştirmiş, görme duyusunun nesnesiyle arasında belli bir mesafe olduğunu ve temas yoluyla algılamadığını açıklamıştır.

Dokunma ve görme duyusunun birbirinin yerine geçebildiği bazı durumlar da söz konusudur.²⁶³ Hakikatinde görme duyusunun dokunma duyusundan geride kalmasının sebeplerinden biri de görme duyusunun çalışabilmesi için ışık desteğine ihtiyaç duymasıdır.²⁶⁴ Bununla birlikte ışığın olmadığı ya da bir şekilde görme duyusunun karanlıkta kaldığı- kör olduğu bir durumda dokunma duyusu benzer bir farkındalığı canlıya katabilmektedir. Ayrıca kasıtlı bedensel eylemler için öncelikle görme duyusunun kullanıldığı düşünülmektedir. Halbuki bedensel farkındalığın ve çevre bilgisinin doğrudan dokunma duyusuyla gerçekleştiği²⁶⁵ daha önce de açıklanmıştı.

Bir başka açıdan dokunma ve görme duyusu (yukarıda ortak duyularda da açıklandığı gibi) duyumsarken üç boyutlu bir şekilde algılamaktadır.²⁶⁶ Halbuki diğer duyular için böyle boyutsal bir algıdan söz edilemez. Bu sebeple de dokunma duyusu görme duyusunun çalışmadığı durumlarda görme yerine geçebilir. Böylece kör birisi bütün şehri temas yoluyla algılayarak dolaşabilir ya da birisi karanlık bir odada olsa bile odada dolaşan bir başkasını hissedebilir.²⁶⁷ Gözleri görmeyen insanların parmak uçlarıyla onlara özel alfabelerle okuyup yazabilmesi de buna örnek verilebilir. Böyle dokunma duyusu ile görme arasındaki ortak ve farklı özellikler açıklanmış oldu.

3.1.2. Dokunma ve Tatma Duyusu ile Temas Yoluyla Duyumsama

Görme ve tat alma duyuları, dokunma duyusuyla çokça karşılaştırılan iki duyudur. Olmasına karşılık koku alma ve işitme duyularının daha genel ayrımlarla diğer tüm duyulardan ayrıldığını söylemek mümkündür. Mesela dokunma duyusu, mesafe olmaksızın algılayan bir duyudur. Ancak diğer duyular için bu geçerli değildir. Hakikatinde mesafe ile algılamak ve mesafe olmaksızın algılayıp algılamadığına dair tartışmalar sürdürülmüştür. Tatma duyusu da diğer duyuların aksine bu

²⁶³ William Fish, *Philosophy of Perception: A Contemporary Introduction*, 195.

²⁶⁴ B. O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 38.

²⁶⁵ B. O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 40.

²⁶⁶ Astrid M. L. Kappers, "Human perception of shape from touch". *Philosophical Transactions: Biological Sciences* 366, sy 1581 (2011), 3106-7.

²⁶⁷ B. O'Shaughnessy, "The Sense of Touch", 41.

konuda dokunma duyusuna benzemektedir. Çünkü tadabilmek için de temas etmek zorunludur. Yani diğer duyuların her biri için belli bir mesafe gerekliken tatma duyusunda tıpkı dokunmada olduğu gibi duyu organının nesnesine teması gerekmektedir. Bu sebeple tat alma duyusunun, işlevi açısından dokunma duyusuna en benzer duyu olduğunu söylemek mümkündür.

Aristoteles de tadılır olanın dokunulur olduğunu²⁶⁸ söyleyerek tat alma duyusunu açıklamaya başlamıştır. Daha önce de geçtiği gibi canlının var olabilmesi için dokunma duyusu gerekliydi. Aynı zamanda yaşayan her şeyin beslenme gücüne sahip olması da şarttır. Çünkü doğmuş olanın büyümesi, olgunlaşması ve bozulması da şart; bunlar ise beslenme olmadan mümkün olmaz. Dolayısıyla beslenme gücünün büyüyen ve bozulan her şeyde olması gereklidir.²⁶⁹

Duyumsama ve özelinde dokunma duyusu ise her şeyde değil hayvanlarda bulunması şart olan güçlerdendir. “Dokunma duyusu (ki hayvan için olmazsa olmazdır), bedeni yalın olanlarda ve maddesiz biçimleri alamayanlarda bulunmaz.”²⁷⁰ Ayrıca kendini muhafaza edebilmesi için de canlının-hayvanın temas edebilmesi ve çevresindeki zararı ve faydayı algılayabilmesi gerekir. Eğer duyumsama gücüne sahip olmazsa hayvan bir şeylerden kaçmaktan ve yakalamaktan aciz olacaktır. Bu yüzden Aristoteles tat alma duyusunun bir çeşit dokunma gibi olduğunu söylemiştir. Çünkü tat alma besine yöneliktir ve besin de dokunulabilir bir cisimdir. Hatta beslenmeyi sağlaması yönünden dolayı tat alma duyusunu da hayvan için zorunlu kabul etmiştir.²⁷¹ Nitekim diğer dokunulurlar besleyici değildir. Büyümek ya da bozulmayı sağlayamazlar. Ama tat alma duyusu besinleri duyumsadığından dokunma duyusu olmak zorundadır. Çünkü besinlerin de kuru-yaş, sıcak-soğuk gibi mizaçları vardır. Sonuç olarak tat alma duyusu da dokunmaya benzemesi ve besinleri duyumsaması bakımından zorunlu bir diğer duyu olarak görülmüştür.

Dokunma ve tat alma duyularını birleştiren bir özellik de Aristoteles’e göre tadılır olan şeyin madde olarak ıslak bir şeyin içinde olmasıdır. Islaklık ise dokunma duyusunun bir nesnesidir. Aslında tat alma duyusunun ortamı yoktur. Çünkü suyun içinde olsa bile suya tatlı bir şey karıştığında canlı onu duyumsamaktadır.

²⁶⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 145.

²⁶⁹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 215.

²⁷⁰ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 215-216.

²⁷¹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 217-219.

Halbuki renklerin, seslerin hatta dokunulur niteliklerin algılanması bu şekilde değildir. Fakat tat duyusunun oluşması için de ıslaklığın bulunması gereklidir. Bu sebeple ya bilfiil ya da bilkuvve ıslaklığın bulunması gerekir, dil gibi.²⁷²

Dokunmaya benzemesi açısından tat alma duyusunun da temasla gerçekleşmesi, temas konusundaki meselelerin tat alma duyusunda da tartışılmasına kapı aralamaktadır. Bu tartışmalara şerhinde yer veren ve tat alma duyusunu dokunma duyusuyla bir kabul eden Philoponus, tat alma duyusunun dokunma duyusunun bir türevi olmasından dolayı tıpkı dokunma duyusu gibi bir aracıya ihtiyaç duymadığını söylemiştir. Tat alma duyusu da temas ile algıladığı için aracısız ve doğrudan duyumsama gerçekleşmektedir. Philoponus ayrıca dokunma duyusunun nesneleriyle tat alma duyusunun nesnesinin de aynı olduğunu ifade etmiştir.²⁷³ Philoponus için dokunma duyusuyla tat alma duyusunu birleştiren bir diğer sebep ise tat almanın mümkün olması için ortamın ıslak olmasının gerekliliğidir. Nitekim ıslaklık da dokunma duyusunun nesnesiydi. Bu sebeple tat alma duyusu doğrudan dokunma duyusuyla bütünleşme de bir açıdan kesişmektedirler.²⁷⁴

Ancak Alexander Aphrodisias nemlilik ve suyun aynı şey olup olmadığını sorgulamaktadır. Çünkü bazen hava için de nemli niteliği kullanılabilmektedir. Halbuki hava tat için aracı ya da ortam olarak çalışmamaktadır. Suyun hakikatinde tatsız kabul edilmesi, onda bazı tatların karışmasını ve aktarılmasını sağlamaktadır. Ayrıca yalnızca tat değil renklerin de suda karışması mümkündür. Renklerin seyrekleştiğini veya kaybolduğunu görmek tatların da seyrekleştiği halde tadılabilir olmasını değiştirmez. Dolayısıyla su, başlı başına bir aktarıcıdır ancak bunun için tat alma duyusunun ıslaklığı ortamının niteliği olarak düşünmek tartışılmalıdır. Çünkü nemlilik ile su aynı şey değildir.²⁷⁵ Bu sebeple ortamının nemli olmasından dolayı dokunma duyusuyla ilişkilendirilmesi de tartışılabilir. Her ne kadar tat alma duyusu temas yoluyla algıladığından dokunma duyusuna benzetilse de tıpkı diğer duyularda olduğu gibi, tat alma duyusu için de belli bir nesneden bahsedilebilir. Dokunma duyusunun nesnesi birden fazla zıtlıktan oluşurken tat alma duyusunun nesnesi tat- lezzettir.²⁷⁶

²⁷² Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 145-146.

²⁷³ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 85.

²⁷⁴ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 86.

²⁷⁵ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 87.

²⁷⁶ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 88.

Tat alma duyusunun dokunma duyusunun bir türevi olduğu kabul edilmiş olsa da dokunma duyusunu farklılaştıran yön, tat almanın temasla gerçekleşmesinden ötürü dokunma duyusuna götürmesi ancak dokunmanın her duyumsadığında tat almayı sağlamamasıdır. Yani tat alma organı yalnızca dildir ve bu duyusun işlevi dokunma duyusu gibi bedenin tümünde bulunmamaktadır. Dilde bulunan dokunma duyusu reseptörleri sayesinde teması algılamak mümkün olsa da yukarıda da geçtiği gibi tat alma duyusuyla asıl duyumsanan temastan çok temas edilen şeyin lezzetidir.²⁷⁷

Tatma duyusu dokunmaya göre ikincil bir duyudur. Bunun faydası ise, bedenin kendisiyle kıvam bulacağı şeyin yapılması hususundadır. O da besini arzulamak ve onu tercih etmektir. Tatma duyusu, tadılan şeyin çoğu durumda temas ile idrak edilmesi bakımından dokunma ile cinsten benzer; dokunmanın bizzat kendisinin tada götürmemesi bakımından ise dokunma duyusundan farklılaşır. Nitekim sıcak bir şeye dokunmanın bizzatı kendisi sıcaklığa götürürken [tatmada böyle değildir].²⁷⁸

İbn Sînâ, Aristoteles'in tat almak için gerekli olduğunu söylediği nemlilik için ise tükürük bezinin işlevinden bahsetmiştir. Her ne kadar ıslaklığın tat alma duyusu için bir aracı ya da bir ortam olup olmadığı tartışılabilir olsa da İbn Sînâ kolaylaştırıcı olduğunu ve yokluğu sırasında da tat almanın gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.²⁷⁹ Bu sebeple de ıslaklık, tatların duyumsanmasını sağlayan ana gerekçe olmadığından tat alma duyusunun, dokunma duyusu gibi temas yoluyla algıladığı kabul edilmiştir.

Peki dokunma duyusu, tat alma duyusu içinde nasıl ve ne şekilde yer almaktadır? Ağız, dil ve dişler yalnızca besinin vücuda alındığı yerler değil, aynı zamanda çok yüksek dokunsal duyarlılığı ve birçok hareket imkanı nedeniyle aktif olarak keşif yapan vücut bölgelerindendir. Bu bölgedeki dokunma duyusunun çalışmasıyla bir besinin ya da başka bir cismin fiziksel özelliklerine dair bilgi edinilebilmektedir. Örneğin bir meyveden alınan bir ısırık, o meyvenin sulu ya da kepekli olup olmadığına dair yeterli bilgiyi sağlamaktadır. Çünkü aktif keşifle belirlenen bu fiziksel özellikler dokunulan ya da tadılan cismin dokusudur.²⁸⁰ Yani besinlerin

²⁷⁷ İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 158.

²⁷⁸ İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 158.

²⁷⁹ İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 159-160.

²⁸⁰ Martin Grunwald, *Homo Hapticus: Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 212.

belli bir tadının haricinde ağız, dil ve dişlerdeki dokunma reseptörleri sayesinde algılanabilen bir dokusu da bulunmaktadır.

Hakikatinde tat almak eğer lezzet ve zevk veren bir duyu olarak tanımlanırsa, algılanan cismin dokusu her ne kadar tat içermese de bu algıyı değiştirebilmektedir. Bir elmanın tadı çok güzel olsa da dokusunun kepekli olması onun düşük kalitede değerlendirilmesine sebep olabilir. Halbuki dokusundaki farklılıkların o cismin besleyiciliğine etki ettiğinde dair bir kanıt da bulunmamaktadır.²⁸¹ Ancak yine de dokunsal izlenim de o besine dair yargıları etkilemektedir. Çünkü her ne kadar tat alma duyusu bir besinin tadını güzel ya da çirkin olarak algılasa da tadılır olan niteliklerin aynı zamanda dokunma duyusu tarafından da analiz edilmesi algılamayı değiştirebilmektedir. Bu sebeple çıtır ekmeğin neden daha lezzetli algılandığı anlaşılabilmektedir.²⁸²

3.1.3. Dokunma Duyusu ve İşitme Duyusu ile Hareketi Duyumsama

Aristoteles sesi yaratan şeyin darbe olduğunu söylemektedir.²⁸³ Tıpkı temasın da basınç ile ilişkilendirilmesi gibi. O halde işitme ve dokunma duyusu arasında basınç ya da darbeye dayalı bir bağlantı olabilir mi?

Ses, rastgele şeylerin darbesi değil de sese sebep olabilecek cisimlere vurulan darbelerin sonucudur. Yüne vurulduğunda çıkmayan ses, pürüzsüz ya da oyuk bir cisme vurulduğunda oluşabilir. Sesin oluşması da darbe sırasında havanın hareket ettirilmesi sebebiyledir.²⁸⁴ O halde dokunma duyusunda doğrudan temastan söz edilirken işitme duyusunda darbe yoluyla havanın ya da başka bir ortamın sıkıştırılması sonucu sesin algılandığı söylenebilir.

Ancak ses aslında hava ya da su sayesinde değil de iki katı cismin birbirine çarpması sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine de Aristoteles'e göre darbe alan şey yalnızca katı cisim değil arada kalan havadır ki bu hava darbenin etkisinin dışına çıkamayıp yerinde kaldığı zaman ses oluşabilir. Çünkü hava aslında dağınık bir halde ve sessizdir. Ama havanın dağılması engellenerek duyu organına kadar

²⁸¹ Martin Grunwald, *Homo Hapticus: Neden Dokunmadan Yaşayamayız*, 213.

²⁸² Bknz. Aradhna Krishna, Maureen Morrin, ve John Deighton, "Does Touch Affect Taste? The Perceptual Transfer of Product Container Haptic Cues", *Journal of Consumer Research* 34, sy 6 (2008): 807-18.

²⁸³ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 131.

²⁸⁴ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 131.

kesintisiz hareket ettirilince işitme sağlanmış olur.²⁸⁵ Duyu organı haricinde başka bir organa ulaşması da işitmeyi sağlamaz. Yani problem havanın ya da bir başka cismin darbe almasından ibaret değildir. İşitme duyusunun nesnesi olan sesi oluşturan şey bir darbedir. Fakat dokunma duyusundaki gibi yalnızca darbe sesin oluşması için yeterli değildir. Halbuki dokunma duyusu için benzer bir temas her türlü duyumsanmaktaydı. Bununla birlikte dokunma duyusunun işlevi doğrudan temas ile açıklanırken işitme duyusunun nesnesi darbe değil darbenin oluşturduğu yeni bir fiziki nesnedir. Öte yandan sesler arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bazı sesler ince bazıları kalın olabilir. Bu da dokunma duyusunun nesnelerinin birden fazla olmasına benzemektedir. Bu benzerlik ise duyumsama sırasındaki hareketin hızıyla ilgili bir durumdur.²⁸⁶

Dokunma ve işitme duyuları arasındaki ortaklığın darbe üzerinden kurulmasına karşılık Philoponus, her cismin birbirine vurması ya da dokunmasının da ses oluşturmayacağını açıklamıştır. Ona göre hava, darbe sonucu sıkıştırılarak hareket ettiriliyor olsa bile kendisine doğru hareket ettiği ya da onu hareket ettiren cisim de sesin oluşmasında etkilidir. Çünkü iki havanın birbirine çarpması sonucunda her ne kadar hava hareket ettirilmiş olsa da ses oluşmayacaktır.²⁸⁷ Bu sebeple belli cisimlerin ses çıkardığını görmekteyiz. Yani işitme duyusu hem organı, hem nesnesi hem de ortamıyla oldukça özelleşmiş bir duyudur denilebilir. Ayrıca yalnızca cisimlerin türü değil şekli de sesin oluşumunda etkilidir.²⁸⁸ Çukurlu, oluklu, yassı, uzun, pürüzlü-pürüzsüz cisimlerin çıkardığı sesler birbirinden farklı olacaktır. Hatta bazıları şekilleri sebebiyle sesin oluşup oluşmamasını da etkileyebilmektedir.

Yine de ses vurma ya da koparma-ayırma vasıtasıyla meydana gelen bir şeydir. Vurma ise bir çeşit temas ettirmedir.²⁸⁹ Ancak dokunma açısından bakılırsa sesin meydana gelmesinde asıl farklılaşan şeyin vurmanın kuvveti ya da hızı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca dokunma duyusu her ne kadar hareketin hızını ya da kuvvetini de algılasa işitme duyusunun farkı, bu hareketlilikten sesi algılamasıdır. Halbuki dokunma duyusu nasıl ve neye temas edilirse edilsin sesi duyumsamaz.²⁹⁰

²⁸⁵ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 133.

²⁸⁶ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 135.

²⁸⁷ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 58.

²⁸⁸ Philoponus, *On Aristotle On the Soul* 2.7-12, 58.

²⁸⁹ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 168.

²⁹⁰ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 170.

Bu açıklamalarıyla İbn Sinâ iki duyunun fizyolojik farklılığından yola çıkarak birbirlerine benzemediklerini ifade etmiştir. İbn Sinâ sesin dokunma duyusuna ait temastan nasıl ayrıştığını açıkladıktan sonra işitme organının nasıl algıladığını anlatmaktadır. İşitme duyusu bizzat işitme organında meydana gelen bir şey değildir.²⁹¹ Sesin dalgalanması ve hareket ederek işitme organına ulaşması sonucunda duyumsanır ki işitme duyusunun dışında da sesin oluşması için belli bir süreç gereklidir. Halbuki sesin dalgalanması doğrudan işitmenin sebebi de değildir. Çünkü ses yönüyle de duyumsanmaktadır.

Eğer ses sadece kulakta meydana gelseydi dalgalanmanın sebebinin sağdan ya da soldan gelmesi aynı olurdu, özellikle de dalgalanmanın sebebi duyumsanmazdı. Burada [yani kulakta] kendisi gibi orada etki eden bir şey vardır ki yönü idrak edilmez. Çünkü o ancak oraya ulaşması esnasında idrak edilir. Şu hâlde o, nasıl ancak sebebinin ulaşması esnasında meydana gelen bir şey olsun! Netice olarak açıklık kazanmıştır ki, sesin bilfiil işitilen olması itibariyle değil, aksine bilkuvve işitilen olması itibariyle ve bir şey olması itibariyle hâriçte bir varlığı vardır.²⁹²

Bu sebeple her ne kadar işitme sürecinde darbenin de etkisi bulunsa da ve bu yönüyle dokunma duyusuyla karşılaştırılabilir olsa da, iki duyu için temasın önemi ve görevi başkadır. Ayrıca işitme duyusu için darbe, sesin oluşması için bir sebeptir²⁹³ ve işitme duyusunun kendisinde gerçekleşen bir durum değildir. Oysa temas, dokunma duyusunun duyumsama yoludur ve doğrudan dokunma ortamının, derinin, üzerinde gerçekleşmektedir.

İşitme ve dokunma duyularının benzeyen bir başka yönü de nesnelerinin birden fazla olması hakkındadır. İşitilen sesin hızlı ya da yavaş, tiz ya da pes olarak değerlendirilmesi ise işitme duyusunun nesnelerinin dokunma duyusunda olduğu gibi birden fazla olup olmadığını sorgulatmaktadır. İbn Rüşd bu durumu şöyle açıklamaktadır: Dokunmada tiz olanın karşılığı körelmiş ise dokunma duyusunda çok uzun zamanda hafif bir harekete sebep olmaktadır. Yavaş hareket ise ağır cisimlere arız olmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı keskin olmayan ve yavaş sesin niteliği ağır olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme hızlı ve yavaş ile keskin ve ağır seslerin birbirine zıt olmasından dolayıdır. Fakat burada gerçek bir

²⁹¹ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 172.

²⁹² İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 173.

²⁹³ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 170.

zıtlık söz konusu değildir.²⁹⁴ Benzerlikten ötürü bu sıfatlar kullanıldığı gibi bu sıfatları kendisinde birleştiren belli bir duyu nesnesi de bulunmaktadır. Halbuki dokunma duyusu için ses gibi tek bir nesne ve onun niteliklerinden bahsedilemez. Dokunma duyusunun nesneleri yine birden fazladır.²⁹⁵

Sahiden işitme duyusunun organında ya da ortamında meydana gelen bir titreşim, nasıl karşılık bulmaktadır? İşitme duyusunun biyolojik olarak nasıl gerçekleştiği incelendiğinde kulağın içindeki kemiklere ulaşan sesin, titreşimler oluşturarak oradaki sinirleri uyardığı ve böylece duyumsamanın sağlandığı anlaşılmaktadır.²⁹⁶ Kulağın içinde oluşan titreşimden yola çıkıldığında aslında tıpkı tat alma duyusunda olduğu gibi sesin kemiklere temas etmesi ve dokunulur bir nitelik olan titreşim sayesinde duyumsama söz konusudur. Modern araştırmalar da titreşim üzerinden dokunma duyusuyla ilişkisi araştırılmıştır. Kulağın içinde, işitmeye yarayan kısımlar ve onların nasıl çalıştığına dair bazı bulgular dokunma duyusuyla ortak alanların varlığına da işaret etmiştir.

Örneğin titreşim, aslında dokunma duyusunun nesnelerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu sebeple titreşim çağdaş dönemde de baskı reseptörlerine bağlı olarak incelenmiştir.²⁹⁷ İşitme duyusunun dokunma duyusuna benzeyen veya farklılaşan yönleri daha önce açıklanmıştı. Fakat sesin oluşturduğu titreşimlerin de dokunma duyusu için nasıl bir etki oluşturduğu yeni yeni sorulmaktadır. Tıpkı görme duyusu yerine dokunma duyusunun geçtiği bazı durumların olabildiği gibi işitme duyusu için de aynı şey söylenebilir mi? Yani titreşimler parmak uçlarıyla algılansa da canlı, o titreşimlerin oluşturduğu melodiye duyumsayabilir mi?²⁹⁸ Robert H. Gault ve Max Goldstein da bu soruyu sormuştur. Onlar dokunma duyusunun işitebilir bir duyu olarak eğitilip eğitilemeyeceğini araştıran iki bilim adamıdır. Ayrıca sağırlar için dokunma yoluyla konuşmanın yollarını araştırmışlardır.²⁹⁹ Ancak bu deneyler ve araştırma sonuçları daha geniş niteliğindedir. Yine de ses ve dokunma duyusu arasında niteliksel bir bağ bulunabileceğine dair ilgi uyandırmaktadır.

²⁹⁴ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*, 67.

²⁹⁵ İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 180.

²⁹⁶ Peter W. Alberti, "The anatomy and physiology of the ear and hearing". *Occupational exposure to noise: Evaluation, Prevention, and Control* (2001), 55.

²⁹⁷ Vern O. Knudsen, "Hearing" with the Sense of Touch", *The Journal of General Psychology*, 1:2, (1928), 321.

²⁹⁸ Vern O. Knudsen, "Hearing" with the Sense of Touch", 322.

²⁹⁹ Vern O. Knudsen, "Hearing" with the Sense of Touch", 322.

Bir başka açıdan, işitme duyusuyla yalnızca kulağın değil bedenın başka kısımlarının da ilgili olduğunu düşündürecek bazı durumlar da söz konusudur. Güzel kelimeler duyan bir kimsenin ağrıların azalması, tıpkı müzikle hastalığın iyileştirilmesi gibi. Yahut bazı belli seslerin işitildiğinde tüylerin diken diken olması gibi.

3.2. Dokunma Duyusunun Acı ve Hazzı Duyumsaması

Dokunma duyusunun çeşitleri anlatılırken dokunma duyusuyla haz ve acı arasındaki problem de anlatılmıştır. Ancak bu bölümde dokunma duyusunun haz ve acıyı algılamasının onu diğer duyulardan nasıl ayıştırdığına değinilecektir. Bu bölümde yalnızca İbn Sinâ'nın görüşlerine yer verilecek, konu içinde olduğu bölümün bağlamında kısaca hatırlatılacaktır.

Dokunma duyusu bu anlamda [yani acı ve haz bakımından] diğer duyulardan ayrılır. Çünkü diğer duyuların bir kısmı, kendi duyulurunda bir haz ya da acıya sahip değildir, bir kısmı ise duyulurlardan biri aracılığıyla haz ve acı alır. Buna göre kendisinde haz bulunmayan, renklerden haz ve acı duymayan göz gibidir; bilakis nefis bundan acı ve lezzet duyar. Kulakta da durum böyledir. Zira kulak, şiddetli bir sestən acı duyduğunda; göz, parlaltı gibi aşırı bir renkten acı duyduğunda, kulak da göz de işitmeleri ve görmeleri açısından acı duyuyor değildirler, aksine dokunmaları açısından acı duyuyorlardır. Çünkü onlarda dokunmakla ilgili bir acı meydana gelir. Onlarda bu hâllerin yok olması ile meydana gelen dokunmayla ilgili haz da böyledir. Koklama ve tatma da uygunluk ya da aykırılık niteliğiyle nitelendiklerinde acı duyup haz alırlar. Dokunma ise dokunulur bir nitelik sebebiyle acı duyup haz alabildiği gibi birincil duyulur olan bir niteliğin aracılığı olmaksızın hatta bitişikliğin dağılması ve kaynaması ile de acı duyup haz alabilir.³⁰⁰

İbn Sinâ'nın dokunma duyusuyla ilgili olarak değindiği bu noktada, acı ve hazzı duyumsayanın yalnızca dokunma duyusu olduğu anlaşılmaktadır. Burada kast edilen acı veya hazzın fiziksel olup olmadığı tartışılabilir. Ancak burada dikkat çeken durum, diğer duyuların hissettiği ağrı, sızı, yaralanma sebebiyle var olan acı

³⁰⁰ İbn Sinâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 152.

ve hazzın o duyuların bizzat kendi işleviyle duyumsanmadığıdır. Nitekim göze batan bir cismin verdiği acıyı; görme duyusu görerek idrak etmek yerine, dokunma duyusunun o organdaki sinirlerinin acıyı duyumsaması sayesinde algılamak mümkündür. Bu durum diğer hiçbir duyu için geçerli değilken haz ve acıyı algılamanın da dokunma duyusuna has bir özellik olduğu söylenebilir. Ancak burada da haz ve acının fiziksel ya da duygusal boyuta olup olmadığına göre değişiklikler söz konusu olabilir.³⁰¹

Haz ve acının duyumsanmasının yanı sıra bir de bu duyuların karşılık bulması konusunda da temasın, dolayısıyla dokunma duyusunun işlevi ortaya çıkmaktadır. Bedende acı hisseden bir kısmın temas yoluyla sakinleştirilmeye çalışılması buna örnek olarak verilebilir.³⁰² Hatta psikolojik rahatsızlıklar için de temasın iyi geldiği durumlar bulunmaktadır.³⁰³

3.3. Dokunma Duyusunun Çoklu Duyumsaması

Daha önce de anlatıldığı gibi dokunma duyusunun tartışılan özelliklerinden biri de onun nesnesinin ve organının ne olduğudur. Diğer duyular için aynı durum geçerli değildir. Görme duyusunun organı göz ve nesnesi renklerdir. İşitme duyusunun organı kulak ve nesnesi sestir. Koklama duyusununki burun ve kokular, tat alma duyusunun da dil ve tatlardır. Ancak dokunma duyusunun organın deri mi sinirler mi olup olmadığı tartışılmıştır. Öte yandan dokunma duyusunun organı diğer duyuların organları gibi bedenin yalnızca bir kısmında değil tümüne yayılmış durumdadır.³⁰⁴

Dokunma duyusunun bir diğer farklılığı da nesnesinin birden fazla olmasıdır. Halbuki diğer duyuların nesneleri bir tanedir. Dokunma duyusunun nesnelerinin ne olduğu, kaç tane zıtlıkla sınırlandırılacağı ve bu zıtlıkların her birinin bedenin neresinde duyumsandığı ayrıca anlatılmıştır.

³⁰¹ Morris Goodman ve Arthur Teicher, “To touch or not to touch”, *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training* 25, sy 4 (1988), 492-500.

³⁰² İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıbb 1*, haz. Muhammed Emin El-Dannavi, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1999), 421.

³⁰³ Morris Goodman ve Arthur Teicher, “To touch or not to touch” 495.

³⁰⁴ İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifa: Nefs*, 154.

Dokunma duyusu, diğer duyulardan ayrıştığı tüm özellikleriyle beraber canlının da zorunlu duyusu olması hasebiyle çokça tartışılan bir konu haline gelmiş ve günümüze kadar hakkındaki araştırmalar devam etmiştir.

3.4. Dokunma ve Hareket

Duyuların her birinin ayrı ayrı nesneleri olduğu gibi birden fazla duyu tarafından duyumsanabilen ortak duyulurlar da bulunmaktadır. Ortak duyulurlar; hareket, durağanlık, şekil, büyüklük, sayı ve birliktir.³⁰⁵ Ancak bu ortak duyulurların her biri de hareket ile duyumsanmaktadır.³⁰⁶ Hareket, hem ortak duyulurlardan biridir hem de bütün ortak duyulurların kendisiyle birlikte duyumsandığı bir duyulurdur. Öte yandan özel duyulurlara dair belli bir organ varken, duyuların her biriyle ilineksel olarak duyumsanan ortak duyulara özgü bir duyu organı bulunmamaktadır. Çünkü böyle bir durum tadılır olanı görme duyusuyla algılamak gibi olurdu. Ancak tadılır olan bir şeyin görme duyusuyla duyumsanmasının mümkün olması, o tatla görüntüyü çakıştıkları sırada tanınmış olmaktır. İşte bu da ortak duyudur.³⁰⁷ Bu bölümde ortak duyulurlardan hareketin, dokunma duyusuyla ilişkisi anlatılacaktır.

Ortak duyuların duyumsanması ortak bir şekilde mümkün olmaktadır. Ama bu duyumsama ilineksel değildir. Duyulurlar, başka duyuların duyulurlarını ilineksel olarak duyumsamaktadır. Ortak duyu ise özel duyulurlar üzerinden değil, tek bir şey üzerinde farklı duyumların aynı anda gerçekleşmesidir. Bu bir şeyin hem ekşi hem sarı hem de ferah kokulu olduğunu duyumsamak gibidir. Ortak duyunun yanılması da tam burada gerçekleşir. Sarı olanı görünce ekşi zanneder.³⁰⁸

Ortak duyulurlardan hareket ise duyumsama işlemiyle doğrudan ilişkilidir. Duyumsama bir harekete yol açmaktadır. Bu hareket ise ister istemez o duyumun kendisine benzer. Ne duyum olmadan ortaya çıkar ne de duyumsamayanlarda rastlanılır. Bu harekete sahip olanlar, hareketin sonucu olarak birçok etkide bulunur ve birçok etkiye maruz kalır. Bu etkiler ise bazen doğru bazen de yanlıştır. Hareketin duyumsamayla ilişkisine kısaca değindikten sonra onun ne

³⁰⁵ Detaylı bilgi için bkz. Irving Block, “Aristotle and the Physical Object”, *Philosophy and Phenomenological Research* 21, sy 1 (1960), 93-101.

³⁰⁶ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 165.

³⁰⁷ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 165.

³⁰⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 167.

olduğunu açıklamak gerekmektedir. Hareketin neliğine dair ilkin nefsin tanımından yola çıkılarak varılabilir. Aristoteles'e göre hayvanların nefsi duyumsama ve hareket olmak üzere iki güçle tanımlanmıştır.³⁰⁹ Peki, nefse hareketlilik katan şey nedir?

Nefse hareketlilik katan şeyin beslenme gücü olmadığı açıktır. Çünkü yer değiştirme daima bir şey içindir. Ancak iştah duymayan canlı kaçamaz ve hareket edemez. Eğer beslenmeden kaynaklansaydı bitkilerin de hareket etmesi gerekirdi.³¹⁰ Harekete sebep olan kısım duyumsama gücü de değildir. Çünkü duyumsayabildiği halde hareket etmeyen canlılar da bulunmaktadır.³¹¹ Hareket ettiren kısım Aristoteles'e göre akıl ya da iştah gücüdür. Burada akıldan kasıt hayal gücüdür. Bunların ikisi de amaca yönelik hesaplamalar yapan pratik akıldadır. Zaten pratik aklın başlangıcı da iştahın yönelik olduğu şeyledir.³¹² Dolayısıyla ilkin iştah duyulan şeyin hareket ettirdiği söylenebilir.

İştahın hareket ettirirken kullandığı organ, bedensel bir şeydir.³¹³ Duyumsama gücüne çoktan sahip olması gereken hareketli canlının iştah gücünün hareket ettirdiği bedeninin de dokunulur bir şey olduğu açıktır.³¹⁴ Dokunma duyusunun bedeninin muhafazası için zorunlu olduğu açıklanmıştı. Çünkü dokunma duyusu sayesinde bedene zararlı ya da faydalı olanlar duyumsanacak ve böylece beden kaçması ya da yakalaması mümkün olacaktır. Kaçmak ve yakalamak ise aynı zamanda iştah gücünü de barındıran harekettir.

Hareketin ortak duyulurlardan olmasından dolayı duyumsamayla ilişkisi anlatılmıştır. Ayrıca dokunmanın temel duyu olmasından dolayı da hareketle olan bağı gösterilmiştir. Peki, nihayetinde dokunma duyusuyla hareketin doğrudan ilişkisi ne olabilir? Aristoteles'in ifadelerinden sonra Alexander Aphrodisias'ın harekete dair düşüncesi dikkat çekmektedir. Her ne kadar dokunma duyusu ve hareket ilgili gibi gözükse de Alexander Aphrodisias'ın hareketlilik ve duyuların ilişkisini açıklarken diğer bütün duyuların duyumsama sürecindeki hareketlilikten bahsetmektedir. Halbuki dokunma duyusunun sürece ihtiyacı yoktur. Dokunma dokunmadır ve dokunulduğu an meydana gelip sonrasında kaybolur. Bu sebeple

³⁰⁹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 203.

³¹⁰ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 207.

³¹¹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 207.

³¹² Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 209.

³¹³ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 213.

³¹⁴ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 217.

dokunma duyusu için dokunulur nesnelerin birbirine doğru hareketi sırasında duyumsama mümkün değildir.³¹⁵

Aristoteles hareketin güçlerin arasında hangi kısımda yer aldığını açıklayarak dokunma duyusuyla ilişkisinden dolayı bir şekilde bahsetmiştir. İbn Sinâ ise dokunma duyusuna dair bahsinde dokunmanın hareketle olan ilişkisini açıklamıştır. Çünkü İbn Sinâ, hareketin, canlı için dokunmanın kardeşi olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar dokunma gücüne sahip olup hareket edemeyen canlılar bulunsa da hareket iki kısma ayrıldığında dokunma duyusuyla ilişkisi anlaşılacaktır.

Bazı sedef türleri gibi bir kısım canlılar, dokunma duyusuna sahip olup fakat hareket gücüne sahip değildir. Fakat biz [buna cevap olarak] şöyle diyoruz: İradi hareket iki kısımdır: [i] Bir mekândan başka bir mekâna intikal hareketi. [ii] Canlının organlarındaki daralma ve genişleme hareketi. Eğer bütünü konumundan intikali olmazsa canlının dokunma duyusuna sahip olması ve hareket gücüne sahip olması kesinlikle uzak bir ihtimal olur. Canlıda dokunulardan kaçmanın ve dokunuluru talep etmenin bir türünün görülmesi yoluyla olması hariç dokunma duyusunun olup olmadığı nasıl bilinsin! Onların sedefler, süngerler ve başka şeylerle verdikleri örneklerle gelince, biz, her ne kadar yerlerinden ayrılamasalar da sedeflerin kabuklarında daralma ve genişleme hareketi, kabuklarının içlerinde ise büzülme ve yayılma hareketi olduğunu görüyoruz. Bu yüzden onların dokunuluru duyumsadığı bilinir. Sonuç olarak öyle görünüyor ki, dokunma duyusu olan her şeyin zatında ya bütününden ya da parçalarından dolayı bir tür iradi hareketi vardır.³¹⁶

Burada İbn Sinâ hareketi iradi hareket olarak nitelendirmiş ve iradi hareketi kısımlarına ayırmıştır. Böylelikle dokunma duyusuna sahip her canlının iradi hareketinin de olduğunu açıklamıştır. Fakat iradi olmayan hareket var mıdır? Varsa nasıl meydana gelir? İradi olmayan hareketin dokunma duyusuyla ilişkisi nedir?

İbn Sinâ hareketin, hayvani nefsin bir gücü olduğunu söylemektedir. Ona göre bitkisel nefis için hareket gücü söz konusu değildir.

³¹⁵ Alexander Aphrodisias, *On Aristotle On the Sense Perception*, 116.

³¹⁶ İbn Sinâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Nefs*, 148.

Hayvani nefsin ilksel bir taksimle [1] muharrike ve [2] müdrike olmak üzere iki gücü vardır. Muharrike [1a] harekete sevk eden anlamıyla hareket ettirici güç ve [1b] fâil olan anlamıyla hareket ettirici güç olmak üzere iki kısımdır. [1a] Harekete sevk eden anlamıyla hareket ettirici güç, istek-şevk gücüdür. Bu, istenilen ya da kendisinden kaçılan bir suretin, daha sonra zikredeceğimiz tahayyülde resmedildiğinde daha sonra zikredeceğimiz başka bir muharrike gücünü harekete sevk eden güçtür. İstek-şevk gücünün iki şubesi vardır: [1ai] Birincisi arzu gücüdür. Arzu gücü, haz talebi için, zorunlu ya da faydalı olarak tahayyül edilen şeylere yaklaştıran bir hareket ettirmeye sevk eden güçtür. [1aii] İkincisi öfke gücüdür. Öfke gücü, üstünlük talebi için, zararlı ya da bozucu olarak tahayyül edilen bir şeyi savuşturan bir hareket ettirmeye sevk eden güçtür. [1b] Fâil olan anlamıyla hareket ettirici güç ise, sinirlerde ve kaslarda doğan bir güçtür. Bu gücün ya kasları büzüp kasarak kirişleri ve organlara bitişik bağları başlangıç yönüne doğru çekme özelliği ya da kasları gevşetmek veya uzunluğuna yayıp uzatarak kirişleri ve organlara bitişik bağları başlangıç yönünün aksine çekme özelliği vardır.³¹⁷

O halde harekete sevk eden hareket ettirici güç, canlının arzu ve öfkesi doğrultusunda talep ettiği şeye yönelik hareketini ifade etmektedir. Bu güç aynı zamanda dokunma duyusunun faydaya ulaşma ve zarardan kaçma görevi için de gereklidir. Dokunma duyusunun iradî hareketle bağı da burada görülmektedir.

Fail anlamındaki hareket ettirici güç ise dokunma duyusunun iradi bir şekilde kullanılmadığı durumlar için uygun gözükmemektedir. Her ne kadar canlı uzuvlarını hareket ettirerek dokunma duyusunu kullanıyor olsa da, canlının iradesi dışında da dokunma duyusu hem bedenin içinde hem de bedensel farkındalığı sağlamak için, canlının bilinci yerinde olmadığında dahi çalışmaktadır. İradi olmayan hareketi açıklamak için de fail anlamındaki hareket ettirici güç kullanılabilir. Nitekim sinirlerin ve kasların hareketlerini canlı kendisi yönetmemektedir. Halbuki aynı kasların ve sinirlerin hareketleri sonucu belli bir ağrı, uyuşma, sıkışma olduğunda dokunma duyusu bunu fark etmektedir. O halde dokunma duyusunun hareketle olan ilişkisinde, hareketi aktif ve pasif ya da etkin ve edilgin olarak da isimlendirmek mümkün olabilir. Canlının kendi elini, ayağını ya da başka bir

³¹⁷ İbn Sînâ, *Kitabu 'ş-Şifa: Neḥs*, 106.

uzvunu “dokunmak” amacıyla aktif bir şekilde kullanması bir çeşit dokunma hareketidir. Diğerisi ise canlının kendi iradesi ve kontrolü olmaksızın bedeninin içinde veya dışında, keşfetme arzusundan uzak ama yine de faydaya ulaşan veya zarardan kaçınan dokunma hareketidir.

Bu iki farklı dokunma hareketi, günümüzde “haptik” ve “dokunsal” duyum olarak ikiye ayrılmaktadır.³¹⁸ Haptik dokunma, canlının farkındalığının ve kontrolünün olduğu, keşfetme amaçlı dokunmadır. Dokunsal duyum³¹⁹ ise hem aktif hem de pasif bütün dokunma duyumlarını içeren genel bir terimdir. Haptik dokunmanın canlının bedensel farkındalığı için önemli olduğu ifade edilmiştir. Nitekim keşfetme amacıyla dokunulduğunda farkındalık sağlanacağı gibi, canlının kontrolü de bulunacaktır.³²⁰

Pasif dokunma ise daha çok bedenin üzerinde gerçekleşen, deriyle ilgili dokunmalardır. Sıcaklığın, soğukluğun algılanması buna örnek verilebilir. Klasik dönemde yapılan çalışmaların çoğu da dokunmayla ilgili pasif duyumsamaya yer vermiştir. Bu dokunma duyusunun tabiatını anlayabilmek için gereklidir.³²¹ Aktif dokunmadaki keşif hareketi ise daha çok belli bir cismin şekli, boyutu gibi özellikleriyle nasıl algılandığı üzerinde durmaktadır.³²²

³¹⁸ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 23.

³¹⁹ “Tactile perception”

³²⁰ Matthew Fulkerson, *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, 96.

³²¹ Matthew Fulkerson, “Touch”.

³²² Matthew Fulkerson, “Touch”.

SONUÇ

Günlük yaşantımızın her anında binlerce nesneyle çevriliyiz. Tüm bu nesneler, hayatımızı kolaylaştırmak için bulunuyorlar. Su içtiğimiz bir bardak, başımızı yasladığımız yastık, not almak için kullandığımız kalem ve kağıtlar, yemek yediğimiz tabak, kaşık, yürümemize yardımcı olan ayakkabılar... Tüm bunlar her gün defalarca dokunduğumuz, belki alıştığımızdan dolayı fark etmeye vaktimizin dahi kalmadığı nesneler. Üstelik bunlar sadece görünür olanlar. Bir de içinde uyuduğumuz odanın sıcaklığı, ormanın ferah havası, hatta zihnimizde taşıdığımız sıkıntıların omuzlarımıza bıraktığı yükler var. Neden duyumsuyoruz bu kadar çok şeyi? Bedenimiz neden sürekli çevresindeki görünen ve görünmeyen nesneleri algılamakta bu kadar ısrarcı? Yaşam boyunca bitmek tükenmek bilmeyen bu temas merakı, bedenimizi hiç yormuyor mu? Dokunmaktan, nesnelerle çevrili olmaktan sıkılmıyor muyuz?

Aynı şeyi görmek, işitmek, koklamak için de söyleyemez miyiz peki? Halbuki bu duyuların açık bir şekilde yorulduklarına da şahit oluyoruz. Bilgisayara uzun süre bakan gözler, yüksek sese maruz kalan kulaklar ve birden fazla kokuyla buluşmuş bir burun; “artık yeter, algılamakta zorlanıyorum!” sinyallerini verecektir. Peki ya dokunmaktan kim, neresi yorulacak? Bedenimizin hangi noktası dokunmaya “dur” diyebilir? Yoksa hala, içeride ağlayan bebeğin ihtiyacını anlamasak bile, ona hemencecik sarılmanın peşinde miyiz?

Belki bilinçli bir şekilde hatırlamasak bile, insanın en önemli anları dokunmayla başlamaktadır. Diğer canlılar için de öyle olabilir. Yeni doğan bir bebek için, en önemlisi annesinin sıcaklığını hissetmesidir. Çünkü bu sayede güvenli bir ortamda olduğunu anlayacak, bu dünyanın soğukluğundan korkmadan ısınacak, doğum sırasında hissettiği acıları azalacaktır. Sahiden böyle mi? Hiç dokunulmayan, hiç temas etmeyen bir bebek hayatına nasıl devam ederdi? Hiç olmasa bile az temas edilenler nasıl devam ediyor? Belki de her birimizin hayatının bir köşesinde, daha çok ya da daha az sarılmaya dair bir beklenti vardır. İyi ama neden ve nereden geliyor bu ihtiyaç? Neden dokunmadan yaşayamıyoruz? Neden dokunmak, yalnızca fiziksel değil aynı zamanda “dokunaklı” bir durum bizim için?

Canlının kendisiyle canlılık bulduğu duyuların ilki olan dokunma duyusu, anne karnından ölüm anına kadar her yanımızı kuşatmış durumdadır. Aslında biz

insanlar da bu duruma oldukça uyum sağlamış gibiyiz. Çünkü kullandığımız eşyaların her birini diğer bütün duyularımızın aksine, çoğunlukla dokunma duyumuza göre şekillendiriyoruz. Bunun sebebi dünyayı en çok dokunma duyusuyla algılamamız olabilir. Kullandığımız kalemin elimize ve parmaklarımıza uygun olması, oturduğumuz sandalyenin boyumuza uygunluğu, kaşık ve çatalın tasarımı gibi. Eğer tüm bunlar olduğundan daha uzun ya da daha büyük olsalardı, bedenimize uyum sağlayamayacaktı. Bu sebeple dokunma duyusu, çevresinden etkilendiği kadar çevresini de etkiliyor diyebiliriz. Nitekim tasarım ürünleri olmasa bile, eski çağlarda geçtikleri orman yolunda dalları ve toprağı kendilerine göre şekillendiren insanları hatta hayvanları da düşünebiliriz. Çünkü beden, dokunmayı hissettiği gibi dokunan da bir nesnedir. Yani hem dokunan hem dokunulandır. Elbette henüz hayvanların dokunma duyusuna tam olarak nasıl tepki verdiklerine dair bilmediğimiz çok şey var. İnsanlar için bile araştırma konuları devam ediyor. Her ne kadar klasik dönemlerdeki düşünceler, bitki ve cansız diğer nesnelerin dokunma duyusunun olmadığını söylese de belki bu bile doğru olmayabilir. Bir taşın neden soğuk ama ateşin neden sıcak olduğu, bitkilerin güneşin sıcaklığını duyumsayıp duyumsamadığı, birazcık suyla ferahlama ihtimalleri hala araştırılabilir.

Bununla birlikte insan, dokunmanın yalnızca canlılarda kalan bir özellik olmasını çoktan aşmış gibi görünüyor. Çünkü dokunma duyusunu yapay zekanın ve bazı makinelerin içine yerleştirmeyi başardık bile. Her gün elimizdeki akıllı telefonlar, sahiden hangi özelliklerinden dolayı “akıllı” olabiliyorlar? Onlara dokunduğumuzu duyumsayabildikleri için mi? Peki aynı makineler, sert bir dokunuş sonrasında ağrı hissediyorlar mı? Yahut bir çayın sıcaklığını telefonun ekranına dökerek ölçebilir miyiz? Hatta bir telefon, kendisine sevgiyle dokunan sahibinin temasından zevk alabilir mi?

Dokunma duyusu, geçmişten bugüne kadar sorulmuş ve hala sorulmamış onlarca soruyla birlikte hayatımızın merkezinde yer almaktadır. Canlının acıdan kaçma ve hazzı ulaşma gereksinimiyle birlikte çevresini kuşatan her türlü nesneyi ve niteliği duyumsaması zorunlu olmuştur. Nitekim onu hayatta tutacak ya da zarar verecek şeyleri bilmesi gereklidir. Bu da en başta dokunma duyusuyla mümkün olabilir. Canlı, dokunma duyusuyla, bedenini saran nesnelerin ona fayda veya zarar verip vermeyeceğini algılayarak yaşamına devam edebilir. Üstelik dokunma duyusu diğer duyuları da tamamlayan bir yapıdadır. Çünkü diğer duyular

olmaksızın yaşamak mümkün iken, aynı şey dokunma duyusu için söylenemez. Bununla birlikte göremeyen birisi, dokunma duyusuyla görebileceklerini biraz da olsa telafi edebilir. Aynı şey işitme ve tat alma duyusu için de denenmektedir. Parmak uçlarıyla işitmenin mümkün olup olmadığı henüz araştırılmaktadır.

Dokunma duyusunun bir diğer önemi de onun yalnızca etrafa dokunması değil, aynı zamanda bir farkındalık sağlamasıdır. Aristoteles'ten beri bedensel farkındalığın, dokunma duyusu sayesinde sağlandığı bilinmektedir. Ayrıca İbn Sinâ'nın uçan adamı da dokunma duyusuyla bedensel farkındalığın bağını açıklar mahiyettedir. Uçan adamın, hiçbir yere temas etmediği hatta organlarının bile birbirine temas etmediği bir ortam hayal edilmiştir. Bu sırada kişinin kendisini bilip bilemeyeceği ayrı bir sorunun cevabıdır. Fakat İbn Sinâ'nın bu farkındalık sorusu için temelde bütün teması ortadan kaldırmak istemesi oldukça manidardır.

Dokunma duyusunun neyi algıladığına dair yapılan tartışmalar da son bulmamış gibidir. Her bir duyu için ortak başlıkta bir nesne belirlenebilirken, dokunma duyusunun nesnesinin ne olduğuna karar verilememiştir. Çünkü bu duyu birden fazla zıtlığı birden fazla yönden duyumsamaktadır. Sıcaklığı ve soğukluğu duyan yer, basınç ve ağrıyı hisseden yerle aynı mıdır? Tam olarak bedenin hangi kısmı, dokunmanın merkezidir? Parmak uçlarımızla hissettiğimiz, kolumuzla hissettiğimizden fazla mıdır? Eğer parmak uçlarımızla daha fazla hissediyorsak, bunun sebebi nedir? Sıcaklığı hissetmeyen bir yerimiz var mıdır? Ya da neden iki farklı kişi aynı basıncı farklı duyumsamaktadır?

Dokunma duyusunun deriden ibaret olmayıp derinin altındaki sinirler ve reseptörler sayesinde beyne ulaştığı da tespit edilmiştir. Zaten İbn Sinâ da dokunmanın derinin altındaki sinirlerin sinyalleri ulaştırması sayesinde duyumsandığını ifade etmişti. Ancak bu reseptörlerin bütün vücuda yayılmasının yanında, her bir reseptörün tek bir niteliğe özel olmaması, hala neyi ve nasıl duyumsadığı keşfedilememiş binlerce reseptörün bulunması, dokunma duyusunun nasıl algıladığına dair soruları gündemde tutmaktadır.

Aslında dokunma duyusuna dair problemler, temeli Aristoteles'te atılmış ve dokunma duyusuyla ilişkili problemler ilk kez onun tarafından sistematik bir şekilde tartışılmıştır. Aristoteles'ten etkilenen isimler de bu konuya değinmiş ve problemlerini çözümlemeye çalışmıştır. İbn Sinâ da bunlardan birisidir. Onun dokunma duyusu hakkında aktardıkları, kendisinden önceki bilgileri sentezleyen

ve dokunma duyusuna dair problemlerin her birine değinen bir yapıdadır. Aristoteles, dokunmanın fiziki yapısına çok fazla değinmemiştir. Ancak İbn Sinâ'da sinirler vasıtasıyla temasın iletildiğinden bahsedilir. Ayrıca dokunmanın haz ve acıyla ilişkisi de İbn Sinâ da daha detaylı ve farklı yer almaktadır. İbn Sinâ fiziksel anlamda diğer temaslarla arasında fiziki bir fark bulunmasa da, temasın içerdiği anlamların da bedende farklı tepkilere sebep olduğunu anlatmıştır. Babanın ve eşin sarılmasındaki duyumsamanın anlamları gibi.

Aristoteles için dokunma duyusu, önemli olduğu kadar karmaşıktır. Ancak İbn Sinâ dokunma duyusunun detaylarını, diğer duyulara benzetme derdi taşımaksızın ayrıca ele almış, canlılığın zorunlu nedeni olmasından ötürü diğer duyulardan önce anlatmıştır. Böylece İbn Sinâ sonrasında görme duyusu değil, dokunma duyusu ilk duyu olarak benimsenmiştir. Halbuki İbn Rüşd tekrar Aristoteles'in sırasıyla anlatmış ve modern döneme kadar görme duyusunun diğer duyulardan öne geçirildiği görülmüştür.

İbn Sinâ'nın bir diğer katkısı, dokunma duyusunun hareketle olan bağlantısını açıklamasıdır. Aristoteles için hareket, ortak duyulurlardan bir tanesidir ve birçok duyunun duyumsadığı bir duyulurdur. Fakat İbn Sinâ hareketi daha da özelleştirmiştir. Onun için hareket, dokunma duyusunun kardeşi gibidir. İradi hareketin, haz verene ulaşma ve acı verenden kaçma için meydana geldiğini, bu sebeple dokunma duyusuyla birlikte oluştuğunu ifade etmiştir. Nitekim haptik ve dokunsal duyum kavramları da modern dönemde aynı ayrıma işaret etmektedir.

Sonuç olarak çalışmanın merkeze aldığı İbn Sinâ'da dokunma duyusu detaylıca incelenmiştir. Eserinde kısaca yer vermiş olsa da İbn Sinâ, dokunma duyusuna dair bugün dahi tartışılan konulara değinmiştir. Aristoteles'te açıklanan konulara daha detaylı bakmış ve yeni problemleri de tartışmıştır. Bugün dokunma duyusuna dair araştırmalarda da İbn Sinâ'nın düşüncelerinden yararlanıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte teknoloji çağında cevabına henüz ulaşamamış soruları zikretmekte fayda vardır. Ağrı ya da acı hisseden birinin dokunma yoluyla iyileştirilmesi nasıl mümkün olmaktadır? Duygu durum bozuklukları ve basit kötü hissetmelerde dokunmanın etkisi nedir? Vücut şeklinin dokunmaya etkisi nedir, kilolu kişilerin zayıflara göre dokunma algısı farklılaşır mı? Hassas olarak nitelendirilen insanlar, dokunma duyusuna karşı da hassaslar mı? Dokunma duyusu ile insan zekası arasında bir bağlantı var mıdır? Her bireyde farklılaşan

avuç içi çizgilerinin dokunsal algıyla ilişkisi nedir? Kadın ve erkeklerin dokunma duyusu farklı mıdır? Uyuşma sırasında dokunma duyusu ne algılamaktadır? Yapay zekanın dokunmayı algılamasının yanında dokunmaktan zevk alması ya da acı duyması mümkün müdür? Hiçbir şekilde dokunmayan bir canlı, neyi bilebilir? Rüya sırasında dokunma duyusu nasıl çalışmaktadır?

Tüm bu sorularla birlikte İşlam felsefesinde dokunma duyusunun nasıl ele alındığı ve İbn Sinâ sonrasına nasıl aktarıldığına dair çalışmalar neredeyse bulunmamaktadır. Yabancı kaynaklar içerisinde kronolojik düzende dokunma duyusuna dair çalışmalar bulunsa da İşlam medeniyetine neredeyse hiç değinilmemiştir. Ayrıca Türkçe kaynaklar arasında da dokunma duyusuyla ilgili çalışmalara rastlamak pek mümkün değildir. Bu sebeple dokunma duyusu araştırmaya çok açık bir alan gibi gözükmektedir. Çünkü hem İşlam felsefesinde hem de günümüz teknolojisinde dokunma duyusunun önemi oldukça fazladır. Bu tezde İbn Sinâ'nın dokunma duyusuna nasıl baktığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak İşlam medeniyetinin farklı filozoflarının, kelamcılarının ve hatta doktorlarının dokunma duyusuna nasıl baktığı henüz araştırılmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Alberti, Peter W. "The anatomy and physiology of the ear and hearing". *Occupational exposure to noise: Evaluation, Prevention, and Control* (2001): 53-62.
- Alexander of Aphrosdias. *On Aristotle On the Sense Perception*. trc. Alan Towey. London: Bloomsbury Academic, 2000.
- Aristoteles. "Algı ve Algı Üzerine", *Parva Naturalia* içinde. trc. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*. trc. Ömer Aygün ve Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Armstrong, D. M. *Bodily Sensations*. London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1962.
- Aydede, Murat. "Is Feeling Pain the Perception of Something?" *The Journal of Philosophy* 106, sy 10 (2009): 531-67.
- Baran, Sedat. "İbn Sînâ'da İdrak Mertebeleri Ve İkinci Felsefî Ma'kûller". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6, sy 1 (2020): 291-312.
- Block, Irving. "Aristotle and the Physical Object". *Philosophy and Phenomenological Research* 21, sy 1 (1960): 93-101. <https://doi.org/10.2307/2104791>.
- Bos, Abraham P. "The Soul's Instrument for Touching in Aristotle, On the Soul II 11, 422b34-423a21" 92, sy 1 (01 Mart 2010): 89-102. <https://doi.org/10.1515/AGPH.2010.004>.
- Classen, Constance, ed. *The Book of Touch*. 1st edition. Oxford; New York: Routledge, 2005.
- Craig, A.D. "How do you feel? Interoception: the sense of the physiological condition of the body" *Nature Reviews Neuroscience* 3, (2002): 655-660.
- Cürcani, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevakıf* 2. trc. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- de Vignemont, Frédérique, "Bodily Awareness", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* ed. Edward N. Zalta. Fall 2020. URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/bodily-awareness/>>.
- Descartes, Rene. *Principles of Philosophy*. trc. Valentine G. Miller, Reese Miller. London: Kluwer Academic Publishers, 1982.
- Descartes, Rene. *Ruhun Tutkuları*. trc. Murat Erşen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019. DOI: 10.1080/17405620500232749.

- Durusoy, Ali. *İbn Sinâ Felsefesinde İnsan ve Alemdeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Ernfors, Patrick, Abdel el Manira, Per Svenningsson. "Discoveries of receptors for temperature and touch" <https://www.nobelprize.org/uploads/2021/10/advanced-medicine-2021.pdf>. (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2023).
- Fahreddin er-Razi. *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye fî ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabûiyyât 1-2*. thk. Muhammed Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî. Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1990.
- Fish, William. *Philosophy of Perception: A Contemporary Introduction*. 1st edition. New York: Routledge, 2010.
- Fulkerson, Matthew, "Touch", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward N. Zalta. Summer 2020. URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/touch/>>.
- Fulkerson, Matthew. "The Unity of Haptic Touch", *Philosophical Psychology*, 24:4, (2011): 493-516.
- Fulkerson, Matthew. *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*. The MIT Press, 2014. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262019965.001.0001>.
- Gardner, Esther P . "Touch". John Wiley & Sons, ltd, ed. *Encyclopedia of Life Sciences (ELS)*. (2010). DOI: 10.1002/9780470015902.a0000219.pub2.
- Gatti, Alessandro. "The Perception of Space by Means of Pure Sensations of Touch". *The American Journal of Psychology* 50, sy 1/4 (1937): 289-95. <https://doi.org/10.2307/1416637>.
- Goodman, Morris ve Arthur Teicher. "To touch or not to touch". *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training* 25, sy 4 (1988): 492-500. <https://doi.org/10.1037/h0085374>.
- Grunwald, Martin. *Homo Hapticus Neden Dokunmadan Yaşayamayız*. trc. Yasemin Wöhler. İstanbul: Totem Yayınları, 2019.
- Grunwald, Martin. *Human Haptic Perception: Basics and Applications*. Berlin: Springer, 2008. <https://doi.org/10.1007/978-3-7643-7612-3>.
- İbn Rüşd. *Psikoloji Şerhi Telhisu Kitabı'n-Nefs*. trc. Atilla Arkan. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- İbn Sînâ. "Mebhas ani'l-kuva'n-nefsaniyye." *Ahvâlü'n-Nefs*. thk. Ahmed Fuâd el-Ehvânî. Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1952.
- İbn Sînâ. *el-Kânûn fî't-tıbb*. Hazırlayan Muhammed Emin El-Dannavi. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1999.

- İbn Sînâ. *en-Necât fi'l-hikmeti'l-mantukiyye ve't-tabiiyye ve'l-ilahiyye*. thk. Muhyiddin Sabri el-Kürdi. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1938.
- İbn Sînâ. *Fizik*. trc. Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- İbn Sînâ. *Kategoriler*. trc. Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- İbn Sînâ. *Kitabu's-Şifa: Nefs*. haz. Mehmet Zahit Tiryaki. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020.
- İbn Sînâ. *Oluş ve Bozuluş*. trc. Muammer İskenderoğlu. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Kappers, Astrid M. L. "Human perception of shape from touch". *Philosophical Transactions: Biological Sciences* 366, sy 1581 (2011): 3106-14.
- Kaya, Mahmut. "Alexander Aphrodisias". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 22: 560. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Kearney, Richard. *Touch: Recovering Our Most Vital Sense*. Columbia University Press, 2021.
- Keeley, B. "Making Sense of the Senses: Individuating Modalities in Humans and Other Animals", *The Journal of Philosophy*, 99, 1. (2002): 5–28.
- Knudsen, Vern O. "Hearing" with the Sense of Touch, *The Journal of General Psychology*, 1:2, (1928): 320-352. DOI: [10.1080/00221309.1928.9920128](https://doi.org/10.1080/00221309.1928.9920128).
- Knuuttila, Simo ve Sihvola, Juha. *Sourcebook for the History of the Philosophy of Mind*. Studies in the History of Philosophy of Mind 12. Finland: Springer Publishing, 2014.
- Knuuttila, Simo, ve Pekka Kärkkäinen, ed. *Theories of Perception in Medieval and Early Modern Philosophy*. Dordrecht: Springer, 2008.
- Koç, Çağlar. "DUYULAR, DOKUNMA VE VÜCUT BİLİNCİ". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 30 (10 Aralık 2020): 97-114.
- Krishna, Aradhna, Maureen Morrin, ve John Deighton. "Does Touch Affect Taste? The Perceptual Transfer of Product Container Haptic Cues". *Journal of Consumer Research* 34, sy 6 (2008): 807-18. <https://doi.org/10.1086/523286>.
- Löken, L.S., J. Wessberg, I. Morrison, F. McGlone, and H. Olausson. "Coding of Pleasant Touch by Unmyelinated Afferents in Humans". *Nature Neuroscience*. 12(5). (2001): 547–548.
- Macit, Muhittin. "Aristoteles ve İbn Sînâ'da Nefs-Beden İlişkisi Problemi ve Modern Zihin Felsefesindeki Bazı Yansımaları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2004/1): 59-83.

- Macpherson, F. "Taxonomising the Senses", *Philosophical Studies*, 153, 1. (2010): 123-142.
- Magee, Joseph M. "Sense Organs and the Activity of Sensation in Aristotle". *Phronesis* 45, sy 4 (2000): 306-30.
- Mattens, Filip. "Perception, Body, and the Sense of Touch: Phenomenology and Philosophy of Mind". *Husserl Studies* 25 (01 Temmuz 2009): 97-120. <https://doi.org/10.1007/s10743-009-9054-x>.
- Mattens, Filip. "The Sense of Touch: From Tactility to Tactual Probing". *Australasian Journal of Philosophy* 95, sy 4 (02 Ekim 2017): 688-701. <https://doi.org/10.1080/00048402.2016.1263870>.
- Matten, Mohan. *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Morgan, Clifford T. *Psikolojiye Giriş*. ed. Sirel Karakaş ve Rükzen Eski. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 2011.
- Morton A. Heller ve William Schiff. *The Psychology of Touch*. New York: Psychology Press, 2013. <https://doi.org/10.4324/9781315799629>.
- Myron A. Hofer, "The Psychobiology of Early Attachment". *Clinical Neuroscience Research*, 4. (2005). 291-300.
- Nudds, Matthew. "The Significance of the Senses". *Proceedings of the Aristotelian Society*, New Series, 104. (2004): 31-51.
- O'Shaughnessy, Brian. "The Sense of Touch". *Australasian Journal of Philosophy*, 67-1. (2006): 37-58.
- Philoponus. *On Aristotle On the Soul 2.1-6*. trc. William Charlton. London: Bloomsbury Academic, 2005.
- Philoponus. *On Aristotle On the Soul 2.7-12*. trc. William Charlton. London: Bloomsbury Academic, 2005.
- Philoponus. *On Aristotle On the Soul 3.1-8*. trc. William Charlton. London: Bloomsbury Academic, 2005.
- Rabinoff, Eve. "Human Perception". içinde *Perception in Aristotle's Ethics*, 43-70. Northwestern University Press, 2018. <https://doi.org/10.2307/j.ctv3znz09.6>.
- Rabinoff, Eve. "The Perceptual Part of the Soul". içinde *Perception in Aristotle's Ethics*, 13-42. Northwestern University Press, 2018. <https://doi.org/10.2307/j.ctv3znz09.5>.
- Ratcliffe, Matthew. "What is Touch?" *Australasian Journal of Philosophy* 90, sy 3 (01 Eylül 2012): 413-32. <https://doi.org/10.1080/00048402.2011.598173>.

- Rorty, Amélie Oksenberg ve Nussbaum, Martha C. *Essays on Aristotle's De Anima*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Rosen, S. H. "Thought and Touch: A Note on Aristotle's 'De Anima'". *Phronesis* 6, sy 2 (1961): 127-37.
- Saal, Hannes, ve Sliman Bensmaia. "Touch is a team effort: Interplay of submodalities in cutaneous sensibility". *Trends in Neurosciences* 37 (22 Eylül 2014). <https://doi.org/10.1016/j.tins.2014.08.012>.
- Slakey, Thomas J. "Aristotle on Sense Perception". *The Philosophical Review* 70, sy 4 (1961): 470-84. <https://doi.org/10.2307/2183608>.
- Scott, M. "Tactual Perception". *Australasian Journal of Philosophy* 79. (2001): 149-160.
- Xin Chen, Vincent M. Reid & Tricia Striano. "Oral exploration and reaching toward social and non-social objects in two-, four-, and six-month-old infants", *European Journal of Developmental Psychology*, 3:1, (2006). 1-12.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahreddin er-Razi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12: 94. Ankara: TDV Yayınları, 1995.